

תל-אביב, ספטמבר 2008

תל-אביב, אלול תשס"ח

<p>שנתון של "המרכז המזריצי'אי" בישראל. יערלעכע אויסגאבא פון "מעזריטשער צענטער" אין ישראל. e-mail: gafnia@zahav.net.il www.mezritch.org.il המערכת, רעדאקציע: תל-אביב, עורכים: יו"ר אברהם גפני, שרית פרידמן-ברזניאק</p>	<p>ביולעטיין נר. 48</p>
---	---

תפילה

פסל זיכרון ליהודי מזריץ'.
לאחר לבטים רבים, כיצד להנציח את
שואת יהודי מזריץ' כחוויה חזותית,
עלתה בדעתי דמות מכוונסת, מופנמת
וחזקה.
בחרתי בגרניט אדום-שחור שיחד עם
הדמות יוצרים הקשר:
דם-אדמה-אדם.
הדמות מכוונסת, עטופה בגלימה
(טלית) חדה, מחוספסת, תוקפנית
כאותם ימים נוראים.
המירקם החלק בפסל בניגוד מוחלט
לגלימה, נעים למגע, מסמל את החיים
שהיו לפני ונותרו אחרי.
הדגש על הניגוד בין הגלימה לדמות
שבתוכה, הוא רמז של חיים ומוות.
הגרניט הקשה העמידה, תהווה
תזכורת לדורות הבאים.

יעל ארצי

To Mezritchers in Israel and Around the World

Although it will soon be 70 years since the disaster that befell our city and loved ones, the memory still bubbles and lives within us. We are the society in Israel of people from Mezritch, who do everything to insure that the memory of our city and loved ones will be imprinted on the pages of history forever.

In 2009 we shall fulfill a dream of ours and many of those from our city who are no longer with us. After approximately one and a half years we succeeded in overcoming the Polish and Israeli bureaucracy and acquired from the Polish authorities the legal rights to erect a memorial sculpture for the residents of the town and its surroundings that will be placed in the town square nearby the statue of Pope Pavel the second. Many people "in the know" did not believe that we would secure the permit to erect the sculpture in the square, but our faith together with a persistent will - paid off. We received a permanent area in the square to place the sculpture. This month the cement base will be cast and in May 2009 we intend to unveil the sculpture.

We intend to have all the city's former residents and their offspring, from Israel and the Diaspora, attend the unveiling ceremony. This event will be a significant milestone in the project to immortalize the Jews who perished in the Holocaust - generally and for the legacy of the Jews of Mezritch in particular.

The Society Steering Committee

עמותת התאחדות עולי מזריץ' בישראל

אברהם גפני - יו"ר • טובה רשטיק - גזברית
שרית פרידמן-ברזניאק - מזכירת הוועד
גד פינקלשטיין, דר. נפתלי ברזניאק,
יהודה שטרנפלד, מנחם סולז' שלף, ברני מזריץ',
גילה שחר

מערכת העתון

אברהם גפני - עורך • שרית פרידמן-ברזניאק

למזריצאים בארץ ובעולם!

למרות שבקרוב ימלאו 70 שנה לאסון שהתרחש לעירנו וליקירינו, הזיכרון עדיין מבעבע וחי עמנו. אנו חברי העמותה של יוצאי מזריץ' בארץ, עושים הכל כדי שהזיכרון של עירנו ויקירנו יהיה חקוק על דפי ההסטוריה לעולמי עד.

ב-2009 נגשים חלום שלנו ושל רבים מבני עירנו שכבר אינם עמנו. אחרי כשנה וחצי הצלחנו להתגבר על ביורוקרטיה פולנית וישראלית והשגנו משלטונות פולין רשיון להקמת פסל לזכרם של תושבי העיר והסביבה שיוצב בכיכר העיר ליד הפסל של האפיפיור פוול השני. הרבה אנשים "יודעי דבר" לא האמינו שנוכה לקבל רשיון להעמדת הפסל בכיכר, אך האמונה שלנו יחד עם כח ההתמדה והדבקות במטרה - השתלמו. קבלנו לצמיתות שטח בכיכר ועליו נקים את הפסל. החודש יחלו ביציקת הבסיס לפסל ובמאי 2009 אנו מתכננים את גלוי.

אנו מעוניינים שלטקס גילוי הפסל במזריץ' יגיעו יוצאי העיר לדורותיהם, מישראל ומהתפוצות. אירוע זה יהווה נקודת ציון משמעותית בפרוייקט ההנצחה של היהודים שהושמדו בשואה - בכלל ושל יהודי מזריץ' - בפרט.

ועד העמותה

עמותת התאחדות עולי מזריץ' בישראל
מאמנת שנה טובה לכל המזריצאים

האקציות במזריץ'

האקציות במזריץ' לא היו דומות אחת לשניה. תמיד הנאצים חיפשו דרך לרמות ולהפגיע את היהודים תוך שימוש בשקרים ותרגילים שונים.

האקציה הראשונה ב-25 באוגוסט 1942 לא התרחשה במפתיע. כולם ידעו שיהיה גרוש אבל "קיוו" והאמינו שזה יהיה למחנות עבודה, לכן אף הכינו חבילות לדרך. לרוב האנשים לא היה היכן להסתתר וכשנשמעו הצעקות "יודן ראוס" יצאו כולם בהמוניהם על זקניהם וטפס לכיכר והרוצחים בקלות מפתיעה מילאו 52 קרונות רכבת. באקציה הזו הרוצחים כמעט ולא חיפשו אלא השתמשו בנשק ההפחדה - רצח ללא הבחנה ברחובות העיר. לפי הערכה מינימלית, ברחובות העיר נרצחו כ-1000 איש.

מספר הנרצחים והמגורשים זו רק הערכה. לעולם לא נדע את המספר המדויק.

למעשה באקציה זו מזריץ' היהודית שלנו "נרצחה". אקציה שניה שנערכה ב-6 באוקטובר 1942 היתה שונה, אבל לא פחות אכזרית וברוטלית מהאקציה הראשונה. גם הפעם נורו ברחובות העיר הרבה מאד אנשים למטרת גרימת פחד ואף לסיפוק יצריהם השפלים של אנשי הבטליון 101 מהמבורג ועוזריהם האוקראינים.

עד היום לא ידוע למה הוחזקו כ-7000 יהודים, במשך שלושה ימים בבית-הכנסת הגדול בתנאים נוראים עד לשילוחם לטרבלינקה.

האם היה מחסור ברכבות, או אי-יכולת "קליטה" בטרבלינקה או סתם הברקה של איש ס.ס. על מנת להעצים את סבל היהודים - את זה לא נדע לעולם.

האקציות השלישית והרביעית שנערכו ב-27.10.1942 ו-8.11.1942 למעשה נמשכו ברצף. השילוחים היו בימים הראשונים והאחרונים אולם החיפושים נמשכו כל הזמן. כל היהודים בגטו ירדו למחתרת למשך 13 יום. כולם הסתתרו בגטו או בבתי היהודים העזובים שמחוץ

אנו מתקרבים לרגע שלא יוותרו עוד עדים חיים לאירועים הדרמטיים שהתרחשו במזריץ'. הדורות הבאים יסתכלו על האירועים הללו ממרחק הגדל עם הזמן לכן אנו חייבים לספר ולספר מה היה ואיך היה. במשך כל השנים אנו מרבים לדבר על האקציות (הגירוש) במזריץ' אולם עד היום אינני בטוח שאנשים השכילו להבין את האירוע.

שום דבר דומה לזה לא התרחש מעודו, בשום זמן ובשום מקום על פני כדור הארץ.

היות והיתה לי הזכות המפוקפקת להיות בכול האקציות, לא תמיד בכיכר אבל תמיד בקרבת מקום, ברצוני לספר לכם על כך.

הימים שלפני האקציות כשהפחד והאימה היו קשים מנשוא, היו הימים הקשים ביותר. הלא נודע גרם לחלק מאנשים לאבד את השפיות ולאחרים לשיתוק ולאפטיה. הקושי הגדול ביותר היה הדאגה לגורל יקיריך שמסביבך והמחשבה שלא תראה אותם לעולם. וכשהגירוש התחיל ונשמעו הצעקות של הגרמנים "יודן ראוס" לא הרגשת כבר כלום. נהפכת לרובוט קהה חושים. שום דבר כבר לא זעזע אותך. גם לא רצח והרג של עשרות אנשים סביבך.

מסיבות לא ברורות עד היום, מזריץ' נבחרה כמקום ריכוז של יהודים מכל רחבי פולין כבר בשלבים מוקדמים של המלחמה. בזמן הזה, לגרמנים טרם היתה תכנית ברורה מה לעשות עם יהודי אירופה. יתכן שכבר מתחילת המלחמה להיטלר, גרינג והימלר היו מחשבות על השמדה טוטלית של יהדות אירופה ובמיוחד זו של פולין, אבל טרם התגבשה אצלם תכנית אופרטיבית לביצוע רצח המוני. רק לאחר ועידת ונזה ב-20 בינואר 1941, התקבלו החלטות אופרטיביות שהתבססו על נסיונם בהמתת נכים גרמנים בגזים (דבר שכונה על ידם המתת חסד).

ובקבוצות של עשרה, ערומים, נדחפו לבית הקברות ושם נורו. על ארוע זה יש עדות של ילד פולני שראה הכל מעץ גבוה בסביבה ובספר של פרופסור בראנינג "אנשים רגילים".

ב-26 במאי, 1943 נערכה האקציה השישית שבה נתפסו כ-700 איש ואישה. לפני העברתם לרכבת הם הובאו לצריף בפיסקי, פרבר של מזריץ'. שם הורו להם להתפשט ולמסור את כל הכסף והרכוש שנותר בידיהם. ולאחר מכן, בבגדים תחתונים, נשלחו למיידנק. לאחר אקציה זו הגרמנים הכריזו שמזריץ' הינה "יודן רייך" - נקיה מיהודים - אבל זה היה כנראה רק לצרכי דוות. בגטו שהפך לשטח רפאים נותרו כ-220 יהודים. במשך 53 יום הגרמנים השאירו אותם, אולם עינם היתה פקוחה כל הזמן ומטרתם היתה ברורה. הם ידעו שיש מספר בלתי ידוע של יהודים בכל מיני מקומות מסתור, ובמקום לחפשם בשטחים נרחבים הם העדיפו שהיהודים יתאספו בגטו ואז יהיה קל יותר לתופסם. וכך באמת היה.

בתאריך 17.7.1943 נערכה האקציה השביעית. הגרמנים הקיפו בפתאומיות את הגטו ותפסו 179 יהודים. יומיים לאחר-מכן כולם נורו בפיסקי, פרבר של מזריץ'. לאחר המלחמה הפולנים העבירו את השלדים לבית הקברות היהודי והיום הם קבורים שם יחד בקבר אחים. לאחר האקציה הזו נותרו במסתורים שונים בשטח הגטו מספר בלתי ידוע של יהודים. הם הצליחו לשרוד זמן מה אולם בסופו של דבר כולם נתפסו ונורו. היחידים שהצליחו לשרוד בעיר היו התשעה שהסתתרו בכיכר, שני האחים רייכמן שהאומנת שלהם הסתירה אותם, ברל מנפרל עם חלק ממשפחתו, בוצ'קה ברמן ויוסף קורנבלום. וזה היה הסוף של יהודי מזריץ'...

יהיה זכרם ברוך.

בזמן הדפסת החוברת התבררנו ששלטונות פולין של העיר והמחוז אישרו סופית הקמת הפסל בכיכר "רינק", כפי שנקראה לפני המלחמה, והיום כיכר "פנה פבלה השני". השטח להקמת הפסל נמסר לנו לצמיתות.

לגבולות הגטו וכל מי שנתפס נורה מיד. זאת היתה תקופה רבת סבל פיזי ונפשי. הקור בלילות, הקושי בהשגת מזון והשהיה הממושכת במסתורים גרמו לרבים להתמסר מרצונם לגרמנים ואני מודה שגם אני הייתי קרוב מאד לוותר. אין לנו הרבה מידע מאותם הימים מכיון שאלה שהסתתרו ושרדו לא ראו כלום ואלה שנתפסו נורו במקום.

לאחר האקציה הרביעית השתרר "שקט" מדומה שנמשך חצי שנה אולם גם בתקופת הביניים היו רציחות, מאסרים וגירוש מרצון שאני מכנה זאת כמיני-אקציה. זו היתה טיפשות ואיוולת להאמין לגרמנים לאחר שכבר עשרות פעמים התברר, שלהבטחות שלהם אין שום ערך. כ-500 עובדים של מפעלי הויפים נסעו מרצונם ובלווי של קצין ס.ס. בודד לטרבניקי, מחנה האימון של האוקראינים, הרוצחים האכזרים ביותר.

אין לנו מידע מה התרחש שם אבל ידוע לנו שהם הועברו בסתיו 1943 למיידנאק ושם כולם, ללא יוצא מן הכלל, נורו "במבצע חג הקציר" ע"י אנשי בטליון 101 שהשתתפו בחיסול גטו מזריץ'.

בזמן הרגיעה מאות אנשים חיפשו מקומות מסתור ביער ואצל פולנים.

רובם חזרו לגטו לאחר שנשדדו, או שנגמר להם הכסף או שלא יכלו להחזיק מעמד ביער ובמקומות מסתור שונים. במיוחד היה קשה למשפחות עם ילדים.

היו גם התארגנויות של צעירים שחיפשו נשק אך בפועל זה היה כמעט בלתי אפשרי להשיגו. הפולנים לא נתנו ולא מכרו.

מקצת מכבודו של גטו מזריץ' ניצל בזכות בחור מלוקוב שבסוף חודש אפריל 1943 ירה והרג את שמעון גולדמן, השפל במשתפי הפעולה עם הגרמנים.

ב-2 במאי 1943 התקיימה אקציה התמישית שנמשכה יומיים. באקציה זו נערכו חיפושים אינטנסיביים בעזרת המשטרה היהודית שבסוף האקציה אנשיהם גם הם חוסלו. לפי נתונים שונים, נתפסו באקציה זו כ-3000 יהודים ובשלישי במאי, 1943 נשלחו רובם לטרבלינקה ומיעוטם למיידנאק.

ככל הידוע נתגלו ונתפסו לאחר עזיבת הרכבת כמה עשרות גברים, נשים וילדים יהודים. הם הובאו למשטח שלפני הכניסה לבית הקברות היהודי ושם צוו להתפשט

לפני קו הסיום / ד"ר נפתלי ברזניאק

לשמחתי, גם אני כמוכם שותף להחלטה על הקמת הפסל, ועל כך אני מודה.

נכון להיום נותר לבנות את הבסיס עליו הפסל יעמוד. מאחר ולא ידענו דבר על מבנה הקרקע בכיכר, חשבנו שדי יהיה בבניית בסיס בטון עליו יונה הפסל. לא כך הדבר. מסתבר, שהקרקע במקום תחוחה ויש לבסס אותה על מנת שתוכל לשאת שניים וחצי טון של אבן מבלי להזיק לאזורים השכנים ומבלי שהקרקע במקום תשקע. תהליך הבנייה של הבסיס גרם לכך שעדיין אין בידינו מועד סופי לחנוכת הפסל במזריץ', והדבר יידחה לאביב הבא. כל כך רצינו שהחגיגה תהיה בספטמבר הנוכחי, מיד בתום חופשת הקיץ אך הדבר לא צלח בידינו. הדחייה תיתן לנו מעט זמן להתארגנות יעילה יותר לקראת הבאות.

נכון, תיארתי את המהלך להקמת הפסל במזריץ' כמרוץ. לצערי מדובר במרוץ אדיר כי הולך ופוחת הדור. מספר הנותרים שיהיו מסוגלים להגיע לחנוכת הפסל הולך ופוחת.

ומה אנחנו עדיין לא יודעים? שאלות רבות נותרו סתומות ורק הזמן ייתן עליהן מענה, כמו מה תהיה תגובת תושבי המקום לפסל? האם ינסו להשחית אותו או יקבלו אותו בברכה? האם מזריץ' שלנו תהפוך לאתר לביקורים במסלול בתי הספר וצה"ל, דבר שיוזכיר את שם המקום ויעלה את זכרם של אלו שכל כך אהבו את העיר ושאינם עימנו? מה תהיה תגובת השלטונות המקומיים של הפלך, המחוז, והממשלה לפסל יוצא הדופן הזה? מה תהיה תגובת הכנסייה הקתולית, הפרוטסטנטית? מה תהיה תגובת בני הדור השני השלישי והרביעי לפסל זה?

אסיים במשאלת לב של אחד מחברי הועד שראה את היצירה הגמורה וכל כך היה נפעם ממנה עד שאמר ללא ניד עפעף: "הלואי והפולנים יסרבו להעמדת הפסל במזריץ', עדיף אולי שיעמוד בכיכר בתל-אביב כדי שנוכל אנחנו, החיים, השארים, לראותו כל יום".

רק לאחר שהתבוננתי בו, הוא התרכך ואמר "את המרוץ הזה חייבים לסיים, ואני רוצה להיות שם, בבית שלי!"

כמו כל מרוץ לטווח ארוך, גם המרוץ שלנו מגיע או-טו-טו לקו הגמר, לסימו. מדובר אולי בסיום פיזי של מהלך מסוים אך הוא מהווה רק את ההתחלה לאין סוף דברים שעדיין איננו יודעים עליהם מאומה. לצערנו, המרוץ עדיין לא תם, אבל הרצים כבר רואים במעורפל את הכניסה לכיכר העיר המחודשת המוקפת בבתים הישנים שנצבעו לאחרונה. את סרט הסיום הצבעוני שהונח זה עתה על ידי נציגי העירייה והניצולים, הרצים עדיין אינם רואים.

המרוץ, שהחל לפני למעלה משנה מרעיון שנזרק לאוויר על ידי אברהם גפני יו"ר העמותה, להקים פסל לכבודם של תושבי העיר שנספו על ידי הכובש הנאצי בתקופת השואה בכיכר העיר, וכן לטובת כל יוצאי העיר באשר הם, אלו שנפטרו ואלו שעדיין עימנו, קרם עור וגידים אך רק הרוח חסרה. על מנת לקבל את הרוח אנו צריכים עוד מעט אורך רוח וסבלנות.

יעל ארצי, הפסלת שנבחרה על ידי העמותה, סיימה את יצירת הפסל 'תפילה'. התחושה של מי שראה את צילומי הפסל המופיעים באתר שלנו היא כאין וכאפס לעומת החוויה מהמפגש עם הפסל בסטודיו של יעל או עתה ברחבה שלפני הסטודיו שליד הים בקיבוץ 'שדות ים'. יעל, באישיותה המיוחדת ובאומנותה יוצאת הדופן הצליחה להפיח רוח חיים באבן האדומה, שהגיעה מהודו. וכמי שראה את האבן השלמה, הקשה, הנוקשה, הגסה, המשרדת איבה, שכמותה נזרקו במלחמות השונות אל מעבר לחומות העיר על מנת לגרום להרס אצל האחר, הפכה לאחר מגע ידיה של יעל ובעזרת בעלה, ליצירת מופת, עדינה, אמיתית, חיה ונושמת, מלאת הבעה, הקוראת לכל המתבונן בה לחבקה, ולספוג מתוכה את החום שהביאה ממעבה האדמה, חום שרק אוהבים ומתפללים יכולים לקבלו ולהבינו. עוצמתו של הפסל היא ללא גבולות. למרות ההתכנסות של הדמות הנצפית בה, אפשר לראות את הכוח העצום המוקרן ממנה, את התפילה שהדמות נושאת לכל אל, להביא שלוה ומנוחה לכול. האוניברסאליות של הפסל מחד גיסא, אך הייחודיות שלו מאידך גיסא הם אלו שהופכים את היצירה הזו ליצירת מופת ואיני יכול לתאר לכם את שאני חש כאשר אני מתבונן בפסל, נוגע בו, מלטף את ירכתיו כמו את ראשו ותלתליו.

כיכר העיר במזריץ' ועל זכותנו להקמת

האנדרטה / אברהם גפני

וביום שבת הכל נדם.

ההיסטוריה היהודית של המקום הזה מתחילה במאה ה-16 עם הגעת היהודים הראשונים לעיר. לפי מקורות פולנים היהודים הראשונים הוזמנו על-ידי בעלי העיר במטרה להקים בתי מלאכה וחנויות.

למטרה זו הם קבלו חלקת אדמה שהיתה אחו רטוב להקמת מבנים מעץ שנקראו 'קראמען' באידיש ואחר כך 'ראד'. בתחילה היו אלה מבנים מאד פרימיטיביים מקרשים שבהם היהודים עבדו, סחרו וגרו. עם השנים נבנו בתים מסביב לכיכר שכולם, בלי יוצא מן הכלל היו שייכים ליהודים.

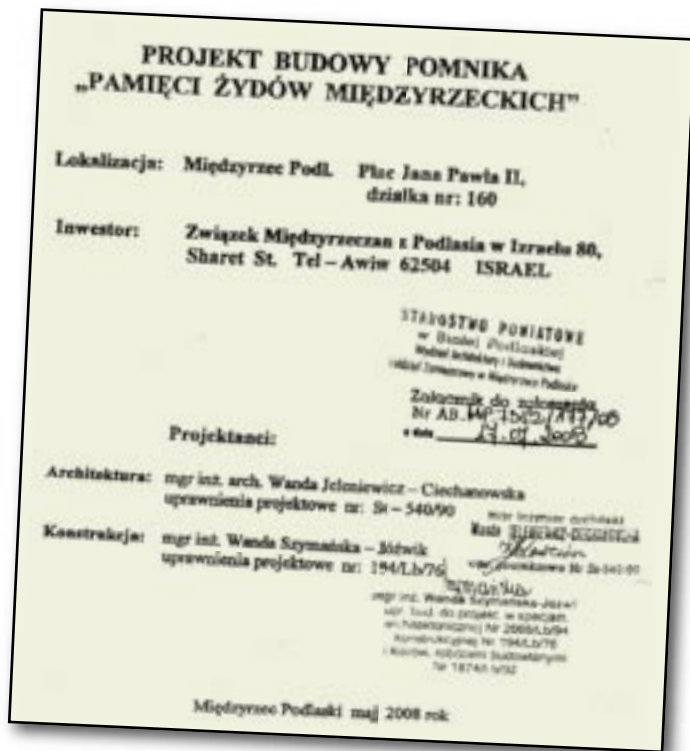
במשך שנים חיפשתי צילום של 'הראד' היהודי בכיכר העיר אולם לצערי לא מצאתי.

לשמחתי הרבה קיבלתי מחבר פולני ממזריץ' צילום של 'הראד' משנת 1919 שממחיש את גודלו. (מוזר שלא נתקלתי בצילום של 'הראד' משנות השלושים, גם לא אצל הפולנים)

הכיכר ו'הראד' היו ליבה הפועם של העיר כולה, ליהודים ולפולנים כאחד. כאן התרחש הכל: הקניות והמכירות של תושבי העיר, מקום מפגש בלתי אמצעי של היהודים והפולנים ועוד. המקום היה כמרקחה שישה ימים בשבוע

כיכר העיר וה'ראד' כפי שהיה נראה ב-1915.

רישיון להקמת הפסל

בשנת 1866, ביוזמת קבוצת יהודים, הוחלט לבנות על הכיכר 4 מבנים מאבן חסיני-אש עקב השרפות הרבות שהיו בעיר ובמיוחד ב'ראד'. השגת רשיונות בניה נמשכה זמן רב, וכללה גם נסיעה לראש המחוז הרוסי לצורך תשלום מיסים ושוחד (מזריץ') היתה אז בשליטת רוסיה הצארית).

התכנון של המבנים היה מהפכני לאותה תקופה והבניה נמשכה מספר שנים. בכיכר נבנו ארבעה בניינים, שבכל אחד מהם היו 22 חנויות אחת מול השניה. כך נוצרו שדרות של חנויות - פנימית וחיצונית. בתכנון היה גם בניית גג זכוכית במעברים בין החנויות אולם בגלל מחיר הזכוכית הדבר לא בוצע למרות השיבותו עקב האקלים הקשה של העיר.

למתחם הזה היו אלמנטים של "קניון" (mall) מודרני - ריכוז גדול של חנויות במקום אחד שבהן אפשר היה להשיג כמעט הכל כולל מגרש חניה צמוד לעגלות וסוסים.

כל מה שנבנה בעמל רב במשך מאות שנים נמחק על ידי הנאצים בשנת 1940 בהשאינם כיכר גדולה וריקה ששמשה לאחר כשנתיים לריכוז יהודי העיר לפני שילוחם למות.

הכיכר מול הכנסייה והקצה הדרומי של ה'ראד'

1915

קונצרט של תזמורת צבאית בניכר
1917

יום השוק בניכר
1917

Rozpoczęcie budowy Pomnika lato roku 1928

תחילת העבודות להקמת הפסל לעצמאות פולין ב-1928

הפסל בשנות ה-30 - סמל לעצמאות פולין

Kramy drewniane przed rokiem 1917

צוא בניכר
1917

כיכר העיר לאחר הריסת ה'ראד' (אוגוסט 1940) ברקע מלון סובלמן, המאפיה של רוטנברג והבנין עם העמודים.

תמונות שצולמו במזריץ' באוגוסט 1940

על ידי חיילי הוורמאכט / א. גפני

התמונות משקפות בבירור את מצב היהודים לאחר שנת כיבוש אחת בלבד. באותה עת, היהודים כבר עברו קונטרבוציה (שילמו קנס כספי גבוה) ומאסרים ע"י הגסטפו מראדזין. השלייגר כבר השתלט על העיר ויום נערכו חיפושים ורציחות. בזמן זה נלקחו מהיהודים כל הזכויות האזרחיות וכל מקומות העבודה. כל העסקים והסחורות של היהודים הוחרמו וכמעט כל היהודים נשארו בחוסר כל. ב-17.2.1940 נלקחו למעלה מ-2000 גברים למחנות לעבודות ניקוז נהרות והעול להאכלת הילדים היה של הנשים. המקור היחידי לפרנסה בדוחק היה מכירת פריטים מהבית לפולנים. בולטים לעין הילדים הרבים שבתמונה, הם היו בהרבה מקרים המפרנסים העיקריים של המשפחה אבל גם הסובלים העיקריים. הרעב התדפק כמעט על כל בית יהודי וגורל הילדים היה קשה במיוחד. הם לא למדו ולא אכלו לשובע ואחוז התמותה ביניהם היה גבוה במיוחד.

באר מים בשמילוביזנה ברקע 3 חיילי וורמאכט

תמונה של אחד הרחובות באזור המגורים של יהודי העיר

נשים יהודיות כובסות בנהר

שוק
באזור
היהודי

רחוב מידלרסקה MYDLARSKA על רקע בית הכנסת הגדול (מסומן באדום) ומימינו בית המדרש הגדול (מסומן בירוק)

רחוב השוק היהודי מסומן בתכלת (הגטו מסומן באדום)

באר מים באזור היהודי, רח' סטרומייסקה?

אלי קיטה 1938
האם זה אותו איש?

מוכר מים - תופעה שכיחה לפני המלחמה
ובמלחמה

יהודים חופרים קברים בבית הקברות

הרחוב היהודי -
אחת הסמטאות

הילדים עומדים
בפתח ביתו של ינקל
ברילשניידר.
מולם בית משפחת
פרלשטיין, שגבל
עם הגינה של בית
הכנסת

סוף יהודי מזריץ' מקבוצת טרבניקי - במיידנק / א. גפני

ב-24 בדצמבר 1942 הגיע למזריץ' נרטשקו - נציג מפקדה של הס.ס. במחנה העבודה בטרבניקי. מטרתו הייתה להעביר את כל תעשיית הזיפים והמברשות למחנה זה. הוא הציע להם להתפנות למחנה העבודה טרבניקי והבטיח ששם ימשיכו לעבוד, למען המאמץ המלחמתי של הרייך, ובטחונם ישמר. לאחר לבטים רבים, כ-500 איש, גברים, נשים וילדים, החליטו להענות להצעת הנאצים. בלוי קצין ס.ס. בודד נכנסו "בהתנדבות" למלכות דבש זו וככל הידוע - אף אחד מקבוצה זו לא נותר. **להלן מספר עדויות על סופם המר.**

היהודים שהיו במחנות העבודה 'טרבניקי' ו'פוניאטובה' ומחנה ההשמדה 'מיידנק' שבשטח הגנראל גוברנמן בפולין. עיתוי חיסולם של היהודים במחנות ההם הושפע כנראה מהתקוממות האסירים היהודים במחנה ההשמדה סוביבור ב-14 באוקטובר 1943.

הינריך הימלר חשש שגם במחנות האחרים בשטח של גנרל גוברנמן עלולות לפרוץ התקוממויות והורה לרצוח את כל היהודים שהועסקו שם בעבודות כפיה. משימת ההשמדה הוטלה על מפקד ס.ס. והמשרה של מחוז לובלין יקוב שפורנברג. מבצע "חג הקציר" התנהל כפעולה צבאית. אלפי אנשי ס.ס. ומשרה מכל האזור רוכזו לצורך זה, ובכללם יחידת ופן-ס.ס. כדי למנוע מעשי התנגדות, בוצעה הפעולה במהירות, בהפתעת ובו-זמנית.

במחנה הריכוז 'מיידנק' הופרדו היהודים במסדר הבוקר של אותו יום משאר אסירי המחנה. אחרי-כן נלקחו היהודים לבורות שנחפרו ימים אחדים לפני-כן ליד הגדרות הדרומיים של המחנה ושם נורו.

הנצחת יהודי מזריץ' ב'אתר הזכרון ליהודי אירופה שנרצחו בשואה' בברלין

במבצע איסוף תמונות הצלחנו למצוא 61 תמונות, חלק של משפחות, חלק של אנשים בודדים. לכל תמונה חוברה ביוגרפיה קצרה. התמונות נשלחו למוזיאון בברלין והן תוצגנה בחדר משפחות ובחדרים אחרים. בנוסף, המוזיאון בברלין החליט על מיזם משותף עם הקהילה שלנו שאת היקפו אין אנו יודעים עדיין.

ביום ה-3 בנובמבר 1943 נהרגו ביריה במחנה 18,400 איש. מהמחנה עצמו לקחו 8,400 איש ביניהם את כל הקבוצה ממזריץ' שנסעה כמעט בהתנדבות למחנה טרבניקי והועברה לאחר מכן למיידנק. 10,000 איש הובאו מהעיר וממחנות אחרים. שלושה ימים לפני הרצח ההמוני הזה, נחפרו בשטח המחנה מאחורי המשרפה תעלות גדולות. ההרג ביריות התחיל בבוקר והסתיים מאוחר בערב. אנשי ס.ס. הובילו את האנשים עירומים בקבוצות בנות 100-50 איש אל התעלות כשפניהם למטה, והיו יורים בהם במכונות ירייה. על הגוויות היו משכיבים קבוצה חדשה של אנשים חיים, ואחר כך היו יורים גם בהם, וכך היו ממשיכים עד שהתעלות היו מתמלאות. על הגופות היו שופכים שכבה דקה של עפר, וכעבור 2-3 ימים היו מוציאים אותן משם והיו שורפים אותן במשרפות או במדורות.

הגרמנים העמידו ליד המשרפות ובשטח המחנה רמקולים אדירים, בהם היו משמעים מוסיקה עליזה במשך כל היום, כדי להחריש את קול היריות ואת צעקות הקורבנות. על הרצח ההמוני הזה נפוצו ידיעות רבות בקרב האוכלוסייה של העיר לובלין. הרמן פוגל, חבר ה-ס.ס. שעבד במחנה העיד: "מלבד האנשים, שהובאו מהעיר, נלקחו מהמחנות בלובלין ונורו 8,400 איש. אני יודע את המספר הזה בדיוק, מפני שלמחרת מסרו למחסן הבגדים, שבו עבדתי, ידיעות רשמיות על השמדת 8,400 איש, ושעלינו לערוך את רשימת הבגדים"

העצור סטאניסלאווסקי, פולני, שעבד בלשכת המחנה, העיד על הרצח ביום ה-3 בנובמבר 1943: "את ההרג הזה ביצעה יחידת פעולה מיוחדת בשם 'זונדרבעהאנדלונג' ובשם זה נשלח דין וחשבון לברלין. בדות זה נאמר בדיוק כך: 'ההפרש בין מספר העצורים במחנה בבוקר לבין מספרם בערב נוצר עקב השמדה מיוחדת של 18,000 איש'."

*

בנובמבר 1943 נרצחו כ-18,000 יהודים במבצע "ארנטפסט" - Erntefest - "חג קציר". השם "חג הקציר" היה שם הקוד למבצע ההשמדה של אחרוני

1. לא ניתן לזהות את שמו.
2. א. רוזנזומן A. Rozezumen - גורש באקציה השישית למידונק ממזריץ'-פודלסקי ב-26.5.1943.
3. א. צוקרמן A. Cukierman - מולין - נורה ע"י גסטאפו במאי 1943.
4. י. פלטרשטיין J. Flastersztein - ממזריץ'-פודלסקי - גורש באקציה החמישית ב-2.5.1943.
5. ס. קמיין J. Kamien - ממזריץ'-פודלסקי - גורשה באקציה החמישית ב-3.5.1943.
6. ל. נבזונה מרובנו L. Nabozna - נרצחה בטבח ברובנו 1941.
7. ס. וידנבאום S. Wajdenbaum - מרדיין ברח לרוסיה.
8. מ. פינקלשטיין M. Finielsztein - ממזריץ'-פודלסקי - נרצחה באקציה השביעית ב-19.7.1943 יחד עם אחרוני 179 יהודים (בפיסקי עם יהודי מזריץ').
9. מ. גלושניידר M. Glusznajder - ממזריץ'-פודלסקי - ברח לרוסיה.
10. ר. בוראצק R. Buraczek - ממזריץ' - נתגלה לאחר הלשנה ונרצח בכפר ויסוקיה. בספטמבר 1943.
11. אני (מימין) במסתור אצל ינק.
12. אדזה שטרלינג Edzia Szteling - ממזריץ' - גורשה באקציה החמישית ב-3.5.1943.
13. אסטוסיה בליווייס Estusia Blajwais - ממזריץ' - נורתה בזמן הגירוש הרביעי ב-11.1942.
14. מורה להיסטוריה מלבוב.
15. רחלה שימל Rachela Szejmel - ממזריץ' - נפטרה לפני האקציה הראשונה.
16. גיטלה נבזונה Gitla Nabozna - מרובנו - נרצחה בטבח ברובנו ב-1941.

פוטו בילנס, כיתה שביעית, גמנסיה יהודית במזריץ' פודלסקי, 1936
 כתב ה. גולדמן במסתור אצל ינק טרוסיוקה ב-27.11.1943 דואר מזריץ' דוטה גמינה זרוצין

- 2
3 A. Cukierman - z Vlaai. wzrostzeliomy p. Gestap $\underline{\underline{2}}$ 42
4 J. Flasterstein - z m. $\underline{\underline{V}}$ Hy medlewie $\underline{\underline{2}}$ $\underline{\underline{V}}$ 43 z.
5 S. Kamien - z m. $\underline{\underline{V}}$ Hy medlewie $\underline{\underline{3}}$ $\underline{\underline{V}}$ 43 z.
6 L. Nabozna - z Rottnege, Masakra w Rosji 41 z.
7 S. Haidenbaum - z Razyuma, w Rosji
8 M. Finkelsztajn - z m. $\underline{\underline{VII}}$ Rybellewie $\underline{\underline{19}}$ $\underline{\underline{VII}}$ 43 (Pracki)
9 M. Glusznepier - z m. w Rosji
10 R. Bwaczek - z m. Ryppa w Rysskjem $\underline{\underline{X}}$ 43 z.
11 Ja... wypożycze w Janke
Siedog (z prawy)
12 Etra Sztalup - z m. $\underline{\underline{V}}$ Hy medlewie $\underline{\underline{3}}$ $\underline{\underline{V}}$ 43 z.
13 Julia Gajdy - z m. $\underline{\underline{IV}}$ Hy medlewie zastrelona $\underline{\underline{XI}}$ 42
14 Histo... - w...
15 Rodka... - z m. Umarla przed I wojny
16 Gofla Nabozna - Masakra w Rosji 41 z.
17

Isto bis lanie 6. $\underline{\underline{VII}}$ kl. gimn. Lgd
w Miedzyszeu Podl. 1936 z.

27 $\underline{\underline{XI}}$ 1943 z.

J. Goldman

w Janke Torasuka

ca. Dotha gm. Lwowcu. Poczta Miedzyszeu

תמונות מאוספו של הרשל גולדמן בחורף 1939-40

אי מכיר?

הרשל גולדמן עם...?

???

הרשל גולדמן עם...?

???

הרל ג'ורדמן אב...?

???

הרל ג'ורדמן אב...?

קטעים מעדותו של לייב גולדברג

קטעים נבחרים מעדותו של לייב גולדברג שניתנה בלודז', פולין ב-18.12.1946 ונמצאה לאחרונה. העדות הנוספת הזו דומה לעדות של לייב גולדברג מסר ועל פיה אפרים סידון ואיציק ויינגרטן כתבו את המחזה 'מזריץ', אולם יש בה גם סיפורים נוספים.

לצערנו גם כאן הציור דהה לגמרי. להבנת מצבם ומיקומם אשתדל לתאר את המקום לפי מיטב זכרוני. בחזית הבית לכוון כיכר העיר היו שלוש חנויות יהודיות שנתפסו על ידי הפולנים. מעל החנויות היתה דירה שלה כניסה אחורית (מרח' יטקובה) - דרך הצר מגודרת עם מדרגות. בביקור האחרון בעיר, ביוני 2007, אפשר היה לראות את המדרגות המוליכות לשום מקום (א.ג.). מעל לדירה זו היה המסתור של התשעה. המסתור עצמו היה באורך הבית אבל בגובה של כ-80 ס"מ והכניסה היתה דרך פתח בתקרה של הקומה שמתחת. הבית גבל עם מלון 'סובלמן' שבו התגוררו נאצים ומרפסתם היתה במרחק של כמטר מהמסתור. מצדו השני של הבית היתה סמטה ששימשה למעבר בין הכיכר ורחוב יטקובה. את כל האספקה לתשעה ניתן היה להעביר רק בלילות, בשקט מוחלט שמא יתגלו על-ידי הפולנים שגרו מסביב ובאקרובטיקה מסובכת. קשה לחשב היום את הכמויות אולם מדובר בהרבה טונות לשני הכוונים.

א. גפני

באותה עת נמצאה בעיירה קבוצה גדולה של יהודים דתיים, שהציבו לעצמם מטרה לשמור ולעודד את רוחו של העם. ביניהם היה הלמדן הגדול אברהם שמחה ובנו העיוור הנכה, שלפני המלחמה היה קומוניסט.

אבי, יאנקל גולדברג שהייתה לו סמיכות לרבנות, שני אחים בלומפילד הדתיים, אחד מהם מרדוין, הסבירו לתושבים את הכתוב בעיתונים, ומסרו את הידיעות ששמעו ברדיו. כמו כן, לעתים קרובות הם הביעו התנגדות ליודנראט, שכבר מן התחלה שימש מכשיר בידי הרוצחים הגרמנים. פעולת הסברה זו נמשכה עד ה-25 באוגוסט 1942 משמע, עד לאקציה הראשונה.

*

שבוע לאחר האקציה באו אלי ידידי הצעיר חיים טחוש ועוזר פלסטרשטיין.

חיים אמר לי: "הבא נתארגן, במקרה של אקציה שניה עלינו לצאת חמושים כנגדם". החלטנו להקים תאים ונקודות. עלי הוטל להשיג נשק. לשם כך נסעתי לביאלה פודלסקה שבה היהודים עבדו בפירמה 'זונציה',

"כשהתחילו הרדיפות והגרמנים ומשתפי הפעולה שלהם החלו לתפוס יהודים לעבודה, הוציא בעל הדירה שמתחת ל"בוידם" קרש מאחת המחיצות. דרך פתח זה נכנסו פנימה. אחר כך הוא החזיר את הקרש למקומו והסווה היטב את המקום. בעל הנכס הזה נספה עם כל משפחתו באחת האקציות. הבית הזה לא היה מאוכלס בדיוק כמו בתים יהודים רבים אחרים. איש לא ידע על עלית הגג המוסוות הזו. שמונה אנשים נכנסו להסתתר בבוידם, בתוכם אף אני ביחד עם מי שעתידה להיות אישתי. (לא ברור איך נודע לאחרים על האפשרות להשתמש בבוידם). חיינו בבוידם שנה שלמה והחזקנו מעמד עד לשחרור. בעדות שלי אשתדל למסור איך חיינו ואיך הסתדרנו במקום הזה.

אני מצרף תרשים של הבית כדי שהקורא יבין פחות או יותר כיצד היינו נעים. (לצערנו התרשים נמחק א.ג.).

*

מיד עם כניסת הגרמנים לעיירה שלנו, הפך המצב לקשה מאד. היהודים חשו מושפלים מאוד אף בעיני עצמם.

הקציר ולכן לא היה מקום אחר להסתתר בו מלבד היער. כשהחשיך מעט שמנו פעמינו לכיוון העיר. בדרך, בגנים קטפנו לנו שפע תפוחים. כשהשתררה חשכה מלאה, נכנסנו לגטו. לא מצאנו יותר מאשר 12 יהודים, שסבלו מרעב. הם גם סיפרו לי שהגרמנים גילו קבוצת יהודים במחבוא בבית הקברות וירו בהם. ביו ההרוגים היו הגב' יברבוים ובתה חיה.

*

כשראיתי שעובדי המאפיה יוצאים ממנה, נגשתי למאפיה ובעזרת מטיל ברזל שהכנתי קודם פרצתי את המנעול ונכנסתי אליה. אל מול עיני התנוצצו מאה כיכרות לחם מסודרים כחיילים, כשני קילו כל כיכר. הכנסתי לתוך שק 15 ככרות לחם בכוונה להביאם לחברינו. בעוברי בגטו פגשתי כמה יהודים והסתתרתי מפניהם כי אם גם הם היו הולכים לפרוץ למאפיה, היתה קמה מהומה גדולה ובוודאי היינו נתפסים.

בבואי אל מחבואי ראיתי על מרפסת המלון קצינים גרמנים שיכורים. הם התלוצצו. כשפנו להיכנס למלון ניצלתי את הרגע, קפצתי על המדרגות ונכנסתי הביתה. נקשתי בדלת שיפתחו לי. חבריי כעסו עלי מאוד. הם שאלו מדוע הקדמתי לבוא כשהגרמנים עדיין מסתובבים בחצר. אך בשומעם שהבאתי מספר ככרות לחם רוגזם התמתן.

*

מצב היהודים בגטו היה מחריד. מזה זמן לא היה להם לחם. עלי הביטו כעל מושיע, ברם באותה עת אף מצבנו היה רע. לחם כבר לא היה לנו, שוב הגינו תכנית כיצד להשיגו. משה שטינברג ועוד יהודי, ספר שהסתתר בגטו, הלכנו למאפיה שלפני המלחמה השתייכה לגיטל ביילס אך עתה החזיק בה נוצרי מפונה מהרייך. המאפיה נמצאה לא הרחק מן הכנסיה. ניסינו את המנעולים אך בלתי אפשרי היה לפצחם, ניסינו להסיר תריס ולא הצלחנו. נזכרתי שיש למאפיה גם כניסה אחורית שנפתחת לחצר. אחרי 15 דקות של עבודה מאומצת הצליח משה לפתוח את הדלת. לעינינו

במיון כלי נשק. כביאלה נוצרה קבוצה של כמה עשרות אנשים שעבדו במיון. הצלחנו למשוך לקבוצה חבר מ"השומר הצעיר" שעבד ברדזין אצל הגסטפו. בשווי באחת הפעמים מהעבודה בפירמה 'סטואג' נודע לי שאסרו שניים מחברינו. היו אצלם תצלומי תעודות זהות אך עלה בידם להשליכם בקרבת היודנראט. אני זוכר שגם החבר יואל שעבד בגסטפו ראדזין נעצר אך הוא הצליח לברוח דרך גינתו של הכומר. הגרמנים ירו עליו במכונת יריה אך לא פגעו, והוא נעצר בצידו השני של הרחוב ע"י שני שוטרי מגן. כל שלושת האסירים הובלו לגסטפו בראדזין.

בדרך הם התנפלו על השוטרים, ניסו לברוח כדי להימנע מעינויים, אך עשו הכל כדי שיירו בהם ואמנם כך היה. ירו בהם והרגום.

*

ב-6 באוקטובר 1942 הייתה האקציה השנייה. את כל העובדים מהפירמה 'סטואג' ובתוכם אני גרשו לבית הכנסת הגדול. ימים רבצנו שם בצפיפות, בלי אוכל ובלי מים. הגרמנים ברצותם לשחק בנו היו זורקים לאומללים חתיכות לחם מבעד לחלון. כל מי שרץ לתפוס חתיכת לחם נורה במקום. ליד החלון התגוללו גופות מתים. אבי עבד בבית חרושת למברשות. חוץ ממני לא נשאר לו אף אחד. כל יום הוא עבר מול החלון כדי לראות אותי. ביום השלישי הבחנתי בו וצעקתי אליו 'אבא'. הוא סימן לי בידיו שאינו יכול להושיעני והחל, מרוב צער למרוט את שערות ראשו. ברגע זה החלטתי להסתכן מתוך ידיעה שהמוות ממתין לנו.

ניצלתי את ההזדמנות שבה המשטרה היהודית עזבה והמשטרה האוקראינית היתה עסוקה בדבר מה אחר, ענדתי סרט על השרוול, אמרתי שלום לחברים, ויצאתי כשאני כביכול עושה סדר בכניסה, אומר יום טוב לשוטר האוקראיני ומסתלק כאילו כלום.

*

בהגיענו אל שולי היער שכבנו על הארץ. פחדנו לחזור לגטו כי חשנו שמוקדם מידי. התקופה הייתה של אחרי

לשדות לא הרחק מבית הקברות הפולני ומילאנו כמה שקיות עם תפוחי-אדמה, אותם הבאנו לגטו. קטפנו גם תפוחים מן העצים ומילאנו כמה שקים והתחלקנו בהם עם היהודים בגטו. בגטו היו שתי נשים ממזריץ', פרידה יורבאום ואסתר-רחל פריין גולדשטיין ושלושה אנשי ביאלה שנמלטו מן המות. הם נראו מדוכאים, והתנהלו בלא כל תקוה בלב. הם נתגלו על ידי פולקס-דויטש פיארצקי וכולם נורו בעלית הגג של בית המדרש הגדול שהיה מול בית הכנסת הגדול.

*

זה היה יום חם. צפינו אל השוק כדי להאזין לחדשות ברדיו. בשעה 12 בדיוק החל הרדיו לשרר חדשות. שמענו במפורש שאיטליה נכנעה ובודליו(?) נעשה ראש הממשלה. חשבנו שבמהרה תגיע מפלתו של היטלר. למחרת שמענו על כניסת בנות הברית לסיציליה וירדנו לגטו להתחלק בידיעות הגדולות. הערכנו שהמלחמה תימשך מקסימום עוד שלושה חודשים. הבעיה שלנו היתה להחזיק מעמד. בגטו נותרו עוד שלושה אנשים שנספו זמן קצר לאחר מכן ביניהם היו שתי נשים יורבאום ופריזנט.

*

יום אחד ראינו מספר אנשים יושבים על המרפסות של המלון ומסתכלים לכיוון הגטו. שערנו שקרה דבר-מה. באותו לילה ירדנו לגטו. בדרך כלל היהודים היו יושבים ומבשלים דבר-מה, אך הפעם היה במקום חושך מוחלט. לא מצאנו איש. הלכנו למקום אחר ושם

המשתאות נתגלתה כמות אדירה של לחם ולחמניות. את 300 הלחמניות הכנסנו לשק אחד ולקחנו עוד שני שקים עם לחם. שלושתנו נכנסנו לגטו שם חיכו לנו חברינו. מסרנו להם את הלחמניות והם הביאו אותם למחבוא. 50 ככרות לחם לקחנו לעצמנו ו-50 כיכרות מסרנו ליהודים בגטו. באותה תקופה נותרו כ-15 יהודים בגטו.

*

בעיר היתה רגיעה אך לפתע בשעה 12 בערך, היתה מהומה מסביב. שמענו קולות: מישהו צעק "ברח", שמענו צעקה מתוך הבית: "הביאו מהר את הז'נדרמריה, יש כאן יהודים". חלק מהנוצרים הסתלקו, אחרים אמרו: "שהוא (זה שבבית א.ג.) ילך לבדו לז'נדרמריה". אחדים שמרו מרחק וצחקו כשוטים. מיד הופיע איש משטרה על אופנוע. הוא החליף דברים עם זסטשמבסקין ונסע. חמש דקות אחר כך הגיעו במכונית חמישה שוטרים עם מכונית ירייה על שכמם. שמענו אנחה כבדה מצד הנשים שעמדו בנקודת תצפית אחרת. הן ראו שמוליכים ארבעה אנשים בידיים מורמות. הלכתי להציץ מבעד החריץ, ראיתי תמונה נוראה. ארבעה אנשים מובלים אל מותם. אלה היו: נוח פשפיורקה, קאווה, ספר ממזריץ', צוקרמן שעבד בבורסקאות והרביעי - ממשפחת אוקו.

העמידו אותם צמוד לקיר וירו בהם. חיוך של סיפוק השתפך על פניו של יסטשבסקי שגילה את מחבואם והוא לחץ את ידם של הגרמנים בהנאה. למקום הגיע דזמסקי, ואחריו גרמנים נוספים וגם פולנים. כולם הביטו באדישות בהרוגים. לפתע ראינו פולני שהעיר דבר מה באזני גרמני והורה באצבעו לכוון ההרוגים. הלה שלף את אקדחו ושמענו ירייה. כנראה שאחד הקורבנות הראה סימנים שהוא לא נהרג. כעבור דקה נגשה למקום עגלה שעליה השליכו את המתים כאבנים. העגלה נסעה ובמקום נשארה שלולית גדולה של דם הקורבנות.

*

כבר היה סתיו ובשדות הבשילו תפוחי-אדמה. יצאנו

הוועד של עמותת התאחדות עולי מזריץ' בישראל

מתאבל על פטירת

מיאשה גרינברג ז"ל

לבית רוטנברג

הלכה לעולמה ב 23.3.2008

הוועד מביא תנחומיו למשפחה

החורף היה קרוב והחלטנו לעשות את כל ההכנות הדרושות לקראת החורף. חיפשנו ומצאנו בגטו תנור ברזל בעל צנורות רבים. את התנור הצבנו במרכז הכיורים ומתחנו צינורות לאורך 15 מטר עד קיר המלון והתחברנו לארובה של המלון. תחילה פיה התנור עשה עשן רב, נקטנו אמצעים למנוע את העשן שהיה מסוכן. עלה בידינו ע"י קומבינציות שונות לתקן את המצב, הצבנו צינורות נוספים שיקלטו את העשן ולנו היה יותר חם.

*

פעם ארע מקרה שיכול היה לחסל אותנו לחלוטין. ראינו שמישהו עולה לדירה שמתחתינו. לאחר שהות קצרה שמענו שהוא ירד וחזר עם אישה צעירה. אחר-כך שמענו שהוא אמר לה שמחר יתקן את המעקה, יכניס תנור וישליט סדר במקום. הבינונו שהוא מתכוון להכנס לגור שם, בדירה שמתחתינו. כמוכן, שהדבר לא היה מאפשר לנו להישאר במחבואנו, כי נכנסנו ויצאנו מהמחבוא ע"י הוצאת קרש מן התקרה של הדירה העזובה הזו. כשהחשיך ירדנו לדירה והחלטנו להרוס אותה לחלוטין כך שהיא לא תהיה ברת שיפוץ. הסרנו את הדלתות והחלונות, פרקנו את קיר העץ, הרסנו את המטבח וביצענו בה הרס מוחלט. את הדלתות והחלונות העלנו למסתור שלנו ואלה שמשו לאחר מכן להסקה. למחרת בבוקר ראינו את האיש עולה בליווי בעל מלאכה שמח וצוחק אך מיד השתרר שקט ושמענו צעקה.

מצאנו את גולדשטיין, עוד איש צעיר ושתי נשים. הם סיפרו לי את הסיפור הבא: באותו לילה הם במקרה לא ביטלו. הם ישבו בחדר ודברו על המצב. לפתע הם שמעו צעדים כבדים, ולכן השתתקו. פתאום אור פנס האיר את החדר הראשון ואת המטבח. מישהו ירה שתי יריות והסתלק. הם הלכו לבדוק את הכיורים שם התחבאו אנשי ביאלה, ומצאו גופות של בחורה צעירה מראדזין ולידה גופותיהם של אחיה הקטן, אביה של האישה הובר ושל הספר מביאלה. הם שכבו ערומים לגמרי. מה שקרה לאישה הובר ואישה נוספת מביאלה איני יודע. הבטחתי לשרידי היהודים להביא להם לחם ביום ראשון הבא, אבל ביום ראשון כבר לא מצאתי איש בגטו. האישה יברבאום נורתה בדרכה לביתה הקודם ברחוב לובלסקה. היא הלכה כנראה אל מכרתה הנוצרית. האישה פריזנט והאיש הצעיר שהיה איתה נרצחו ונשדדו סמוך לנהר. על גולדשטיין ויהודים אחרים לא יכולנו להשיג כל ידיעה. כנראה הסתלקו ליער. כך נותק הקשר עם שארית שרידי היהודים באזור.

*

נשארנו לבדנו במחבוא בבית בכיכר השוק. חיינו התנהלו כרגיל. הכינונו את מעוננו לקראת החורף, שיפצנו את הגג, סידרנו מרזב כדי שמי הגשם ינוקזו לחבית. כל שבועיים יצאנו לשדות להצטייד בתפוחי אדמה, תפוחי-עץ ופרי אחר. כל שבועיים קבלנו לחם תמורת תשלום. לעתים הלכנו לגטו להביא משם ספרים.

הוועד של עמותת התאחדות עולי מזריץ' בישראל
מתאבל על פטירת

ויסגלוס שרה ז"ל

הלכה לעולמה ב 3.5.2008

הוועד מביא תנחומיו למשפחה

הוועד של עמותת התאחדות עולי מזריץ' בישראל
מתאבל על פטירת

ברוך [בוצ'קה]

ברמן ז"ל

הלך לעולמו ב 7.2.2008 ב' הדר א' תשס"ח

הוועד מביא תנחומיו למשפחה

מדברי יעל ארצי במהלך יצירת "תפילה" - שרית פרידמן ברזניאק

במהלך יצירת הפסל "גפילה" קיימתי עם יעל ארצי, הפסל, שיחג לבפן הביקף רגלול של רצון, ציפויי, כמיפ, שמח, אולר, כאב, קצב, חרד, פכדול, סיפוק. רגלול של ציפול אולג ככר מפמלל פראלני קימנו, טרם קיבול אג פאיולר אקבול, שלול ופגלול במפול אקד אסיומל. כליול סיפול או ככול לל רגלול ומוחלול, פמיויל כפן קלול שימול ופדכך לכול פציל אולג - לל סלנונל וחיול פדיולר פמיוול לול, ספך צרפלי ספך מוקול, אי אפולר פיל לול אפכדול איול וחיול אולג אולג גחולול יוד איול. ילל מדכר וולני מרגלול, פול מולר וולני מלול דמול, נככר, מפולוק ממנו פליול, מפכול אולג חולול. מפסיולר לל פליר שלול אקולול. מפסיולר ללנו.

וכך אמרה יעל:

ספטמבר 2007:

"אני לא אתחיל לעבוד עד שאמצא את האבן המתאימה. קשה מאד למצוא את מה שאני מחפשת אבל אני לא אוותר. אני אמצא. אל תדאגו."

8.10.07

"מצאתי את שרציתי. גוש הגרניט הגיע לארץ, אבן מיוחדת. מהודו. יפה מאד. יש בה את כל הצבעים". והאדום. האדום כל כך אדום ומלא באדמה. באדם. בדם.

26.10.07

"התחלתי לנגוע באבן"

13.1.08

"אני עובדת באופן אינטנסיבי כבר חודשיים עם עזרה של אורי, בעלי, ואני מתחילה רק עכשיו לתת את הצורה. האבן מאוד מאוד חזקה. כל דיסקי היהלום שקניתי מראש לא חתכו אותה, לכן אל תדאגו. אף פולני לא יוכל לשבור אותה."

28.1.08

"כשאני נפצעת מהאבן אני אומרת לעצמי: 'מה הכאב שלי לעומת הכאב והסבל שלהם' ואז אני מרגישה טוב. עם כוח. זה קשה אבל זה נותן כוח להמשיך. אני כל כך רוצה לרצות אותם."

"היום האבן הוציאה נפח, תנועה. וכולה מלאה בהם."

"הדגם הקטן שעשיתי כל-כך חלש לעומת האבן שהיא כל כך חזקה. האבן היא עם תנועה וזרימה למרות שהתנועה סטטית..."

"יש לאבן כיוון ואני הולכת עם הכיוון שלה. לאבן יש כיוון וכוח ואפשר לנצל אותה."

"אני מפסלת מהמרכז החוצה. מהלב. יש פסלים שעובדים מהפרונט, פרופיל, גב. מצוירים ריבוע ומורידים. אני יוצאת מהלב של האבן..." "ובפרופיל אותו הדבר. המפגש הוא הקונטור. אז זה עם יותר נשמה. ובסוף זה כמו קסם. הכל מתחבר..."

הנה, הראש כמעט גמור. הקוסמטיקה בסוף."

כאן היה צריך גרניט. אבן קשה, חזקה. הכי קשה היא ברזילאית. אח"כ ההודית. בארץ אין גרניט". "לא יוכלו לפגוע בפסל גם 2000 שנה. גם המעיל הוא בצורה כזו שלא יוכלו לקשקש עליו. המעיל גס."

"כשיש בסיס מרגישים את הכובד". "גם בברך, אני עובדת החוצה. לוקחת מרכז של הברך וממנו עובדת החוצה. המקום הכי בולט בברך זו הפיקה והיא במרכז. אני עובדת מסביבה ובסוף מחברת".

"אני אומרת לבעלי אורי שהוא העוזר שלי: תוריד פה, אל תדאג. והוא לא רואה את מה שאני רואה. הוא פוחד. אני עובדת מבפנים החוצה אח"כ עובדת בצד השני מבפנים החוצה ורואה מה צריכה להוריד ומורידה ואז הכל מתחבר והוא מתפעל. לפעמים גם אני".

"אפשר להבריק עם מכונה אבל אז לא יראו את האבן ולכן אני מורידה כל שכבה עם נייר זכוכית ומים, לאט-לאט, ואז האור יוצא וזה מבריק למאות שנים. כמו העמודים של המצרים. מאות שנים".

"אני מורידה שכבה - את העור החיצוני. עור של זקן. את המלאכה הזו הבת שלי עושה". "בסוף היום בעלי ואני פצועים בפנים. רסיסי האבן קופצים עלינו. תראי כמה זוגות משקפים קניתי. הם שרוטים. והדיסקים - שחוקים".

"אני פדנטית. כל פעם רוצה לעשות יותר טוב ויותר טוב. והם שם למעלה הרי גם מסתכלים עלי".

"בהתחלה, בפיסול, הפסל נמצא בראש והאתגר הוא להוציא את זה מהראש. את הפסל יצרתי קודם, בראש. עכשיו זה הביצוע. לעשות את מה שהראש יצר".

"עכשיו רוצה להתקדם ולעבור למשהו אחר. העבודה עם הפסל הזו שואבת אותי. לוקחת לי את כל הכוחות. בדרך כלל אני עושה שלושה עד ארבעה פסלים במקביל. לא פה. אני לא יכולה לעבוד במקביל על הזמנות אחרות. זו לא רק עבודה טכנית. אני כל הזמן מרגישה שכל המתים מסתכלים עלי. מלמעלה. זו עבודה אמוציונאלית. אני רוצה להעביר דרך הפסל את הכוח, הכאב והסבל".

9.2.08 - כמעט סיום בניית הפסל

"את שואלת האם השמיכה לא גסה מידי יחסית לגוף הרך? השמיכה זה העבר. זה כל מה שהיא נושאת על גבה. הכאב. הסבל. היגון. האובדן."

8.2.08

"זו גרניט קשה מאד והבלוק היה ישר. הייתי צריכה להוריד הרבה בשביל לתת את התנועה. תהיה לה תנועה מאד חזקה. זו דמות מחבקת, עוטפת וגם מתפללת. זה כמו אמא מחבקת ותפילה זו ההתכנסות בתוך עצמה, מתייחדת עם עצמה." "זו הברך. כשמחליקים רואים את המתח בין הנקודות. כשהברך מלוטשת היא מחזירה אור." "תסתכלי בטקסטורה. זה משחק של אור וצל. האדום של השמיכה הוא של מלכים. גם צבע אדמה וגם חם." "הברכיים חזקות ולגב יש הרבה תנועה".

"אני עובדת בלילה ואז מתקנת את מה שעשיתי ביום. רואה שפה זה לא טוב וגם פה זה לא טוב. עכשיו אני מסמנת ואחר-כך מורידה. הקו היה בעייתי. רציתי להוציא גם אותו חזק. היה צריך להיות רחב יותר ועמוק יותר. צריכה לשחק בגלל הזווית מפה ועד כאן".

"כל הזמן אני רואה את הכול וזה נותן לי הרגשה שזה גדול. אבל זה בעצם לא גדול".

"אני עושה טקסטורה. עובדת עם דיסק, פטיש ואיזמל". "לפני חודש טיפסתי על קופסא ועוד קופסא. שכחתי שאני בגובה ונפלתי. אצלי לא נשבר דבר. רק דיסקי היהלום נשחקו".

"רציתי לתת ביטוי כך שהאבן תוסיף את מה שרוצה לומר, שהאבן תחזק את האמירה. לא התייחסתי לצד הפרקטי. רק לצד האמנותי שאני יכולה להשתמש בו כיצירה. הבחירה של האבן מאד חשובה לנושא שאתה בוחר, אחרת זה קל, אפשר לקחת כל אבן. אבל לא כל אבן אפשרית. יש אבנים קרות."

"זה כואב לי שזה נוסע מכאן. באירופה זה יהיה בחוץ. אני מתקשרת לעבודות שלי. בייחוד לזו".

ב-5 למרץ 2008 סיימה יעל ארצי את יצירת "תפילה". היא השאירה "קצת קוסמטיקה ליום ראשון בשביל ניסים דין, כי הוא בא לצלם".

ביום שלישי ה-11 במרץ מעשה "בריאת" הפסל הסתיים. ביום שישי נסענו לשדות ים, לסדנה, לחוות בפאר היצירה.

"אוי, שלא יזמר אלזא", ככה חנה סנל ממל פה, בשביל ים, טרם שפמריאק לאילופה, אלזא לא לא פספיקה אסיים. מילים שמטיבא לאטא אלזא פגאולא שפגאולא אצולו כאפי גול פאכן פאדאמה, שפגדלע פפך מסמ סלץ אלץ קיומנו. אוילו אפולר פיה, שפמלאכה לא אגטיים אלזא... פנה פא! ניצב אל איגן שם כראל מצוק פכוכר, אנכח "פחו ופיס, רלולל לל פמיס". בקרב ימילא גל פאא ב"בנק פלמיס" מלזג ים לאילופה, אלזא לא אלזא לא אגטיים. אלזא "גפילא פאדס".

הגוף הוא תלך ואותו רוצים ללסף אך עוטפת אותו שמיכה שמבטאת את כל עברה הקשה.

זהו גם מפגש בין עבר לעתיד.

השמיכה הלא נעימה היא העבר. הגוף הוא העתיד וזה הקונטרסט.

כל מה שהיה הוא כואב. זה משהו שאי אפשר לנגוע בו. מה שיש עליה זה העול הכבד, הכאב, מה שעבר עליה. ואי אפשר יהיה להסיר אותו ממנו. מהגוף. הם יחידה אחת. הגוף של הדמות הוא תלך והיא מתכנסת בתוך עצמה תחת העול הכבד שהיא נושאת. אי אפשר לשכוח את זה. זה בולט. זו דמות שעברה את זה.

אני לא עושה דברים דקורטיביים כדי למצוא חן. אני לא עושה קישוט.

יכולתי לומר שהפולנים בכפר הזה או בעיירה הזו רחוקים מאמנות והייתי יכולה לעשות משהו "יפה" כדי למצוא חן בעיניהם, כדי לקרב אותם לאמנות ולפסל אבל אני לא עושה כדי למצוא חן. עשיתי את מה שהרגשתי.

כשעשיתי את הפסל לא יכולתי לצאת מהקיבוץ. הייתי מנותקת.

עכשיו תבואו לכאן וזה יסמל את סיום העבודה. את השחרור שלי".

ולסיכום, באירופה מכים על חטא באיחור רב. נקווה שיתקנו בזמן.

הם הפכו את הערים הספרדיות היפהפיות שלנו לעולם שלישי, טובעות בזוהמה ופשע.

הם מסתגרים בדירות שקיבלו בחינם מהממשלה ובהן הם מתכננים את הרצח וההרס של מארחהם התמימים.

וכך - לרוע מזלנו, החלפנו תרבות בשנאה פנטית, כישרונות יצירתיים בכישורי הרס, אינטליגנציה בפיגור

ודעות קדומות. המרנו את רדיפת השלום של יהדות אירופה ותכונתם לתקוות לעתיד טוב יותר לילדיהם, היצמדותם

הנחושה בחיים כי החיים קדושים, באלה אשר תרים אחרי המוות, באנשים אשר נכלים בתשוקת מוות לעצמם

ולאחרים, לילדינו ולילדיהם.

איזה טעות נוראה נעשתה על ידי אירופה האומללה.

הכותב הוא עיתונאי ספרדי סבסטיאן וילאר רודריגז

הלכתי ברחוב בברצלונה ולפתע גיליתי אמת מחרידה - אירופה מתה באשוויץ.

הרגנו 6 מיליון יהודים והחלפנו אותם ב-20 מיליון מוסלמים. באשוויץ שרפנו תרבות, מחשבה יצירתית, כישרון. הרסנו את העם הנבחר, באמת נבחר כי הם הולידו

אנשים גדולים ונפלאים, אשר שינו את העולם. תרומתם של אנשים מורגשת בכל תחומי החיים: מדע, אומנות, מסחר בינלאומי ומעל לכל - מצפוננו של העולם.

אלה אנשים ששרפנו.

ותחת העמדת פנים של סובלנות, ומכוון שרצינו להוכיח לעצמנו שנרפאנו ממחלת הגזענות פתחנו שערים ל-

20 מיליון מוסלמים אשר הביאו עלינו טיפשות ובורות, קיצוניות דתית ואי סובלנות, פשע ועוני הנובעים מאי

רצון לעבוד ולקיים את משפחותיהם בכבוד.

עם גמר המלחמה הניצולים ברובם הגדול החליטו לנסוע לארץ ישראל ולחיות במדינה יהודית שאולי תקום. היה זה חלומם הנשגב. זה היה רצונם ולזה הם ציפו למרות הקשיים הרבים שנראו בדרך. מאז שהתחילה העלייה הצינונית לארץ ישראל לא הייתה עלייה כל כך פטריוטית, שמוכנה להקריב אפילו את הדבר היחיד שהיה למשתתפיה, חייה. הניצולים שיצאו מהגיהנום הנאצי הגיעו ארצה בחוסר כל, רובם הגדול בודדים, ללא שפה אבל עם להט ציוני. בהגיעם ארצה, הם נזרקו מיד ליחידות קרביות, רבים שלמו בחייהם מבלי שמישהו הכירם ונקברו כאלמונים. הם לא ניצלו את החוק האומר שבנים יחידים אינם מתגייסים ליחידות קרביות. זו היתה זכותם של ותיקי הארץ בלבד. רוב העולים מאותה קבוצה (עליה עד 1953) כאמור, היו אנשים בודדים שעברו את מחנות הריכוז או שרדו במקומות מסתור שונים ומשונים. ילדותם נגזלה מהם, הוריהם נרצחו, בתייהם וכל שהיה להם נשדד מהם, וכך הם ונותרו עירומים כביום היוולדם. מדינת ישראל לצערנו מכרה את רכושם היחיד שהיה להם:

הפיצויים שהיו אמורים לקבל מגרמניה. הרבה שנים לא היה ברור מה בדיוק מכרו וכמה המדינה קיבלה. בכסף הזה נבנו בארץ דברים רבים חלקם מועילים וחשובים אולם גם כסף רב בוזבו לפרויקטים בזבזניים ונכשלים והרבה כסף דלף למקורבים, 'מאעכרים' ועורכי דין. לפי הועדה שבראשה עמדה השופטת דורנר גרמניה שילמה עבור כל ניצול שהגיעה ארצה עד שנת 1953 כשני מיליון שקל. שנים רבות לא דובר על זה. רק מעטים ידעו שעם מכתב מפסיכיאטר תוכר כנכה של 25% ותקבל כ-1000 ₪ לחודש. פטנט ישראלי איך לא לשלם או לשלם מעט. אין להבין את התנהגות הממשלה שמינתה ועדות שונות ודבר לא קרה. רוב האנשים מאותה עליה כבר לא איתנו ונותרה רק קבוצה קטנה שעדיין עמנו ושכולם מעל גיל 80. אני קורא לממשלת ישראל לפעול מיידית ברוח ההחלטה של השופטת דורנר ולהחזיר לקבוצה זו את המגיע לה, את שנגזל ממנה. זיכרו - שעון הזמן מתקתק, והדור הולך ונעלם. א. גפני

דורנר: "אני מיואשת לחלוטין, בא לי לבכות"

(ידיעות אחרונות 7.8.2008)
ועדת החקירה הממלכתית בנושא הסיוע הניצולי שואה, שבראשה עמדה, הגישה את המלצותיה ביוני. עיקר ההמלצות שקיבלה הוועדה היו להגדיל את קצבאותיהם של 43,000 אלף ניצולים, המקבלים כעת קצבה נמוכה בשל טעות שעשתה ממשלת ישראל בעת שחתמה על הסכם השילומים עם גרמניה. דורנר המליצה להעניק לאלה קצבה שתגיע ל 75% מהרנטה שמתקבלת מגרמניה. "43 אלף ניצולי השואה אינם אנשים מבוססים", אמרה אתמול דורנר "אלו הם אנשים קשי יום, בוגרי מחנות המוות וצעדות המוות, שפנו

ללשכה לשיקום. הם סבלו מהפניות האלה והרגישו מושפלים. האם עולה על הדעת שאנשים האלה באו לעשות מיליונים?"
"לא רק שהממשלה לא נתנה כסף לניצולי השואה - היא לוקחת כסף מוועידת התביעות לצרכים שלה.
אלו כספי דם!
מדינת ישראל, במחילה מכבודה, אינה יכולה לקחת כספי דם שמיועדים לניצולים לטובת צרכיה הכלליים.
זה איום ונורא. אני ממש מיואשת. עצוב לי מאד. לא האמנתי שזה מה שיקרה עם המלצות הוועדה"

לגזור קופון / נפתלי ברזניאק

מדברים שנאמרו בטקס הזיכרון של העמותה ב-2007

הסכם השילומים שנחתם בתחילת שנות החמישים בין ממשלת ישראל לממשלת גרמניה, נבנה ביסודו על מותם של שישה מיליון, ועל סבלם הבלתי יתואר של אלו שהצליחו לשרוד את הנורא מכל, ולהגיע בשארית כוחותיהם לארץ. איש לא תמך בהם לא כלכלית ולא נפשית. הם, כעוף החול, התרוממו לגבהים ועזרו להקים את המדינה - מדינת ישראל.

גם השנה, כמו איזה ריטואל מכושף, של שחור ולבן, עלה לאחורונה נושא שארית הפליטה לכותרות. מי שעורר אותו היו דווקא אותם ניצולים בודדים, שעדיין מסוגלים לבטא את עצמם בבהירות מסוימת. הם הלינו בשם הכלל הדומם, על מצבם הכלכלי הגרוע, שאינו מאפשר להם לחיות בכבוד. לא חודש תמים מיום קבלת הקצבאות, אפילו לא שבוע.

הסכם השילומים היה סודי. הסודיות אפשרה לממשלות ישראל, מאז ועד היום לגזור כנראה את הקופון הגדול ביותר שנגזר אי פעם מכספים שהועברו לממשלה. כל עוד הממשלה היא זו שנהנתה מחלק מהכספים הללו שהועברו אליה, איש לא הלין. גם הניצולים שראו מספר שנים קודם לכן את המוות מנגד, ובחלקם הוא מתעתע עד היום, שתקו. טובת המדינה הייתה מעל הכול.

אולם, במשך השנים קמו ארגונים שונים ומשונים, שלקחו להם למטרה לסייע לניצולים, שמספרם עם השנים הולך ופוחת. לצערי, העיתונים והתקשורת מלאים בעובדות, שחלק ניכר מהכספים המועברים על ידי ממשלות שונות לאותם ארגונים מוצא את דרכו לכיס הפרט, הנצלן, התחמן, הציני, העושק בריש גלי, ללא בושה את אלו שמגיע להם. לכן, מכאן, מבמה זו, מכנס של עמותת שארי מזריץ' הקטנה, אני רוצה לפנות לראש הממשלה.

אדוני ראש הממשלה, לא הזמנתי אותך לכנס זה. לא רק שלא רציתי לראותך כאן, לא מגיע לך להיות כאן.

לפני מספר חודשים ניתנה לך ההזדמנות נדירה להראות שאתה לא רק דואג לעצמך, לפחות על פי השמועות בעיתונים, אלא מוכן לשמוע משהו, ולו קמצוץ על סבלותיהם של הניצולים, ולסייע להם. ההחלטות נדחו

ל'אחרי החגים'. כולנו מכירים את המושג הכול כך ישראלי - 'אחרי החגים'. אך הפעם, אחרי החגים אומר לנו שמספרם של אלו, שאולי, רק אולי, יוכלו להינות - אם אפשר לקרוא לכך הנאה - מאותם כספים שנועדו להם - ורק להם, הולך ופוחת, ומישהו אחר משתמש בכספים אלו.

אדוני ראש הממשלה, אל תבוא לכנסים שלנו, במקום זה סע לאבן גבירול 65, קומה ב' דירה 7, או לאוסישקין 13 בחולון, ויש עוד אלפי כתובות כאלו, דפוק על הדלת בחוזה, כי מי שנמצא שם כבר לא כל כך שומע, ואז כשהדלת תיפתח על ידי בת עם זר, קרוב לודאי פיליפינית, או רוסייה, שתכוון אותך לחדרה של מי שמתגורר או מתגוררת שם, שלבטח לא תראה אותך בבהירות, וגם לא תבין מי אתה אחרי שתציג את עצמך, רק אז אולי החיוך הציני שמכסה את פניך מאוזן לאוזן ימחק, אותו חיוך האומר, הפנסייה שלי מסודרת. רק אז אולי תתעשת ותבין מהו כוחך, ומה אתה יכול לעשות ולצערי לא עשית. אדוני ראש הממשלה, גם בזה נכשלת.

אולי, אם הייתי מבטיח לך, שגם כאן אתה יכול לגזור לכאורה קופון, אולי אז היית מתנהג אחרת.

שנה אח"כ התגלתה התרמית, אליה מתייחס אברהם גפני במאמרו - "למה?"

תולדות האיזור (החומר התקבל באדיבות מוזיאון בברלין ותורגם מפולנית)

הכבאים היו מאורגנים ומצויידים למופת, הם מנו בממוצע כמה עשרות איש. לקהילה היהודית במזריץ' היה בית כנסת גדול, 10 בתי תפילה, בית אבות (לגברים ולנשים), בית יתומים, בית מטבחים לשחיטה כשרה של עופות, מקווה, בית לרב, בית לחון, משרד הנהלת הקהילה, ספרייה ו-24 חנויות. הקהילה היהודית במזריץ' קיימה גם בית ספר דתי "תלמוד תורה".

תולדות התישבות היהודים על אדמות פולין, כמו גם ההגבלות שניתנו על ידי הכובשים בעשורים מוקדמים יותר, גרמו לכך, שרוב האוכלוסייה היהודית בפולין שבין המלחמות התקיימה מעיסוקים לא-חקלאיים. מצב כזה היה קיים גם במזריץ'. מסמך מעניין, המדגים את הבעיה הזאת הוא מכתב של ועדת התברואה של מזריץ' מ-29 בינואר 1938 המיועד אל מנהל האיזור - STAROSTA - בראדזין. במסמך הזה מונים 201 בתי-מלאכה וחנויות, האמורים להיענש על חריגות שונות, בעלות אופי אסטטי - משפטי. לפי רשימת השמות הרוב המובהק נגע לאוכלוסייה היהודית.

סלאבומיר מאנקו - תמונת החברה היהודית של מזריץ' המשתקפת מדין וחשבון של הוועד העירוני לתברואה מזריץ' היתה אחת הערים עם רוב של אוכלוסייה יהודית. לפי מפקד האוכלוסייה משנת 1921 במזריץ' התגוררו 9415 איש בני לאום יהודי, שהיוו 74.6% מכלל התושבים. היחס הזה לא השתנה באופן משמעותי עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. מזריץ' שלפני המלחמה היתה ידועה באירגוניה המנוהלים היטב והמשמשים דוגמה. התפתחו מוסדות תרבות וחינוך, היו קיימים בתי ספר "תרבות" ו"בית יעקב". כל המפלגות הפוליטיות היהודיות ניהלו את הפעולה. בשנת 1917, ביוזמת קבוצת תושבים, נוסדה גימנסיה יהודית לבנים ולבנות. בשנת הלימודים 1921/22 משרד מנהל הגליל - WOJEWODA - אישר את "אגודה לבית הספר התיכון לנוער בני דת משה במזריץ'", ובמרץ 1922 קיבלה האגודה רשיון לניהול גימנסיה. הקהילה היהודית של מזריץ' הקימה את קבוצת הכבאים היהודים המתנדבים. באמצעי הקהילה היהודית הוקם בית כבאים רב-מידות במרכז העיר.

התנהלה נגריה. בחנותו של ארון טאובמן התנהל מסחר של מוצרים אלקטרו-טכניים, הפצי ברזל קטנים וקונדומים. הסיבה לניהול מסחר מגוון כל כך, מלבד הצרכים והנסיבות המשתנים, היתה העוני הכללי של התושבים. המסמך הוא בעל אופי ייחודי. הוא אינו נוגע לאליטות, אלא מציג תמונה של החלק העני ביותר של אוכלוסיית העיר. במקרים רבים זהו המקור היחיד למחקרים גנאולוגיים על החלק הזה של האוכלוסיה היהודית המרוששת של מזריץ'. כל שורה בדין וחשבון כוללת שם פרטי ושם משפחה של בעל העסק, סוג הפעילות וכתובת מדויקת. בטור מיוחד נרשמו הליקויים והחריגות בתוכן ובמראה השלטים. יש לציין, שבמקרים רבים אותה הכתובת מציינת גם את החנות, וגם את מגורי בעל החנות. זו היתה תופעה נפוצה בתנאים של מזריץ'.

כמעט כל המקומות המוזכרים היו חנויות קטנות שניהלו פעילות של מסחר ושרות. אנשים שעסקו בכך תכופות לא ידעו פולנית. מעידות על כך כתובות על השלטים בשפות יידיש, רוסית וגרמנית, כמו גם שגיאות סגנון בכתב השפה הפולנית. הרוב הגדול היו אלה אנשים עניים מאד. התופעה הכללית היתה - היעדר רשיון לניהול מסחר, שהיה צריך לקנות אותו. רוב השלטים היו עשויים מחתיכות פח ישן או אפילו מאריזות קרטון ישנות של מוצרים שונים. ברוב המקרים תכולת החנות לא שיקפה את אופי הפעילות הרשומה. לפי תוכן השלט יענקל לזין בחנות ברחוב רינק 111 היה אמור לעסוק במסחר בסירים. למעשה בחנות הזאת נמצא מלאי גדול של דגים מלוחים בחביות. המסחר בחנויות של מזריץ' התנהל בלי התמחות ברורה. בחנות ברחוב לובלסקה מושקו רייכמן מכר רהיטים, אופניים, מכשירי רדיו וחומרים אלקטרו-טכניים. נוסף לכך באותו המקום

הרחוב החנות

שם המשפחה

נעלים	LUBELSKA 15	ELA BARG	1
נקניק	LUBELSKA 11	IZRAEL FRYCHER	2
שען	LUBELSKA 3/5	MOSZKO ZYLBERSZTEIN	3
מכלת	LUBELSKA 1	JOEL DYMENT	4
גלנטריה	LUBELSKA 2	SZYJA EPSZTEIN	5
מסעדה	LUBELSKA 4	PAWEL KRUCZYNSKI	6
ספר	ZWIRKI I WIGURY 40	LEBKO SZTRASMAJSTER	7
רהיטים, אופניים, רדיו, חומרים חשמלאים ונגריה	LUBELSKA 6	MOSZKO RAJCHMAN	8
דליקטסים ופירות	LUBELSKA 6	SYMCHA-DAWID MANDELBAUM	9
ספר	LUBELSKA 6	PINCHUS ELZON	10
חומרים חשמלאים, גלנטריה, ברזל וקונדומים	LUBELSKA 6	ARON TAUBMAN	11
בית מרקחת	LUBELSKA 8	IZRAEL GOLWASER	12
מכבסה וצבוע	LUBELSKA 9	POLONIA	13
עורך דין	LUBELSKA 8	MATYS ROZENBLUM	14
נקניק ועשון בשר	LUBELSKA 10	MICHAL BLIKOWSKI	15
מאפיה	LUBELSKA 10	FRANCZISZEK MALKIEWICZ	16
גלנטריה חנות נוצרית	LUBELSKA 10	MARIA KALICKA	17
פירות	LUBELSKA 12	CHAIM WOJAZER	18
בית תה ונקניק כשר	LUBELSKA 14	SRUL WAJNGARTEN	19
כובען	LUBELSKA 16	KSTER-ALTE WASERMAN	20
נקניק	LUBELSKA 16	BOLESŁAW JAKUBOWICZ	21
חלקי חילוף לאופניים	LUBELSKA 16	LIBA KAHAN	22
מסעדה	LUBELSKA 18	SZŁOMO SLIWKA	23
נקניק	RYNEK	PIOTR SZOSTAKIEWICZ	24
מכירת זכוכית	LUBELSKA 28	ICKO GRYNBERG	25
בית מרוזה ודברי מתיקה	LUBELSKA 28	SUCHER ROZENBAUM	26
מכירת פירות, דברי מתיקה ומי סודה	LUBELSKA 17	SZMUEL ZDANOWICZ	27

שם המשפחה	הרחוב	החנות
ANTONI MANKIEWICZ	LUBELSKA 17	נקניק יצור עצמי
SPOLDZIELCZE STOWARZYSTWO	LUBELSKA 30	חנות גלנטריה
MIECZYSLAW KOWALCZYK	LUBELSKA 30	מכירת דברי מאפה "מאפיה פריז"
MENACHEM DANGOT	LUBELSKA 30	חייט גברים
IZRAEL TUROBINER	LUBELSKA 36	מכירת משקאות חריפים וייצור טבק
CHAWA SEGAL	LUBELSKA 36	גלנטריה
MEJER PERELSZTEJN	LUBELSKA 36	שען
CYTRYNIAK MOSZKO	LUBELSKA 40	בית תה
RABINOWICZ MOSZKO	LUBELSKA 46	פחח
NAJ DAWID	LUBELSKA 46	מכבסה כימית
STANISLAW WAWRYNIEWICZ	LUBELSKA 48	משרד להגשת בקשות של חקלאים
MASTBAUM GECEL	LUBELSKA 50	מכירת פרות ודליקטסים
SURA GURFINKEL	LUBELSKA 58	מכלת
JANKIEL WACHTFOGIEL	LUBELSKA 64	דברי מתיקה ומי סודה
BINEM ROZENBAUM	LUBELSKA 66	מכירת פרוות
SPOLDZIELNA KASA SP. Z OGR.ODP.W MIEDZYRZECU PODLASKIM	LUBELSKA 66	קופה משוטפת בע"מ במזריץ פודלסקי
FEJGA HAUZMAN	LUBELSKA 76	מכולת
CHAJA TUCHMAN	LUBELSKA 86	מכולת
ABRAM WAJSMAN	LUBELSKA 86	מכירת עצים
DAWID WAJSMAN	LUBELSKA 98	מכולת
SLEDZ BRONISLAW	LUBELSKA 110	בית מרוח
MOTEL FISZFANGIER	LUBELSKA 110	מכולת
JAWERBAUM MOSZKO	LUBELSKA 112	מכולת
ALTBIR HENDET	LUBELSKA 114	מכולת וסחר בתבואה
HELENA MIODEK	LUBELSKA 73	מכולת
SZMUEL FLESZEL	LUBELSKA 67	מכולת
ARON MINC	LUBELSKA 63	מכולת
NAWROCKI ANASTAZY	LUBELSKA 61	מסעדה GOSPODA POLSKA
SRUL WASERMAN	LUBELSKA 55	מכולת
SZMUL RUBINSZTEJN	LUBELSKA 55	חיט נשים
K. ZIELONKA ROZENKIND	LUBELSKA 51	מילדת
SZLOMO REJDMAN	LUBELSKA 49	סנדלר
FRYMET LEWIN	LUBELSKA 39	בית תה
CHIEL KAGAN	RYNEK 4	מכירת ניר, גלנטריה וצבעים
MENDEL HELFENBEJN	RYNEK 6	כובען
LEJBKO CYTRYNBLUM	RYNEK 6	נעליים, צבעים וגלנטריה
SZYMON PERKIELWALD	RYNEK 7	"נעלים זולות"
NOACH SZTEJNBERG	RYNEK 9	מכולת
CHAIM SZAPIRO	RYNEK 10	מכולת
SRUL CHAIM FLESZBEJN	RYNEK 14	גלנטריה עממית
EPSZTEJN HERSZ	RYNEK 14	מכולת
CHANA JUNGSZTEJN	RYNEK 14	מכולת
JOSEL ZYLBERSZTEIN	RYNEK 15	גלנטריה
MEJER SZULZYNGIER	RYNEK 14	בית תה

שם המשפחה	הרחוב	החנות
NACHMAN SOBELMAN	RYNEK 15	מלון
MOSZKO KAC	RYNEK 16	בית מלאכה למיסגרות
TAUBA-CHANA LEMPURT	RYNEK 16	מכירת עודפי עורות
WOLF CUKIERMAN	RYNEK 17	גלנטריה
T-WO EZRAS HACHOLIM W MIEDZYRZECU		
	RYNEK 17	ארגון לעזרת החולים במזריץ'
ICKO CUKIERMAN	RYNEK 17	מכירת עורות
SZLOMA WLOSOWICZ	RYNEK 17	ספר
GITLA MIGDAL	RYNEK 19	בית מרוזה
ICKO SZPER	RYNEK 20	מכירת צבעים
SZPRYNCA PERELSZTRJN	RYNEK 20	מכירת ברזל
NOECH CUKIERSZAFT	RYNEK 21	חומרי כתיבה
JAN GMUR	RYNEK 22	מסעדה
LEJBKO FURMAN	RYNEK 22	ספר
ESTERA HALPERN	RYNEK 24	גלנטריה
MINDLA NUSBAUM	RYNEK 24	מחסן ברזל
MENDEL PASS	RYNEK 25	בית מרוזה
ARON KAC	RYNEK 25	גלנטריה
ARON ASZ	LUBELSKA 17	בית תה ופירות
HERSZ I REJZLA SZAPIRO	LUBELSKA 17	גלנטריה וחומרי כתיבה
LEJB JAWERBAUM	LUBELSKA 17	גלנטריה עממית
USZER GOLDMAN	RYNEK-BUDKA (צריף)	מכירת משקאות חריפים ומסעדה
SPOLDZ. STOWARZYSZENIE SPOZYWCOW		
	RYNEK	התאחדות , אגוד למזון דברי מכולת
CHIL-MEJER SZEJNBERG	RYNEK 68	מכירת סחורות לרפדים ו.....
SZMUEL ZAREBSKI	RYNEK 67	מכולת
SURA LILENTAL	RYNEK 66	גלנטריה
GIRLA FISZMAN	RYNEK 65	גלנטריה
LITMAN WERTHEIM	RYNEK 64	טקסטיל
LEJA REZNIK	RYNEK 63	גלנטריה
LEJB GROSMAN	RYNEK 62	טקסטיל
BEJLA-GLIKA GROSMAN	RYNEK 61	גלנטריה
BERKO GONCIARZ	RYNEK 59	מכולת
MOSZKO LICHTENBERG	RYNEK 57	מכולת
NATAN SZTERLING	RYNEK 56	גלנטריה עממית
LEJA FAJGMAN	RYNEK 54	מכולת
MOTEL PRZECHADZKI	RYNEK 53	מכולת
MOSZKO BARANEK	RYNEK 52	מכולת
BENIAMIN FARBMAN	RYNEK 51	מכולת
SRUL GRYNBERG	RYNEK 50	מכירת זכוכית
PROKOPIUK STANISLAW	RYNEK 49	מכולת
SZEJNA ORENSZTEJN	RYNEK 48	כלי מטבח
SZYLING SZAMA	RYNEK 47	כלי מטבח
JANKIEL LEWIN	RYNEK 111	מכירת דגי מלוח
JANKIEL GRYNBLAT	RYNEK 109	מכירת מספוא

שם המשפחה

הרחוב החנות

מכולת	RYNEK 99	ICKO DZIK 115
מכולת	RYNEK 98	CHAIM WAJNBERG 116
מכולת	RYNEK 93	DAWID WAJNTRAUB 117
מכירת טבק	RYNEK 92	RUCHLA RABINOWIZC 118
מכולת	RYNEK 89	SZLOMO GOLDSZPINER 119
גלנטריה	RYNEK 85	SZMUEL HUBER 120
גלנטריה	RYNEK 75	MOSZKO HUBER 121
טקסטיל	RYNEK 73	LEJB WERTHEIM 122
טקסטיל	RYNEK 72	MEJER BARG 123
גלנטריה	RYNEK 74	MOSZKO SREBNIK 124
גלנטריה	RYNEK 80	BENIAMIN PACZEK 125
גלנטריה	RYNEK 82	ICKO CUKIERMAN 126
טקסטיל	RYNEK 84	SURA GOLDSZTEJN 127
מכולת	RYNEK 90	CHAJA GRYNBERG 128
מכולת	RYNEK 92	MOSZKO ROZENBAUM 129
מכולת	RYNEK 96	BEJNYSZ PERELMAN 130
מכולת	RYNEK 100	CHAIM LEJB JODLO 131
מכולת	RYNEK 104	NUSYN TYNKIELROJT 132
מכירת מספוא	RYNEK 112	SZMUL TROMBEKER 133
מכולת	RYNEK 46	SZLOMA JAWERBAUM 134
מכירת סחורות שונות	RYNEK 45	CHAJA-SURA ROZENZUMEN 135
מוצרי טבק	RYNEK 42	CHAIM BERKOWICZ 136
חנות ברזל	RYNEK 42	HERSZKO FINKIELSZTEIN 137
מוצרי תפירה לסנדלרים	RYNEK 40	MORDKO FLASTERSZTEIN 138
חנות ברזל	RYNEK 38	BOJAS GLIKSBERG 139
חנות ברזל	RYNEK 37	SZLOMO ROZENZUMEN 140
מכולת	RYNEK 36	GITLA KAWA 141
חנות ברזל	RYNEK 35	GDALA FINKIELSZTEJN 142
טקסטיל	RYNEK 32	SZLOMO GOLDSZTEIN 143
מכירת עורות	RYNEK 30	JOSEL CUKIERMAN 144
חנות ברזל	RYNEK 29	KELMAN FINKIELSZTEIN 145
מכירת סירים	RYNEK 28	ENDLA TEJBLUM 146
טקסטיל	RYNEK 26	ESTER WINDERBAUM 147
חנות בגדים מוכנים	LUBELSKA 19	SZMUEL BORENSZTEIN 148
חיש גברים	LUBELSKA 19	SZLOMO BOJGMAN 149
מכולת	LUBELSKA 23	JANINA NETCZUK 150
מספרה	LUBELSKA 23	SZLOMO I GERSZON B-CIA WAJSMAN 151
בית תה	LUBELSKA 31	GRYNSZTEJN MNICHA 152
בית מרחץ	LUBELSKA 31	WAJNBERG ICKO 153
חיש	ZWIRKI I WIGURY 38	BENCA WOLFRYD 154
מכולת	ZWIRKI I WIGURY 27	MENDEL BARAB 155
חנות פירות	ZWIRKI I WIGURY	SZLOMO GOLDMAN 156
מכולת ומי סודה	ZWIRKI I WIGURY	MOSZKO ROGOZYK 157
מילדת	ZWIRKY I WIGURY 32	M.RESZNAS-GRAJEWSKA 158
מילדת	ZWIRKY I WIGURY 17	C.HAUS 159

שם המשפחה

הרחוב החנות

חנות לאופניים, מכונות תפירה, רדיו, ובית מלאכה מכני	ZWIRKY I WIGURY 11	J.LIGATOR 160
מכולת	ZWYRKI I WYGURY	NUSYN KIMEL 161
מילדת	ZWYRKI I WYGURY	M. NISENHOLC ZIELONKA 162
	SZPITAL ZYDOWSKI W MIEDZYRZECU PODL.GMINY WYZN. ZYD	163
בית חולים יהודי	ZWYRKI I WYGURY 16	
בית תה	ZWIRKI I WYGURI 2	PINCHUS LERMAN 164
מאפיה	BRZESKA 15	MOSZKO GINGOLD 165
מכולת	BRZESKA 15	BRAJNDLA ZAWILEWSKA 166
חנות פירות	BRZESKA 17	PRZEPIORKA MOSZKO 167
מכירת חומרים דליקים	BRZESKA 32	B-CIA H.I B.FINKELSZTEJN 168
מכולת	BRZESKA 42	ABRAM ROZENBERG 169
מכולת	BRZESKA 52	ICKO FALATYCKI 170
מכולת	BRZESKA 54	CHASKIEL SZTEJN 171
מכולת	BRZESKA 56	NACHIM ZYLBERSZTEJN 172
חייט	BRZESKA 56	ICKO CUKIERMAN 173
בית בד ומכירת גריסים וקמח	BRZESKA 29	AJZYK WOJAZER 174
כלי קיבול	BRZESKA 29	PEJSACH POZAROWCZYK 175
מכולת	BRZESKA 74	JOSEF SIEKIERKA 176
מכולת	BRZESKA 76	JOSEF PERELMAN VEL MANPERL 177
מכולת	BRZESKA 37	BLIMA GUTERMAN 178
נגר	STAROMIEJSKA 2	MOSZKO ZYLBERMAN 179
מפעל זיפים	STAROMIEJSKA 6	HERSZKO FAJERMAN 180
	TOWARZYSTWO NEDZY WYJATKOWEJ BEJS LECHEM	181
ארגון עזרה יהודי	STAROMIEJSKA 12	
מפעל זיפים	ZIELAZNA 1	ABRAM KASZEMACHER 182
מפעל זיפים	STAROMIEJSKA 18	SZAJA WOLF FAJER 183
מפעל זיפים	STAROMIEJSKA 20	MORDKO WAJSGLUS 184
חייט גברים	STAROMIEJSKA 13	FURMANSKI 185
מכולת	STAROMIEJSKA 42	MOTEL BARMA 186
מכולת	STAROMIESKA 48	GITLA GRYNSZTEJN 187
מכולת	PILSUDZKIEGO 11	GERSZON WODA 188
מכולת	PILSUDZKIEGO 9	CHAJA NUSBAND 189
בית תה	KOSCIELNA 26	MARJAN ROZENTAL 190
תפר עור וחותרות	SLIWKOWA 3	CH. ROZENBAUM 191
מאפיה	SLIWKOWA 17	MASZA NAJSZTEJN 192
מספרה	SLIWKOWA 19	DAWID POMERANC 193
מכולת	JATKOWA 17	JUKIEL BURSZTEIN 194
ממתקים ומי סודה	JATKOWA 17	CWEJBOJM CHEMIA 195
אטליז	JATKOWA 19	MORDKO TWARDIEDZIEWO 196
מכולת	GESIA 6	ARON DYMENSZTEIN 197
	ZRZESZENIE SKLEPIKARZY DROBNYCH HANDLOWCOW I PRZEMYSLOWCOW JATKOWA	198
התאגדות חנויות ויצרנים		
מכולת	SZKOLNA 1	NACHMAN CYTRYNBUM 199
מכולת	SZKOLNA 34	RUCHLA-BEJLA NUDELBERG 200
כובען	SZKOLNA 47	JENTA GOLDSZTEIN 201

מכתבים מפולנים

הואר תורגם מפולנית

Krzysztof Szczepaniuk, 09.03.2008 (מנהל מכבי אש מתנדבים בסטולפנו),
שלום אברהם,

סליחה על חוסר הקשר, אבל בזמן אחרון יש לי מעט זמן. יש לי עבודה רבה; בכל פולין מקימים 480 מרכזים חינוכיים עם מחשבים וגישה לאינטרנט (אני עוסק בפרויקט הזה בחלק הצפוני של גליל [województwo] לובלין) - כל יום אני מתאם באזור (פוביאט - powiat), ובסופי שבוע אני מדריך צוות, שיעבוד במרכזים האלה. בדיוק לפני רגע חזרתי מהשתלמות כזאת בלובלין. מלבד זאת בפברואר היתה לנו אספה שבה נמסר דו"ח והחלפנו את בעלי התפקידים ב-OSP (מכבי אש מתנדבים) שלנו, כך שהיה צורך להקדיש קצת זמן לעניינים האלה. ויש עוד עניינים חשובים, שעליהם לא אכתוב - וכך קורה שלפעמים אין לי זמן לענות למכתבי דואר אלקטרוני.
אברהם,

א - אני שמח שהפסל 'תפילה' מוכן.

ב - אני יודע, שמועצת העיר רשמה דעה חיובית בשאלת הקצאת מגרש לפסל.

ג - קראתי מאמר שנכתב אצלכם ותיאר קצת את פעולותינו המשותפות - הוא מצא חן בעיניי.

ד - אנחנו מכינים עכשיו עלון על הפרויקט שלנו על מזריץ' עיר רב-תרבותית.

ה - חיברנו מזכר כוונות ל"תוכנית הסובלנות" ואם נצליח, נמשיך בפרויקט השנה.

ו - בקרוב נרצה לגשת אל בית העלמין, כדי להתחיל בעבודות שלא גמרנו בשנה שעברה, כך שבזמן גילוי הפסל בית העלמין ייראה כמו שצריך.

ז - מה מצב תרגום הסרט?

ח - אולי תוכל לבקש מיעל שתמסור מידע שלם בנושא יצירתה, כלומר מאיזו אבן נוצר הפסל, מקור האבן, למה הפסל נראה בדיוק כך, כיצד הוא נוצר, מהו המסר שלו לתושבים - כלומר כל מה שצריך לדעת בנושא הזה (זה יהיה מאד שימושי להכנת מידע, ואחר כך אולי גם ליצירת עלון מידע בנושא).

ט - עלי לשאול איך אתה מרגיש, אני מקווה שהכל בסדר גמור, ושאתה שמח, שהפסל 'תפילה' יעמוד בקרוב במזריץ'.
יחד עם זאת אני מבקש סליחה על חוסר קשר, אשתדל לענות מיד.

מכתב מיאצק מילצ'אנובסקי

שלום ידידי היקר!!!

Witaj drogi przyjacielu!!!!
Bardzo smutno nam sie zrobiło po twoim emailu który wysłałeś do nas ze nie zobaczymy sie i nie bedzie w tym roku jeszcze rzeźby -smutne to że w naszym wspólnym mieście nic nie można zrobic(bardzo to jest dla mnie przykre)juz sobie myślałem co by tu można zrobic zeby przepchnac tą sprawę bardzo o tym myślę -bo już mnie to zaczyna bardzo denerwować to zwodzenie przez polskie urzędy-będę w kontakcje z wami. proszę pozdrawić wszystkim ktorzy kochają - Mezritch
zawsze z wami
Jacek Milczanowski

נעצבנו מאד עם קבלת המכתב ששלחת לנו - שלא נתראה והשנה עדיין לא יהיה פסל - עצוב שבעירנו המשותפת אי אפשר לעשות שום דבר (זה מאד קשה לי), כבר חשבתי מה אפשר לעשות, כדי לדחוף את העניין ואני חושב על כך הרבה - כי זה כבר מתחיל מאד להכעיס אותי, כל הדחיות של המשרדים הפולנים.
אהיה בקשר איתכם.
דרישת שלום לכל מי שאוהב עת מזריץ'.

תמיד איתכם
יאצק מילצ'אנובסקי.

מכתב של לשק האלצ'יק

שלום וברכה

אני מודה מאד על המידע ואני מקווה, ששאלת ההחלטה היא פורמאליות בלבד.
אם תוכל לשלוח תצלום של הפסל, אהיה אסיר תודה.
אני מאחל לך הרבה כוחות וברכת האל.

פסטור לשק האלצ'יק.

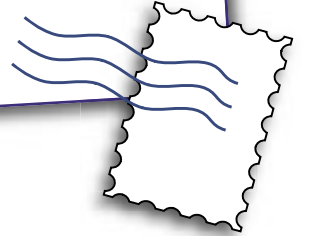
נ.ב. אם אוכל לעזור במשהו, אני מוכן.

Witam serdecznie
Bardzo dziękuję za informację i mam nadzieję że kwestia decyzji to już tylko czysta formalność.

Jeżeli mogłby Pan przesłać zdjęcie pomnika to będę bardzo wdzięczny.

Życzę dużo siły i Bożego błogosławieństwa.
Pastor Leszek Halczuk.

Ps. Jak mogę w czymś pomóc to jestem gotowy.

אני כותב אליכם בשפה הפולנית מכיוון שאיני יודע אנגלית ושפות אחרות פרט לפולנית ורוסית. קראתי את המכתב הפתוח לתושבי העיר שלי - מזריץ'. אני כותב על העיר שלי למרות שאני לא גר בה. אבא שלי נולד בשנת 1910 והיה מספר לי הרבה על יהודים. הוא דיבר בהערכה רבה על יהודים. אבא חונך ולמד ביחד עם האבות והסבים שלכם. מאד קשה לי לכתוב.

אני מוכרח לכתוב 'אנחנו' - ולא 'אתם'. אבי היה מספר לי שבעיר היו תרבויות שונות ודתות שונות והוא היה אומר "אנחנו" על תושבי העיר. אני מרגיש רע מאד לכתוב על 'אנחנו' - 'אתם'.
הייתי רוצה שתהיה לי יכולת לכתוב 'אנחנו' על תושבי מזריץ' אולם אני יודע שלא אצליח וזה מאד כואב לי. מזריץ' הייתה עיר שפעם קשרה יהודים, פולנים ורוסים. אבא שלי היה פולני הסבתא שלו הייתה רוסייה והוא מעולם לא הפסיק לאהוב את חברתו היהודיה.

אבא היה בשבי הגרמני ולא הצליח להציל את חברתו היהודיה. את כל הצער הזה הוא השאיר לי. אני נולדתי אחרי המלחמה אבל אבי השאיר אצלי את הצער והזכרונות משנות השלושים. אני גר די רחוק אבל כשאני בעיר אני עוצר בכיכר, מקשיב בשקט ושומע שלל קולות מהעבר. אני לא יודע איך לבטא את הכאב והבושה לפני התושבים שגרים היום בעיר. אני מתבייש כמו אבי ששמע "תרביץ' ליהודי". אני מרגיש כאב חזק כשאני שומע על השואה וכשאני מסתכל על תמונה כשהם כורעים ברך בכיכר ואני רואה ביניהם את החברה של אבי והחברים שלו.
אני לא יודע באם אתם יכולים לתאר לעצמכם את הכאב שלי. אבי השאיר את הכאב אצלי. היום אני יכול להרגיש כעס וזעם על אלא ששדדו את הבתים העזובים. אני מרגיש חסר כח כלפי אלה שמרגישים אשמים ולא יכולים לקבל את העבר.

אני לא יודע איך אני יכול לבקש סליחה מכם, בנים, מכרים וחברים של אבי.
אני מתאר לעצמי את הסבל של האבות שלכם ותחינה שלהם ללחם, מים או הצלה של ילדים.
אני יודע ששום דבר לא יכול לכפר על הסבל.
אני מתבייש על אנשים שניצלו את הסבל, נכנסו לבתים עזובים וקנו בפת לחם בנין ואלה שהרגו ניצולים שניצלו בנס על מנת למחוק את זכרם.

אני מבקש מכם סליחה.
אני מבקש בשם ילדיי אל תקללו אותם.
אני מבקש גם בשמם: אל תעזבו. תשארו.
מזריץ' תחיה רק כשתהיה אמיתית, וכשהתושבים יבינו שאי אפשר למחוק את העבר, כי על בסיס העבר יש עתיד.
אני מצדיע לכם ומאחל כל טוב

ALEXANDER

אדוני הנכבד,

אינך יכול לשער בנפשך איזה אושר/שמחה גרמת לי עם קבלת המכתב ממך היום.

אני יוצא מזריץ, אבל אני גר בלובלין, ולכן איני יכול לסייע בחלק מן הבקשות שלך. אני אשתדל לסייע במשך הזמן.

ההתענינות שלי ביהודי מזריץ הוא סוגייה אישית.

לפני 15 שנים, כשהייתי אדם צעיר יותר, השתדלתי לקדם בעיירה שלנו מספר נושאים שגיליתי בהם עניין. מאד רציתי לארגן ולתרגם ספרות ושירה יהודית.

כיום אני נלחם בעניין הפסל, כדי להעניק שם לכיכר (הרינק), בה מתכננים להציב אותו.

במשך שנה נלחמתי והצלחתי לקבל אישור לשם "כיכר גיבורי העיר", בראשי היתה המחשבה שהכיכר תהייה לזכר כלל הגיבורים: פולנים יהודים ורוסים כאחד.

נאלצתי לעזוב את העיר, במקצת עקב האנשים הרעים שגרים כיום בעיר שלי (הכוונה למזריץ)...

אני כותב את המכתב הזה כי אני מלא בושח על האופן שאורחי העיירה כיום מדברים על אלה שהיו פעם תושבי המקום. נושא הצבת הפסל גרם להתקפה לא נעימה מצד תושבים רבים, שהביעו התנגדות לעניין, כמו הטילו חשיכה על העיר.

אני היום בן 50. אבי נולד ב-1910, הוא כבר היה מבוגר כשנולדתי. הוא נהג לספר לי על תקופת נעוריו, אני הקשבתי לו קשב רב.

בעודי יושב ומקשיב לסיפוריו, יכולתי לדמיין, להרגיש ולראות את העיירה כפי שהייתה לפני המלחמה. יכולתי לתאר לעצמי את הסבל הנוראי של היהודים.

אפילו אתה, אדוני, לא מתאר לעצמך כמה אני בוכה כאשר אני מתבונן בתמונות של האנשים, כורעים על ברכיהם לפני שגלגלו לטרבלינקא.

הגורל שלי מכריח אותי לדבר על עם שלא הכרתי בעצם. אני גר בלובלין, בשכונה שבמיקומה היתה חלק ממיידנק. אני נוסע לעבודה בדרך בה הובלו היהודים.

לפי ראייתי פולין צריכה להתחייב ולהציב סמלים. יד זכרון לאנשים שחיו כאן בעבר.

הבקשה שלי למחילה נחוצה לי אישית מאד.

אבי היה בזמן המלחמה במחנה עבודה של הגרמנים. כאשר חזר, הוא כבר לא מצא את החברים שלו. (הכוונה ליהודים).

לעתים קרובות נהג אבי לאמר לי, שכאשר הוא מסתובב בעיר, חש הוא כאדם ללא רגליים וללא ידיים.

הוא חזר על כך שוב ושוב. ואמר שלא תאר לעצמו שכאשר

לידך הרגו את השכנים שלך, הפולנים שנכחו וראו איך הורגים את שכניהם לידם, הם לא עשו דבר.

כילד קטן, אני זוכר את אבי כועס ובוכה, בעת ששוחח עם אחיותי אחרי המלחמה, ולא הבנתי למה.

אבי שמו מיכאל צ'אפ. הוא היה גר ברחוב סטודולנה, שנקרא בעבר פישצ'ניקה. היה לו בוסתן ענק של עצי פרי. אחרי המלחמה הוא עסק בסחר סוסים.

היו לו 5 אחיות: סטניסלבה, ינינה, צ'סלאווה, סטפניה ואצוואבה. צ'סלאווה וסטפניה עבדו בחנות הפולנית ליד הרינק.

סטניסלאווה עבדה בבית המשפט. אני יודע שהיה לה חבר עו"ד יהודי שהיגר לארה"ב.

האחיות של אבי היו מבוגרות ממנו, ואף אחת אינה בחיים. נשאר לי תמונות של מכרים ואחרים מהתקופה הזאת. אני אשלח אותם במכתב הבא. אני אנסה להשיג עוד תמונות ולשלוח.

עוד דבר אני זוכר. סיפור של אבי על ידיד בשם בנצה ציטריניאק. הוא היה נוהג לספר לי על השרות שלהם בצבא, איך הוא קפץ פעם מהגשר לנהר ושחה על גבו כאילו טבע. בסוף נהרג מאוחר יותר על נהר הויסלה, ב-1939.

הוא סיפר על חבר יהודי נוסף, שלחם עם קרביין, חרף נפשו והגן על אחרים, ונהרג.

אחיותיו ומשפחותיהן נשארו בעיירה בעת המלחמה, וליבו נחמץ בקרבו כי הן לא יכלו לעזור ליהודים.

היום אני כותב את המכתב ואני מאד שמח שאדוני ענה לי. אני יודע שאני והילדים שלי מאד זקוקים לכם היהודים כשכנים. אני יודע שהעיר שלי היא גם העיר שלכם.

אני יודע שכאשר אני מטייל ברחובות הראשיים, אני דורך במקום בו סבל עם שלם, העם שבנה את העיר. אני חושב שאני צריך להשתחוות לפניכם, שכנני שלי ושל אבי. בלעדיכם לא הייתה קיימת מזריץ.

אני מברך אותך בחם רב,

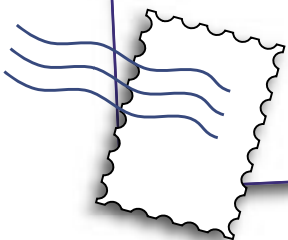
ואני אעביר כל מה שאני יודע וכל מה שיש לי.

אני משיב מכתב זה כתשובה שנולדה עם שמחה, כשראיתי את מכתב התשובה שלך אלי.

בברכה אלכסנדר צ'אפ

אני מבטיח שאתם תהיו האורחים הכי רצויים בביתי, כולל מכריך וידידיך.

שבת שלום ולהתראות

מזריצ'אים

צער, צער גדול שאתם לא פה, בושה גדולה והלב כואב. כאן כל אבן, כל עץ מזכירים אתכם, הכביש צועק מדוע? איך זה יכול היה לקרות? חיינו ביחד 700 שנה!!! מזריץ' זה אתם. לא הייתי כמו שאני לולא אתם! תודה. אני הולך עוצם עיניים ורואה אתכם.... בכיכר, ברחוב בז'סקה.... כאן מרגישים את החמים, הביגלה והקיגל...אני הולך לבית הקברות.... כאן אני נושם עם כל החוזה....אני מספר לאשתי שכאן ישנים חברים שלי ללא שמות.... מספר לבנים שלי שכאן ישנים החברים האהובים שלי...אז אני איתכם... כל כך קרוב... עם צער וכאב לב... המצבות מספרות הכל... תודה על העיר האהובה שלי... על השטטל לתמיד שלום

רוברט ילטושוק יליד 1932 מזריצ'אי
נ.ב. מה אני יכול לעשות בשבילכם?
5.7.2008

מר גפני שלום!

אם טרחת לכתב אלי בעצמך ושאלת מהי דעתי האישית אזי זאת תשובתי.

לפי דעתי האנדרטה לזכר יהודי מזריץ' צריכה להיבנות אך ורק במרכז העיר בכיכר 'פנה פבלה השני'.

זה היה צריך להיבנות לפני זמן רב. אני חושבת לעיתים למה בשום מקום בעיר אין אינפורמציה על מקום הגטו.

לידיעתך, אני מחזיקה "אצבעות" על מנת שתצליחו במשא ומתן עם הנהלת העיריה ואני אישית מאד אשמח.

Katarzyna Borysiuk עיתונאית (מתורגם מפולנית)

ניקוי בית העלמין בשדלציה

שמי אליסיה קושצ'יאן. אני מתגוררת בשדלציה. אני היסטוריונית ובין היתר אני מתעניינת בהיסטוריה של העם היהודי. בנובמבר 2007 השתתפתי בסמינר מיוחד בבית הספר ללימודי השואה ב'יד ושם'.

מאיה, אחת מחברותי, הודיעה מאוד ממצב בית העלמין היהודי בשדלציה. היא אמרה לי שהיא מעוניינת לעשות משהו בנדון, לפחות לנקות את המקום. ב-22 באפריל 2008 מאיה ואנוכי נפגשנו עם קבוצה מישראל שהגיעה לביקור במקום. הפגישה נערכה במוזיאון המקומי. ידידה נוספת שלי בשם אניטה, עתונאית מקומית התלוותה אלינו לבית העלמין שם ראינו שמצב בית העלמין עגום ויש בו לכלוך רב. לאחר שהחלטנו לנקות את המקום, מאיה קבעה יום לניקוי והזמינה נערים מהתיכון המקומי. היא גם יצרה קשר עם העירייה שהציבה מכולה לטובת איסוף הזבל. ביום המיועד תלמידי התיכון לא הגיעו. אניטה פנתה למר ווטולד בובריק, היסטוריון מהאקדמיה פודלסקה, שגם הוא היה במוסד 'יד ושם' בנובמבר 2007, והוא הזמין סטודנטים מהאקדמיה לניקוי בית העלמין.

ביום שבת ה-31 במאי 2008, אניטה, מאיה, מר בובריק ו-4 סטודנטים להיסטוריה ואנוכי ניקינו במשך שעותיים וחצי את האשפה והזבל מבית העלמין עד שמילאנו את המכולה. ב-7 ביוני 2008, 13 איש המשיכו בניקוי (אני נעדרתי) והצליחו לנקות את האשפה מהמקום. נכון להיום כל שנותר הוא לנקות את בית העלמין מהעשבים הממלאים אותו. זה יהיה קשה יותר אבל אנו מקווים שנצליח לבצע זאת.

אליסיה קושצ'יאן

המכתב נכתב על ידי אליסיה, בת אחיו של ההיסטוריון של מזריץ'. היא נלוותה אלינו כאשר היינו שם ועזרה לנו במערכת הקשרים שיצרנו שם. אליסיה שמעה על ניקוי בית העלמין במזריץ' וכאשר נוצרה הזדמנות לניקוי בית העלמין בשדלציה שם היא מתגוררת, היא הצטרפה לקבוצה שעשתה זאת. חשבתי שמן הראוי יהיה להדפיס את מכתבה זה בעלון שלנו כדי לומר תודה לאלו שפועלים ועושים, וגם להראות שהפעילות שלנו החלה בשרשרת שאני מקווה שלא תיפסק לעולם.

נפתלי ברזניאק

שנות מלחמת העולם השנייה 1945-9

תרגום מהספר: Międzyrzec Podlaski, dzieje miasta i okolic
Jzef Geresz, "Intergraf" Międzyrzec Podlaski, 2001 עמ' 365 413

הערות ומחשבות על הספר של דר' יוסף גרש "היסטוריה של מזריץ' פודלסקי והסביבה". בשנות השמונים קיבל דר' גרש סטיפנדיה מהממשלה הקומוניסטית לכתיבת היסטוריה של העיר מזריץ' פודלסקי. הדבר איפשר לדר' גרש לנבור במוזיאונים, בעיריות, ובאוניברסיטאות בכול רחבי פולין. הוא ראיון מאות אנשים והיסטוריונים והסתייע רבות בגנזכים של הכנסיה ובספרים שונים מכל התקופות. לזכותו של האיש יאמר שכל משפט שנכתב מבוסס על מסמך, ספר, עדות של היסטוריון או עדות אישית. הוא עשה עבודה ענקית על למעלה מ-600 שנות היסטוריה של העיר במשך 8 שנים, וכל זאת תחת העין הפקוחה של הצנזורה הקומוניסטית. בגלל מחסור במסמכים שהיו שיכים ליהודי מזריץ' שכולם הושמדו ונשרפו על ע"י הגרמנים, את רוב החומר על היהודים הוא שאב ממקורות פולנים. החל מתחילת המאה ה-16 ולכל אורך הספר מוזכרים היהודים. הוא כותב שמראשית המאה 17 היהודים התחילו להיות רוב התושבים בעיר. הוא מציין במפורש שהיהודים הפכו את העיר למרכז תעשייתי חשוב בפולין שהביא לשגשוג של העיר כולה. על הנושא היהודי בתקופת בשואה הוא מסתמך על רילסקי בלבד, שעבר את השואה בברית המועצות והחומר שכתב בשנות חמישים הוא חלקי בלבד. בנוסף הוא פנה למוזיאון לוחמי הגטאות ולא ברור מה הוא קיבל מהם. (אנחנו יודעים שגם היום אין שם הרבה פרטים על מזריץ') מתוך הספר עב הכרס של למעלה מ-500 עמודים החליט הוועד לתרגם את הקטע המתייחס לתקופת השואה של יהודי מזריץ' בלבד, זאת על מנת לאפשר לדורות הבאים להבין איך נראתה השואה בעיניהם של הפולנים במזריץ'.

א. גפני

אחרי שזרקו את מטען הפצצות, בדרכם חזרה ירו על התחנה. אחד מהמפקדים המקומיים של OPL זכר, שכאשר הזעיק את המשטרה, המפקד רצה למסור אותו למשפט, כי סבר שזו אזעקת שווא וכי אלה אווירונים פולניים. הנוער בעיר, כמו הנוער בפולין כולה, לא התחיל את לימודיו. בתחנת הרכבת הצטופפו אנשי המילואים הנענים לצווי הגיוס. בשטחים של בתי הספר התחילו לחפור תעלות ולבנות מקלטים אנטי-אוויריים. הקימו משמר אזרחי, ובראשו הוצב סמל אוקזייסקי (לשעבר מפקד PW ו"סצ'ליץ"). כעבור ימים מספר הרחוב וורשבסקה - Warszawska - נעשה לרחוב הסואן ביותר בעיר. זרם בו "גל של פליטים - רבוגני, עצום, נפחד ומפחיד, וביניהם נראו אזרחים

ביום 1 בספטמבר 1939 רעמים רחוקים של התפוצצויות העירו את בני העיר מזריץ' (Międzyrzec Podlaski). עד מהרה נודע מהודעות רדיו ומאיגרת הנשיא לאומה על התקפת הגרמנים על פולין. לרבים לא היתה זו הפתעה, הרי כבר ב-30 באוגוסט הוכרו גיוס כללי, ומועדו הראשון היה יום ה', 31 באוגוסט. באותו היום הוקמה עמדה של הגנה אנטי-אווירית (OPL) בתחנת הרכבת ועמדות קטנות יותר במבנים של בתי ספר. ב-1 בספטמבר אחר-הצהריים, אווירונים גרמניים חלפו מעל מזריץ' בכיוון ביאלה פודלסקה (Biała Podlaska), שם הפציצו את שדה התעופה. מכיוון שהם טסו נמוך מאד לאורך פסי הרכבת, כוונו אליהם כמה יריות מתחנת הרכבת. הטייסים הגרמניים זכרו זאת. לכן

מעונים, שאריות של יחידות צבאיות שהתפרקו, שוטרים הבורחים ממכונות ואנשים מסוגים שונים". בלילה שבין 6 ל-7 לספטמבר עברה דרך מזריץ' שיירה של מכונות נוסעים. היה זה המטה הראשי של המפקד העליון, המרשל שמיגלי-רידו. אוכלוסיית מזריץ', שפחדה מהפצצות, ברחה על רכוש ליצר דוביץ' הקרוב או למשפחות בכפרי הסביבה. ובאמת בעשרת הימים הראשונים של ספטמבר (8-9) מזריץ' היתה מטרה של תקיפות האווירייה הגרמנית. הפצצות נפלו בשדות מרעה ליד מחסן הנשק הישן (כעת מחלבה), בשוק (Rynek), ברחוב שליבקובה והרחבות הסמוכים, ברחוב צ'יסטה ובסטולפנו STOLPNO פרבר של מזריץ'. לפי חישובים זמניים ב-סטולפנו נהרסו כמה עשרות מבנים. שריפות נמשכו ימים מספר. הפליטים מ-ווילקופולסקה זכרו מאוחר יותר, שהיה קשה לעבור את רחוב ורשבסקה בלילה בגלל האש המשתוללת.

בסטולפנו האווירונים ירו על מכבי האש, לכן אשה זקנה ועיוורת נשרפה חיים בבית בוער. בשדות מרעה בקצה רחוב ורשבסקה נפצעו כמה פרות, שרעו שם בשלווה. בשוק נהרגו שני חיילים פולניים וניזוקו כמה חנויות. בהתאם להוראות מלמעלה עד מהרה התפנה השלטון וגם צוותי OPL ובעיר השתרר תוהו ובוהו. היו פריצות לחנויות הקואופרטיב "ספולם", ובהן לקחו חלק חיילים פרוצים של הצבא הפולני, שחיפשו סיגריות. התפשטו שמועות על חדירת מרגלים גרמניים לעיר, מחופשים לנשים או מתחזים לטייסים פולניים טועים. דרך העיר עברו (בעיקר בלילה) היחידות הנסוגות של הארמיה "מודליץ" בדמות 33DP או שאריות של 41DP עם רובה וגם שאריות של צוותי שריון ממונע נסוגים - אחרי שהגרמנים תפסו את שדלץ ואת לוקוב (12 ו-13 בספטמבר), מזריץ' נמצאה באזור קרוב לחזית.

בתקופה הזאת (עד 25 בספטמבר) נכנסו למזריץ' כמה מחלקות גרמניות קטנות, אבל הם שהו בעיר רק זמן קצר ולא הצטיינו בשום דבר. לפי עדות אחת היתה זו קבוצה של גרמנים על אופניים שבאה מצד שדלץ, לפי אחרות - מכונת שבאה מצד לוקוב, להצטייד במזקקת המשקאות. אחרים מספרים על שלושה טנקים גרמניים, שחלפו דרך העיר מצד קז'יסק בכיוון ביאלה. אבל לצערנו ב-16 בספטמבר הכובשים הופיעו שוב. הפעם הם הובילו קבוצה של שבויים פולניים, ששבו אותם בין לוקוב וצ'ביאשוב. הריצו אותם בכיוון שדלץ. בסביבות 20 בספטמבר מזריץ' נתפסה לזמן מה שוב על-ידי יחידות גרמניות. אחת ההודעות הגרמניות הראשונות היתה על שעת עוצר, על צוו מסירה של מקלטי רדיו ועל איסור להאזנה לרדיו באיום של עונש מוות.

אל העיר זרמו בחשאי פליטים וחיילים פצועים. אחד מהם רשם ביומנו: "היה כבר 21 בספטמבר. הלכתי למזריץ' לאורך הכביש מרדזין, כשאני שומר על זהירות מירבית. הסתכלתי בסביבה והאזנתי, כדי שלא יפתיעו אותי חיילים גרמניים. כבר במבנים הראשונים של מזריץ' אנשים הבהירו לי, איך אגיע בדרך הבטוחה ביותר לבית חולים. הם יעצו לי ללבוש בגדים אורחיים. בעיר היו די הרבה פליטים, אבל הגרמנים לא בדקו אורחים. דרך סמטאות צרות, חצרות וגנים הגעתי לבית החולים, שנתרם לפני המלחמה על ידי יהודי אמריקה שמוצאם ממזריץ'. לוח שהוצמד לקיר הזכיר זאת. בבית החולים שכבו כמה עשרות חיילים פצועים. היה מחסור בחומרי חבישה, סבון ואבקת כביסה, אבל התברר, שאת התרופות הנחוצות ביותר סיפקו רופאים צבאיים גרמניים. לרוב היו אלה תרופות שנשדדו בבתי מרקחת פולניים. ..."

תושבי מזריץ' ידעו מהודעות רדיו, שלשטח מדינת פולין נכנס הצבא הסובייטי, אבל לא ציפו, שהם יגיעו עד מזריץ'. הראשונים שידעו זאת היו חיילים בבית החולים. בעל היומן שצוטט לעיל רשם בערך ב-24 בספטמבר: "כשהייתי בבית החולים בפעם האחרונה, הגיע רופא גרמני עם מתורגמן איש שלזיה. נאמר, שלמחרת אחרי הצהריים הצבא הגרמני יתחיל לסגת ממזריץ' אל מעבר לנהר הוויסלה - בהתאם להסכם בין המדינות, והצבא האדום ייכנס הנה... הוא יעץ, שכל הקצינים המסוגלים ללכת יעברו אל המשפחות הפולניות, כי נודע לו, שחיילים פצועים יועברו אל מעבר לנהר בוג אל בתי חולים סובייטיים. עד הערב כל מי שהיה יכול עזב את בית החולים. נשארו יותר מעשרה חיילים פצועים קשה, לרוב קצינים."

הכסף איבד כל ערך. הקניות נעשו בדרך חליפין. חיילים פולניים לשעבר החליפו שמיכות בשומן או ביצים. הכפריים מהסביבה סחרו עם היהודיות, כשהם מחליפים את מוצריהם בדברי טקסטיל, חוטים, גפרורים, סוכר ומלת. הגרמנים לא התעניינו במסחר. האיכרים הפולניים סיפרו בחשאי, שביערת מסתתרים עדיין חיילים מיהודות מפורזות, והם לוחמים נגד המשמרות הגרמניים.

ב-25 בספטמבר השתוממו התושבים, שתחת עינו הפקוחה של ז'נדרם גרמני, יהודים זקנים טיאתאו את השוק והסמטאות הסמוכות. כנראה החליטו איפשרו להשאיר עיר נקייה. כרזות אנטי-יהודיות גדולות, שהודבקו על קירות הבתים, עוררו סנסציה. עד הערב הגרמנים עזבו את מזריץ' ולזמן קצר השתרר מצב של חוסר שלטון. בלי הפסק נמשכו נודדי פליטים וחיילים לבושים בבגדים אורחיים. רק מעטים הלכו מזרחה, הרוב הגדול פנה מערבה. היהודים

היו עשויים משק וחבל עבה. לקצינים היו כובעים עגולים עם כוכב, ללא ציונים נוספים. אילו מישו היה מספר לנו שכך הם נראו - לא היינו מאמינים, אבל אנחנו ראינו. בבית החולים במזריץ' אושפזו חיילים פולניים פצועים; נשים מקומיות סיפקו להם אוכל ואפו עבורם לחם. עד מהרה התחילו מעצרים של כל החיילים הפולניים השוהים בעיר. רבים הוזהרו מבעוד מועד. בחיפזון הוקמה ועדת המהפכה - Komitet Rewolucyjny - שהורכבה בעיקר מיהודים המקומיים, ובראשה עמד אברהם בלושטיין. למעשה הוא מילא תפקיד של יועץ, כי ראש העיר היה קצין הצבא האדום. נקראה אסיפה של מורי כל בתי הספר וניתנה הוראה להמשיך בעבודה הרגילה. את הנאום נשא אלבין בוברוק שהיה לפני המלחמה קומוניסט פולני. "הצבא הסובייטי המנצח צועד קדימה. יש להגיש לו סיוע". במשך 10 ימים בהם שהו בעלי הבית החדשים בעיר נעשה מאמץ להכניס במהירות סדרים חדשים. כח עזר משטרתי שנקרא "הגוורדיה האדומה" (וכלל בעיקר יהודים), התחיל לעצור אנשים, שלפני המלחמה היו פעילים במפלגת ND או התנגדו לשלטון החדש. בלילה בשעת העוצר, הסתובבו משמרות של רוכבים. הוחרמה האחווה של גראף פוטוצקי והתארגנה חלוקת חינם של תבואה. הוציאו ספירט מהמזקקה של הגראף ובהתחלה לקח אותו כל מי שרצה. החל הרס של פנים הארמון ושל הריהוט. יושב ראש של רבקום - Rewkom - אברהם בלושטיין נסע בעיר במכונית שהוחרמה על-ידי הרוקח המקומי צ'איקובסקי. העובדה, ששלחו את הבישוף של פודלאשה, צ'סלאב סוקולובסקי משדלץ, דרך מזריץ', עוררה תרעומת רבה. האוכלוסייה המקומית הגישה מיד מחאה ברבקום (אספו אפילו חתימות של אנשים) מפני שהיהודים חששו לגורלם. הבישוף שוחרר אחר כך מהמעצר. יום אחד הצעידו חבורה של חיילים פולניים שנלקחה בשבי באזור קומארובקה וסגרו אותה בבית הסוהר ללא מזון. למחרת הריצו אותם ברגל עד ביאלה ורק שם העמיסו אותם על קרונות רכבת והסיעו לברית המועצות. לאוכלוסייה הציגו סרטי תעמולה, שהיללו את ההישג של השלטון הסובייטי בברית המועצות. אנשים מפוקחים יותר השתוממו על כך, שללא מטרה הובא בקר מאחוזות קרובות של הגראף פוטוצקי (ז'אבצה, האלאסי, פזילוקי) ולא היה מי שיאכיל אותו. בהתחלה התאמצו למכור אותו, אחר כך לחלק, לבסוף שחטו בסיטונות את בעלי החיים המורעבים וחילקו את הבשר, אבל גם כך חלק גדול התבזבז. השתוממות מיוחדת עוררו לא רק הבגדים והנשק הדלים של החיילים "המנצחים", אלא גם הרגלי האוכל שלהם. גם העובדה, שבעת שהותם של חיילי הצבא

התכוננו בקדחתנות לפגישה עם בעלי הבתים החדשים. ב-26 בספטמבר נכנסו לעיר היחידות הסובייטיות. בעל היומן רשם: "... לפני השעה 8 הלכתי עם סגן משנה במילואים מוורשה אל בית הקברות, הנמצא בפרבר בקצה האחר של העיר. העיר השתנתה בלילה מופלא אחד. בכל מקום נתלו דגלים אדומים וכתובות בשפה רוסית או באותיות עבריות: "זדראסטווייט קראסנאיה ארמיה! זדראסטווייט קראסנארמיצי!" (יחי הצבא האדום, יחי חיילי הצבא האדום) ואחרים (מתורגמים בקושי, כי לא ידענו רוסית) "אנו מברכים את משחררנו! תחי ברית המועצות - המגן והמשחרר של פרולטריון העולם!" בשוק ולאורך הכביש התאסף הנוער היהודי וצעירות יהודיות עמדו עם צרורות פרחים לאנשי מיליציה חדשים בבגדים אזרחיים וסרטי זרוע אדומים. בחיפזון למדו לשיר במקלה את "האינטרנציונל" ולדקלם קריאות ברכה... מצד ביאלה הגיעו מכוניות, שעצרו כמה מאות מטר לפני הכרזות הראשונות. אלה היו "ביק" ו"שברולט" - שהורכבו בפולין, הוסרו מהן מספרי הרישום, הן הוחרמו מהפליטים הפולניים, שנמצאו באזור של מזרח פולין. כעבור רגע הופיע טור הצבא. בראשו הבריכו כלי נגינה של תזמורת כלי נשיפה. החיילים הגיעו במשאיות די מרופטות, שעצרו רחוק מהעיר. אל ההמון הצוהל ניגשו קודם ראשי הצבא, אלה מהמכוניות, אחריהם התזמורת, שניגנה מארשים עליזים, ואחריהם צעדה פלוגת רגלים. החיילים האלה לקחו מהנשים המברכות את צרורות הפרחים והצלם במדים צילם. מישהו צעק: "דא זדראסטווייט סובייצקאיה וולאסט דא זדראסטווייט קראסנאיה ארמיה" (יחי השלטון הסובייטי! יחי הצבא האדום). היו שם כאלף אנשים צעירים, גברים ונשים, רבים בקפוטות ובכיפות - אלה היו ודאי התושבים העניים ביותר של מזריץ'. עד אחר זכר עוד, שהיהודים בנו שער כניסה ברחוב ב'וסקה וכי נשים יהודיות נשקו את נעלי החיילים הסובייטיים. "רק כעת תפסתי, שזהו סוף המדינה הפולנית. פרצתי אל טחנת הקמח ונפלתי בבכי על שקי התבואה". מחלקת "המשחררים" התקרבה למרכז העיר. "טור החיילים נעצר בשוק. אחרי דברי ברכה קצרים שנאמרו ברוסית, התחיל נאום ארוך של אחד הקצינים הסובייטיים. אנשים כמונו, שהיו רק צופים, לא מעורבים רגשית בברכה התגיגית, השתוממו למראה החיילים האלה: הם נראו דלים ומפוחדים. חסרי שקט הביטו על ההמון המברך אותם והסתכלו סביב. את הרובים הם נשאו בחבל, ולא בחגורות עור או בד. הם היו לבושים במעילים ארוכים, בצבע ירוק-רקוב, למטה פרומים, ואפילו קצת מרוטים, הנעלים היו עשויות בד שעווה כהה או בד אהלים. היו להם כובעים, ותרמילי הגב

האדום היו מגיעים גרמנים והצטיידו בכוהל במזקקה של גראף פוטוצקי, עוררה השתוממות. שם גם סידרו את בעיות הקשר הטלפוני ההדדי. אבל לא הכל היה חלק בשיתוף הפעולה הזה. אווירונים גרמניים בטעות כביכול הפציצו משלוח רוסי בתחנת הרכבת. היו הרוגים ופצועים. בהמשך, מכונית גרמנית, ממש לפני העמדה הרוסית ברחוב וורשבסקה נפלה למכתש וכמעט כל הצוות נהרג. זמן קצר לפני הנסיגה החיילים הרוסיים, בגלל חוסר זהירות, גרמו לפיצוץ מיכל הכוהל במזקקה והאשימו בחבלה שני תושבים עובדי המנהלה חפים מפשע. עונש מוות איים עליהם. אחר כך רק בגלל ההתערבות המיידית של הגרמנים הם ניצלו, אבל שילמו על הכל במחלה קשה. בעל היומן רשם: "ביום א' 1 באוקטובר הייתי אחד המאמינים המעטים במיסה של הבוקר. כשיצאתי מהכנסייה, קיבלתי מחייל עיתון "קראסנוארמיסקאיה פראבדה". שם היתה מפה שסומן בה בדייקנות שטח מדינת פולין לשעבר.

הצבא האדום נסוג ממזריץ' בחיפזון. הם לקחו כל מה שהיה אפשר. רכוש המדינה, הרשויות, רכוש פרטי. הם הוציאו לוחות עץ מהמנסרה, זיפים (חומר גלם בתעשיית מברשות), פרוות, פסי רכבת ובולי עץ ממחסני הרכבת, ספסלים מבית הספר וציוד בית החולים. את החיילים הפולניים הפצועים קשה הם עזבו בקרונות משא. הרופא היהודי המסור ממזריץ', דר' בולסלאב להמן, סרן במילואים הצטרף לפצועים כי אותם לא רצה להשאיר ללא טיפול רפואי וחשב שאחרי שישכן אותם בבית חולים כלשהו, יחזור. ככל הנראה נספה במחנה סטארוביילסקי. את האחוזה ואת הארמון של גראף אנדז'יי פוטוצקי שדדו ולקחו רהיטים, תמונות, צמחי חממה, מכוונות חקלאיות וציוד, סוסים ובקר, תבואה וקש. משרת זקן ונאמן של הגראף עזב בכבוד גדול, בכרכרה רתומה לשני סוסים, זאת מפני שנתן שרות "טוב": הוא גילה מחבוא חשאי, שבו הסתירו חפצי ערך של משפחת פוטוצקי - דברי כסף, שטיחים, תמונות בעלות ערך רב ביותר ושעונים עתיקים. מכיון שלא הספיקו להוציא את כל מלאי הכוהל, את היתרה שפכו לנהר קו'נה. מי שיכול היה, רץ עם קומקומים, סירים וכד' כדי לשאוב כוהל. החיילים הסובייטיים האחרונים שעזבו את מזריץ' הדליקו את הכוהל שזרם בנהר. בערב נהר בער בלהבה חלשה, תכולה ובהירה. זה היה מראה מזעזע.

אל העיר הגיעו נציגי יחידות הוורמאכט. השרתת של בית הספר דאו העידה אחר כך שנחתם חוזה בבנין בית הספר בין קציני שני הצבאות. בסביבות 8 באוקטובר יחידות הצבא האדום עזבו את העיר וצעדו בכיוון ביאלה פודלאסקה. יחד איתם עזבו הקומוניסטים המקומיים וכ-

2000 איש מהאוכלוסייה היהודית. ב-9 באוקטובר נכנסו לעיר יחידות סדירות של הצבא הגרמני. בעל היומן תיאר כך את הרגע של כניסת צבא החלוצי: "לעיירה הקטנה והשקטה הזאת נכנס עכשיו הצבא הגרמני. קציני הקשר של שני הצבאות המיודדים נסעו במכוניות פתוחות וליוו את היחידות היוצאות של הצבא האדום. בצידי הכביש מול מרכז הבריאות חיכתה לגרמנים משלחת של הקהילה היהודית (לא זכור דבר כזה), שיכלה להיות גם משלחת של התושבים... הפעם הם לבשו בגדים אירופיים. כאשר הגיעה המכונית המשורינית הראשונה, חברי המשלחת יצאו לכביש. אחד מהם נופף בידידות בידו, והשני הוריד מפיט לבנה על מגש כסף, עליו היה כיכר לחם. המגש הגיע לידי חייל שעמד במכונית, וזה בזלזול זרק אותו לתוך הרכב. שיירת המכוניות נעה לכיוון השוק".

בשוק הועמדו תותחים ונלקחו בני ערובה. הונהגה שעת עוצר משעה 20.00 עד הבוקר. אחר כך התברר, שהיה זה חיל חלוצי של יחידה DP 213 שבראשה עמד גנרל לום דה קורבייר - L'Homme De Courbierre. הגרמנים השתלטו על בית הספר וחדרים אצל משפחות נוצריות למטרת מגורים עבור מפקדים זוטרים. חלק מהם קצינים גרו בארמון, והמפקד כנראה התגורר במגורי הכומר. הם נמנעו ממגורים אצל רופאים, כי פחדו ממחלות מדבקות. פעולת השלטון החדש התחילה מהחרמת סחורות שנתרו במחסנים של יהודים. בהתחלה הנהלת העיר נשארה בידי הצבא. רק ב-20 באוקטובר הועבר השלטון למוסדות כיבוש אזרחיים. אדאמצ'בסקי נתמנה לראש עיר חדש מטעם השלטונות הגרמניים. עד מהרה הופיעו ז'נדרמים ונציגי המנהלה, לבושים במדים של חילות שונים, עם סרט ועליו צלב קרס על הזרוע. בניין בית הספר היסודי הפך להיות המרכז הגדול ביותר של הצבא - הוורמאכט. את הרחובות הסמוכים כללו באזור הצבא, ולצורך כך גורשה חלק מהאוכלוסייה הפולנית מרחוב ורשאבסקה. ראש ארגון המורים במזריץ', אלפונס קראסנודמבסקי, הוכרח לחתום על הצהרה בנוכחות הסוכן קריפו דזיאמסקי שהמשך הפעולה של ארגון המורים ייחשב לעבירה נגד הרייך הגרמני שעונשה מוות. (כנראה מוצאו של דזיאמסקי ממערב פולין והוא הופנה משם למזריץ' בסתיו 1939). לפי יוזף קאספרק, במזריץ' הוקמה גם יחידה של משטרת ביטחון (Szupo) וסניף של משרד העבודה. ראש משרד העבודה היה ויטולה.

במחצית הראשונה של 1940 הגסטאפו הטיל על תושבי העיר ממוצא יהודי היטל כספי כבד, ובתור בני ערובה נעצרו 20 יהודים. זקני הקהילה היהודית חילקו את הסכום הזה

למספר מתאים של אזרחים יהודיים ויחד עם אנשי גסטאפו נכנסו לבתים וגבו את הכסף. גם בנובמבר 1939 שלטונות הכיבוש ציוו על פינאי הדיירים היהודיים מבתים ברחוב לובלסקה. עוד באותו החודש הגיעו למזריץ' הפליטים היהודיים הראשונים משטחים שסופחו לרייך. היו אלה יהודים מקאליש, נאשלבסק, פולטוסק, סרוסק וסובאלקי. את האוכלוסייה היהודית העסיקו בשטיפת הרצפות וניקוי בתי שימוש בדירות, שאליהן היו אמורים להיכנס גרמנים. זו היתה הפעם הראשונה שבה התחילו בהתעללות שלווה במכות, גזיות וזקנים, וציוו על העובדים לבצע ריקודים ופעולות לשמחת השומרים. ברחוב ורשאבסקה, שבו חלק מהבניינים נתפסו ע"י גרמנים, סגרו קטע מסויים לתנועה של פולנים, והעמידו שם מחסומים וביטני שומרים. ב"פיאסקו" הגרמנים עמדו לסיים את בניין בית היתומים. אחר כך גר שם גנרל לום דה קורבייר. התברר, שכבר בנובמבר 1939 השלטון הגרמני הצבאי התחיל לצוד בשטח קצינים פולניים לשעבר ולהביא אותם לבית מעצר במזריץ'.

בדצמבר 1939 התפרסם גם איסור על מכירה או חכירה של רכוש יהודי. לקהילה היהודית היו בעיות של שיכון פליטים. ארגוני צדקה הגישו עזרה לנזקקים.

כעבור כמה חודשים החלה החברה הפולנית להתעורר מהתרדמה. זיגמונט ראדז'יקו נזכר, שכבר בסתיו המאוחר ראה במזריץ' את יוזף מרצ'ניאק מו'אבצה עם נשק מוסתר, קשר קשרים ראשונים עם אביו סברין ראדז'יקו ועם אחרים. בסוף 1939 ביריד במזריץ' נפגשו כמה פעילים לשעבר של SL (מפלגת העם) שהגיעו למסקנה, שיש להתארגן, לצבור נשק מקרבות ספטמבר ולקשור קשרים נוספים.

מערכת החינוך נמצאה במצב קשה ביותר. (החינוך היהודי חוסל לגמרי) בתי ספר תיכוניים הפולנים הפסיקו להתקיים בינתיים. בתי ספר יסודיים היו מוכרחים לחפש מקום חדש, וממערכת ההוראה שלהן סולקו היסטוריה, גיאוגרפיה וספרות פולנית. מכיוון שהמצב הכלכלי היה קשה, התחילו לפרות פעילות הברחה והתפתח שוק שחור. ב-21 בינואר 1940 הופיעה הוראה של ראש גליל לובלין בדבר איסור העלאת מחירים מלווה באיום מאסר כבד, ובמקרים מסוימים אפילו בעונש מוות. ב-26.1.1940 הופיעה הוראה נוספת, בדבר איסור קניית סחורות במסחר שרשרת ומסחר סמוי. גילוי סחורות אצל בעלי מלאכה ללא הקבלות נכונות, הוביל להחרמה וסגירת המפעל. בתשובה על ההוראה הזאת יושב ראש ועד הקהילה, הרב יוסף בן יהודה טישק הכריז חרם על סחורות גרמניות, ועד מהרה שילם על כך בחייו. לנציגות האוכלוסייה היהודית בפני שלטונות הכיבוש נבחרה מנהלת (יודנראט) שמנתה 24 איש. בראש היודנראט עמד הרוקח

שמעון קלרברג. לאור הטרור הגרמני המתקדם, למנהלת היה שדה פעולה מצומצם. מפקד ה'אס-אס' והמשטרה בגליל לובלין, אודיל גלובוקניק, הוציא בינואר צוו - שאסר על היהודים להשתמש באמצעי התחבורה הציבורית, לבוא אל מקומות בידור מחוץ לגטו ועזרה רפואית ליהודים הוגבלה רק לבית החולים היהודי ועל-ידי רופאים יהודים בלבד. בינואר ובמרץ 1940 הופיע צוו, לפיו תושבים ממוצא יהודי חייבים לעבוד על זרוע שמאל סרט לבן עם מגן דוד כחול. בפני כל חייל גרמני שפגש, היה היהודי חייב להסיר כיסוי ראש ולהצדיע. עד מהרה היודנראט הוכרח לקבוע מספר מוגדר של אנשים לעבודות כפייה. ב-17 בפברואר 1940 אספו בבית הקברות הישן 2295 איש, אותם כיוונו למחנות לעבודות כפייה באזור הכפרים - ויסקויה, רוגו'ניצה, קז'ביצה, טורוב. לפי יוזף קספרק במרץ ובאפריל 1940 קבעו במזריץ' כי על 165 פולנים להתייצב לעבודות ברייך, 50 איש לא התייצבו. נשלחו 115 איש בלבד.

ב-12 באפריל 1940 הופיעה הוראה לפיה המחירים ושכר היסוד לא יעלו על נורמות שהיו קיימות ביום 31 באוגוסט 1939. באפריל יחידה DP 213 עם מפקדה הגנרל לום דה קורבייר עזבה את מזריץ' ונסעה לחזית מערב. הכלכלה הגרמנית היתה זקוקה דחוף לברזל. במאי 1940 הוצאה הוראה חדשה של ראש גליל לובלין לבעלי מלאכה ומפעלים, כי על כל מפעל למנות נאמן, שיעסוק באיסוף שאריות ונסורת ברזל, המתאימים לעיבוד חוזר. ביוני 1940 הוקמו באזור ראדז'ין 6 מחנות עבודה לאוכלוסייה יהודית. הם הוקמו בעיקר ע"י "Wasserwirtschaftsinspektion" (פיקוח על משק המים), שהיה חלק מ"מזון וחקלאות" במשרד ראש הגליל. היהודים ביצעו במחנות בעיקר עבודות ניקון. ממזריץ' שלחו אז למחנות העבודה מעל לאלפיים איש בגיל 14 עד 60 לעבודות ניקון. היהודים ניקו בעיקר את הנהר קז'נה ליד מזריץ' ורוגו'ניצה. העבודה היתה קשה מאד, והאוכל דל. יהודים רבים מתו מאפיסת כוחות, רעב וקור. רק בסתיו המאוחר, אלה ששרדו חזרו לבתיהם. באוגוסט 1940 איגוד בעלי המלאכה דרש מכל בתי המלאכה במזריץ' דו"ח על המחזור במחצית הראשונה של השנה החולפת. אחד הנפחים במזריץ' ענה במכתב מ-7 בספטמבר 1940, שבגלל פעולות המלחמה המחזור במפעל שלו קטן, ואת רוב העבודות הוא מבצע עבור הצבא הגרמני ושלטונות הצבא במחירים מלפני המלחמה, והמחזור במחצית הראשונה של 1940 היה 900 זלוטי.

בסתיו 1940 הופיע במזריץ' מיופה כח מטעם משרד המסחר של הרייך - קורט דה לר - Kurth de Lehr - שביצע ארגון חדש של תעשיית המברשות. בצוו הראשון שלו

פוטוצקי ועוד רבים, נשים וגברים. עד 10 בפברואר האסירים נשארו בבית הסוהר של הגסטאפו בראדזין, ואחרי חקירות אכזריות הועברו למצודה בלובלין ולאשוויץ. הנשים, אחרי חקירה בלובלין, הועברו לרבנסבריק. הסיבה למפלה הגדולה הזאת היתה חוסר זהירות ומחלת לא יעילה. ב-15 בפברואר 1941, שלטון גליל לובלין הוציא הוראה בדבר הגבלת שהותם של יהודים, ובה איסור על שינוי זמני של מקום מגורים בלי אישור השלטונות. במרץ ובאפריל 1941 הגיעו שוב 5000 פליטים מקרקוב והסביבה, בין היתר מסקאבינה. מספר היהודים בעיר עלה ל-16 אלף תושבים ונוצר נגרם מחסור במקום בדירות פרטיות. התחילו לשכן את הפליטים ב"בתי מחסה" שהוקמו בבתי הכנסת. האנשים חיו בתנאי תברואה נוראים וגל מחלות מדבקות פרץ ופגע בהרבה מאד אנשים.

ב-1 באפריל 1941 הוציאו השלטונות חוזר בעניין הגנה אנטי-אווירית של מפעלי תעשייה ומלאכה. הם עשו הדמיה של תקיפות חיל האוויר האנגלי והמליצו לבעלים לקנות ציוד להאפלה של המפעלים ולהגנה בפני אש (כיסויים מפח, תריסים, שמשות צבועות, סורגים על הגגות) ומונו שומרים. עקב ההכנות להתקפה על ברית המועצות, עיבו את נוכחות הצבא הגרמני במזריץ' ובסביבה. אפילו במחצבת החצץ במזריץ' החביאו תותחים. בתחנת הרכבת בנו רמפה חדשה. במזריץ' היתה באופן זמני המפקדה של הארמיה הגרמנית הרביעית, תחת פיקודו של פלדמרשל גינטר פון קלוגה. בתחילת יוני עברו ברחובות מזריץ' טרנספורטים צבאיים רבים. אחד הילדים הקטנים ניסה לעבור בריצה את רחוב נארוטוביץ', אך נדרס ע"י משוריין ואיבד את רגלו. שני בתים בהצטלבות רחובות ורשאבסקה ולובלסקה נהרסו כדי לאפשר לתותחים לעבור. כמה ימים אחרי שפרצה המלחמה נגד ברית המועצות, אווירון סובייטי זרק פצצה על מזריץ', שגרם לשריפה בביתו של הרופא היהודי דר' קובאנדי ברחוב לוקובסקה. בקיץ 1941 הופיעו בתחנת הרכבת במזריץ' הטרנספורטים הראשונים של שבויי מלחמה, שהועברו מערבה. הם גססו מרעב. "ראיתי מקרים של קניבליזם - העיד עד ראייה - מקרון שבויים אחד זרקו לפחות 10 גוויות והשכיבו אותן על הרמפה. היו להם שרירים אכולים בידיים ובאחוריים". ב-4 באוגוסט 1941 ניתנה הוראה על החרמת פעמונים למטרות צבאיות. בספטמבר 1941 הפעמונים מהכנסיות של מזריץ' הועברו לראדזין ושימשו למטרות צבאיות. יחידות קרביות עזבו את מזריץ', אבל הגיעו שאריות של יחידות ופצועים מחלימים. אחרי שהיחידות האלה הורכבו מחדש, הן חזרו לחזית. בבנין של בית הספר היסודי לשעבר ברחוב

הכריז, שכל עושה מברשות יהודי חייב, תחת איום של עונש כבד, למסור את מלאי חומרי הגלם שברשותו ואת כל המוצרים המוכנים. התחילו חיפושים המוניים, החרמות ורדיפות. אחרי האקציה הזאת הוקמו תחת חסותו של קורט דה לר שישה מפעלי מברשות גדולים, בהם הועסקו מעל ל-1000 פועלים יהודים (כמעט ללא שכר). אחד המפעלים האלה נמצא ברחוב לובלסקה. באותה התקופה סיימו את פעולתם המוסדות החוקיים היהודיים (גמילות חסדים, קופת הלוואות, מטבח יהודי). בנובמבר 1940 התחילה הוצאת היהודים מחיי הכלכלה, ממפעלי התעשייה, וממוסדות המסחר. האוכלוסייה היהודית המרוששת, בחיפוש אחר מקורות פרנסה, התחילה בהברחת דברי מזון מהכפר אל העיר.

הצבא הגרמני חנה במזריץ' כל הזמן. הדיביזיה ה-1 של חיל הפרשים החליפה את דיביזיה 213 של חיל הרגלים. רחוב לובלסקה נאסר לתנועה. לתושבים הוצאו תעודות מעבר מיוחדות ע"י מפקדה - "Standortscommandantur". סטאניסלאב רוגובסקי זוכר: "בתור דייר רחוב לובלסקה ומורה, הייתי רשאי לצאת לבית הספר מהשטח הזה, המוקף מחסומי תיל ומלא עמדות צבא - ולחזור הביתה בתום הלימודים על סמך תעודת המעבר הזאת. כל פעם הייתי חייב לעבור לפחות 4 עמדות. בכל אחת בדקו את התעודה וערכו עלי חיפוש מדוקדק. בדקו אפילו את תוכן התיק. את התעודה האריכו עד 1 במרץ 1941".

בדצמבר 1940 הגיעו למזריץ' כ-350 יהודים מקרקוב, גם יהודים פליטים ממלאבה - Mława - (אזור שנכלל ברייך). הבאים שוכנו בבתי ספר יהודיים, דתיים וחילוניים. "גולדשטיין מעריך שממלאבה הגיעו כ-1600 איש. בחורף 1940/41 הוסעו כמה אלפי יהודים ממזריץ' לבניית שדה התעופה בקו'ביצה. הם עבדו שם בשתי משמרות של 12 שעות. המעסיק היה חיל האוויר הגרמני. גם חברה "סטואג" - Staug - העסיקה מספר רב של יהודים ככח עבודה חינוך בסלילת כבישים. ממהצית שנת 1940 התחילו להתארגן במזריץ' קבוצות מחתרת קטנות שונות, שעסקו בהפצת עיתונות מחתרתית והאזנה לרדיו וגם בפעילות מודיעין. רובם התגלו תוך זמן קצר.

בתחילת שנת 1941 התחילו המעצרים הגדולים הראשונים במזריץ'. בסוף ינואר נאסרו כ-50 איש, לרוב חברי ZWZ (צבא המחתרת הפולני). "התאריך של 27 בינואר 1941 היה הרה גורל בתוצאותיו עבור אנשים רבים במזריץ'. הגסטאפו המקומי גילה פעילות יתר, וכתוצאה מכך, גל מעצרים הקיף כל פעם חוגים רחבים יותר". - רשמה זופיה אורליץ'. נאסרו: מפקד מכבי אש ומזכיר ההנהלה של אחוזות הגראף

ורשאבסקה הוקם בית חולים צבאי. כפי שמזכיר עד ראייה: "לכאן הובאו פצועים מהחזית המזרחית, במיוחד בלילה. כשהורידו אותם מהאמבולנסים, נשמעו זעקות נוראות. אז הגרמנים היו יוצרים המולה מלאכותית ומתאמצים לגבור על זעקות הפצועים". תלמידי בתי הספר של העיר נאלצו לאסוף צמחי מרפא. בתי הספר קיבלו מיכסה של כמות וסוג הצמחים. תלמיד, שלא סיפק את הכמות והסוג, לא היה זכאי לקבלת תעודה מבית הספר. בחודש ספטמבר כיתות בוגרות נסעו כל יום למשק חקלאי בהאלאסי לאיסוף תפוחי אדמה. כל תלמיד קיבל על יום עבודה 250 ג' סוכר, כלומר מנה חודשית לאדם אחד לפי כרטיסי מזון. האיכרים היו חייבים למסור מיכסה של שיפון, שיבולת שועל, תפוחי אדמה וכמות מסויימת לטחינת התבואה בטחנות קמח. מלבד קשיים של מיקום, למורים היו צרות בתוכניות לימודים: "בשנת הלימודים 1941/42 אסרו על שימוש בספרי לימוד כלשהם, גם להוראת דת. הכובש הירשה רק להדפיס ירחון "סטר" - Ster - ... תוכן הטקסטים נשמר בקפדנות מכל אלמנט זעיר של פטרויטיות... שהוחלף בתאורי נופי מולדת. ובהודמנות הזאת התלמידים יכלו ללמוד הרבה על נהרות פולניים, הרים, הים הבלטי... בסוף שנת 1941 נקבע עונש מוות ליהודים על עזיבת מקום מגורים. היסטוריונים מסויימים קובעים בטעות, שההוראה הזאת פירושה היה הקמת גטו במזריץ'. בדצמבר 1941 הוחלט על אקציה שנקראה "פרווה" - Kożuch. הכובשים דרשו, שהקהילה היהודית תמסור להם את כל הפרוות ומעילי פרווה שברשותם עבור הצבא הגרמני. במשך איסוף או החרמת הפרוות, שבוצעו על ידי גסטאפו, נהרגו 20 יהודים. לקראת סוף שנת 1941 הוקמו באזור מזריץ' היחידות הפרטיזניות הראשונות, שהורכבו מטרנספורט עריקים סובייטיים. באוקטובר 1941 הוקם במזריץ' מחנה שבויים רוסיים בירכתי המזקה באחוזת גראף פוטצקי, המנוהלים על ידי Liegenswaffverwaltung. במחנה היו כ-200 שבויים, שבאו ממחנה ראשי ב-ביאלה פודלסקה. המחנה הוסל בסוף נובמבר 1941. תושבי העיר הגישו עזרה לאומללים, אבל עזרה יעילה לא היתה אפשרית, כי על מתן עזרה נענשו בעונש מוות. השבויים היו באפיסת כוחות ומורעבים. הריצו אותם 6 ק"מ לעבודה. מאפיסת כוחות ומחלות מתו 22 אסירים, שנקברו בקרבת המחנה. החורף של שנת 1941/42 היה חמור במיוחד. מלבד זאת עד אביב 1942 השתוללה מחלת טיפוס באזור מזריץ'. בתחילת השנה הזאת אנשי גסטאפו הרגו ביריות כ-75 יהודים במהלך חיפוש פרוות שלא נמסרו לשלטונות.

במרץ 1942 הוזנדרם פראנץ באואר הביא מברק לפליקסה

צ'ופינסקה, המודיע לה על מות בעלה המורה באושוויץ. "את יכולה כבר להתחתן, ... בעלך כבר אינו בחיים". שצ'פאן פנקאלה כך מאפיין את באואר: "בריון לא מהעולם הזה, הכפריים באזור קראו לו באואר או פראנק עם הכלב, מפני שהוא מהעולם לא נפרד מכלב הרועים הגדול שלו. ימים שלמים ישב במסעדה של קונדראט, שם הוא שתה לפעמים עד אובדן הכרה, ואחר כך בשובו לדירתו ברחוב נארוטוביץ', לא פעם היה יורה על כל יהודי שפגש, למען השעשוע."

במרץ 1942 הגיעו כ-750 יהודים ממילץ - Mielec - וסביבות קרקוב ומהם נודע על הרציחות וההרס, המבוצעים על ידי הכובש. בשנת 1942 החמיר הפיקוח על המיכסות. בוצע רישום סטטיסטי של זריעת סוגים שונים של תבואה בכל משק, נרשם כל מצאי בעלי החיים והוחלט על הטלת המיכסות על כל משק. המיכסות נמסרו לקרונות בתחנה וניתן היתר למחסני תבואה ולטחנות קמח מסחריות, לטחון תבואה לצורכי הצבא ולחלוקה לפי כרטיסים לאוכלוסייה האזרחית. באפריל 1942 התחיל הגסטאפו בהחרמת זהב. אנשי גסטאפו מראדזין תבעו מהיהודים 50 ק"ג זהב. בגלל אי הספקת הכמות הנדרשת כביכול, ב-19 באפריל הרגו ביריות 35-40 יהודים. במאי 1942 הגיעו 1025 יהודים מסלובקיה, מהם 89 איש ממחנה ריכוז. היהודים מסלובקיה היו יחסית לבושים היטב, והיה להם אפילו מטען יד. הם באו ממיכאלוביצה ומבראטיסלאבה. את רובם שיכנו בבית מלאכה לפרוות שהיה ריק. בעיר החלו להפיץ שמועות בדבר פעולת גירוש יהודים העומדת להתבצע. הכובש ניסה להשתיק את השמועות האלה.

בשנת 1942 הוכרו על מיכסות של סוסים ועגלות. האיכרים נקראו להתייצב עם הסוסים והעגלות בשוק. לפי עדויות מסויימות ראש העיר מאייבסקי שלח הביתה בהסתר כמה מהבאים. ביום 27 במאי 1942 המפקדה של היחידה מזריץ' 27 ביצעה פעולת טיהור בשטח לוקוביסקו, מאניה, זאשאדקי. הם חיפשו פרטיזנים, שבויים סובייטיים ויהודים, אבל מצאו רק 18 סוכות ומקלטים. היו נסיונות לברוח, אבל לא תמיד אלה הצליחו, ולפעמים היו קרבנות. ב-5 ביולי 1942 ברח סטפאן ניקונצ'יק שנלקח לעבודות בגרמניה, אבל נתפס ונידון ל-5 חודשים במחנה עונשין. איש הגסטאפו קורט בתגובה על בריחתה של קריסטינה דומאנסקה ירה באמה, ק' צ'רבינסקה, ופצע אותה קשה. היה גם סיכון במתן עזרה לבורחים מהמזרח. ב-8 ביולי 1942 ברחוב בו'סקה במזריץ' ירו למוות בארבעה אנשים מרוגו'ניצה עקב העזרה שנתנו לשבויים סובייטיים. בימים הראשונים של אוגוסט 1942 גילו מכשיר רדיו לגלים קצרים, שהועבר על ידי

מי שקיבל בראש, כבר לא היה לו ראש, אלא רק פיסות של צוואר, מלאי דם". "ראיתי יהודי ששכב וביקש מהשכן הפולני - "הרוג אותי, אדוני". יהודי אחר, שנחשב הרוג, התרומם וברח. ראיתי אותו אחר כך, ישב בין שיחי הפטל וניגב את הדם". - העיד אחר כך עד ראייה מרחוב פילסודסקי.

תושבת הכפר לוקוביסקו, שנסעה לשוק במזריץ', זכרה, שברחוב לוקובסקה ראתה ילד יהודי ירוי, גוסס. בזמן האקציה נספו שתי נערות פולניות, לוצינה יקובוביץ' בת 17 וצ'סלאבה ישוק בת 21, שהסתתרו באסם וחשבו אותן ליהודיות. מצאו אותן מתות, עם גפיים מעוותים, עצמות שבורות וגוף כחול ממכות. עד אחר מסר: "לעולם לא אשכח את המראה הזה, כשנכנסתי לבית יהודי שכן - בתנור עדיין בערה האש, על התנור נשענה אישה יהודייה, שרופה, ודאי השתדלה לגונן על ילד שכבר נדקר בכידון". בינתיים הריצו עדיין את אלה שהסתתרו "רוצחים במדים לא מוכרים עד עכשיו, בעלי עור כהה, הריצו קבוצות של יהודים. הצעידו אותם בכיוון מרכז העיר. את הנרדפים הכו בקתות הרובים, ומי שנפל כשנתקל בחפצים שבמסלול, כבר לא ניתן לו לקום... הכדורים השיגו בעיקר אנשים מבוגרים יותר, שלא יכלו לעמוד בקצב הריצה הנדרש. כדורי הרוצחים לא היו חייבים להשיג את הרצים. הם עמדו בשני צידי הרחוב, כשהמרחק בינם לרצים נוה, וכך פגעו בקרבנות, שרצו במרכז הרחוב.

אחרי האקציה היו ברחובות כל כך הרבה נרצחים, שלפינוי הגוויות גייסו את מכבי האש. בזמן האקציה הזאת ירו למוות במקום ב-1000 איש בערך, ביניהם חולים משני בתי החולים ומבית האבות. לפי הפקודה, על היהודים היה להתייצב בכיכר השוק, שנקבע כנקודת ריכוז ה"מגורשים". התאספו שם כ-10.000 איש. התברר כי ההבטחה, שבעלי תעודת עבודה - Arbeitsausweis - לא יגורשו, היתה שקר. כאשר היהודים התאספו בכיכר השוק, הם הוקפו על ידי צבא ומשטרה. על גגות הבתים, על מרפסות ועל גגות המשאיות הוצבו מכונות ירייה. בלי שים לב לחום הגדול, ששרר אז, לא הגישו לאיש אפילו טיפת מים. איש לא היה רשאי לעזוב את המקום, בשום תירוץ. הנאספים נאלצו לכרוע ברך, וכנופיית אנשי גסטאפו ששמרו עליהם "הרוו את הצמאון" ואת הרעב של הנצרכים באלות. כמה רוצחים היטלראיים השתעשעו ביריות באלה, שפגע בהם תפוח שנזרק באקראי. "אדמה, פצחי פייך" - כתב אחר כך משתתף הגיהינום הזה, שזיעה כיסתה את עיניו. ב-26 באוגוסט אחרי הצהריים היהודים הנאספים בכיכר הלכו לתחנת הרכבת, תחת משמר. "ראיתי שני תינוקות

שני אנשים, שברחו והשאירו את המכשיר. עצרו אנשים רבים. כולם נספו באושוויץ. גם בתחילת אוגוסט הגסטאפו עצר 36 יהודים שנרצחו במרתפי הגסטאפו. היו ביניהם כמה קומוניסטים יודעים, אחד מהם סליבקה - Sliwka. ה' רילסקי סבור, שהרצח הזה מטרתו היתה להטיל טרור על האוכלוסייה ולשתק נסיונות התנגדות בזמן האקציות הבאות.

את האקציה הראשונה להשמדה תכננו הגרמנים ל-25 ו-26 אוגוסט 1942 (מספר היהודים בעיר היה אז כ-17.5 אלף). למטרה הזאת הגיע למזריץ' מפקד אס-אס והמשטרה בגליל לובלין, גנרל אודיל גלובוצניק - Odil Globocknick - שניהל את האקציה אישית. לפי ה' רילסקי באקציה השתתפו אנשי גסטאפו מראדזין, ובראשם קומיסר שופו פישר, וגם ז'נדרמים, משטרת עזרה אוקראינית והמשטרה הכחולה (הפולנית) עם הקומיסר בביץ'. בלילה שבין 24 ל-25 באוגוסט 1942 הועיקו את תושבי מזריץ' יריות רובים ומכונות ירייה. נשמעו זעקות, אנחות וקללות בשפה גרמנית. התברר, כי מתבצע הפוגרום המתוכנן של האוכלוסייה היהודית שהצטופפה בעיר ולא היתה מבודדת עדיין בגטו. יהודים שהתגוררו בין בתים פולניים הסתתרו באסמים, בגנים, בשדות תפוחי אדמה, בנסיון להציל את חייהם. הגרמנים סחבו אותם מהדירות ודחפו אותם לתוך הגל הצפוף בכיוון השוק (Rynek). בדרך ירו ורצחו את האומללים.

וכך זכר זאת תושב העיר: "...באותו הזמן נשמעו בחוצות העיר היריות הראשונות. בהתחלה רק מדי פעם ומרחוק, אחר כך תכוף וקרוב יותר. אנשים שיערו, שהבורחים הראשונים פגשו את השומרים המקיפים את העיר. ההשערה הזאת התבססה על מידע מוקדם מפי איכרים, שנסעו באותו הערב מהשדות. הם סיפרו, שבחוצות העיר מסתובבים הרבה ז'נדרמים וחמושים אחרים במדים, שלא ראו כמותם עד עכשיו. לא משטרה ולא צבא - איש לא ראה כאן עד עכשיו יחידות כאלה. בינתיים היריות הבודדות התקרבו די מהר. כל פעם היו יותר. לבסוף הם היו למטחים בלתי פוסקים ונכנסו לשטח העיר. כך היה עד הבוקר..." לפנות בוקר הז'נדרמים הגרמניים בעזרת יחידת משטרה מבחוצץ חיפשו עדיין יהודים בבתים ובחצרות, לא פעם הרגו אותם במקום. "מה שראיתי בבוקר באחד הרחובות הקרובים עצר את נשימתי. ערמות של גופות הירוים, מפוזרות לכל רוחב הכביש. לשני הכיוונים! והצרורות, הצרורות... הכל מעורבב עם הגופות בשלוליות דם. ירו בכדורי "דום-דום" (כך הגדירו זאת יודעי דבר). אלה היו כדורים מתפוצצים,

שנשארו בחיתולים. הגיע גרמני, ובתחמושת מבעירה ירה בשני צרורות החיתולים, שהתחילו לבעור" - העידה אחר כך מאריאנה סילושיק. עד אחר ציין, שברחוב הפרטיזונים הנוכחי בדרך אל תחנת הרכבת היו התעלות מלאות גוויות. אלה היו יהודים, שיצאו כמה צעדים מהטור, ונהרגו בלי אזהרה. "ראיתי אם עם ילד בזרועותיה, ולצידה שני ילדים אחוזו בחצאיתה. היא הלכה בטור לתחנה. ברגע מסויים ניגש אליה גרמני, חטף את התינוק והטיח אותו בשולי המדרכה" - העידה אחר כך קלמנטינה קובאלצ'יק. "ראיתי יהודים וקנים, שהתאמצו בוחילה על ארבע להצטרף לטור, אבל ירו בהם בכיכר השוק" - העיד זיגמונט ראדוקו. העמיסו אותם על הקרונות, שבכל אחד יכלו להיות לכל היותר 60 איש. את הקרונות חסמו בלוחות עץ והרכבת יצאה לטרבלינקה. מספר הטרנספורט היה 566. מעטים הגיעו למקום היעד. "אחי גר ליד תחנת הרכבת בשדלצה, אבל לא יכול היה לשאת את הצעקות והזעקות מהקרונות החסומים ולכן עזב את מגוריו וחזר למזריץ' - סיפר ז' ראדוקו. מעדותו של אסיר מטרבלינקה, שהיה ע-ד- משתתף בפריקה: "הובילו אותנו למסילה צדדית. על הפסים עמדה רכבת, מורכבת מקרונות רוסיים גדולים. המשלוח הגיע ממזריץ'. הקרונות היו מלאים באנשים שנחנקו. לשונות המתים היו תלויים בחוץ, השפתיים לבנות, העיניים יצאו מחוריהן. ציוו עלינו לעזוב את הקרונות. באחד מהם היה ילד קטן. - לשתות! - התחנן בקול נורא, אבל לאיש לא היה מים. היינו נורא צמאים. הגרמנים הבטיחו לנו, שבסיום העבודה נקבל מים ומרק. עוד שעות רבות של עינוי וצמא."

היהודים במזריץ' שנותרו בחיים חשבו, שזה רק גירוש למקום אחר.

חלק מהיהודים המועסקים בבית החרושת של קורט דה לר ובפירמה "סטואג" לא "גורשו", אלא כוונו למקומות עבודה, מהם אסור היה להם לצאת ואילו משפחותיהם נשלחו יחד עם כל היהודים. אך זמן קצר אחרי האקציה הזאת הגיעה למזריץ' האמת על טרבלינקה. איש ושמו גולדשטיין? (אחים צ'ינקי) שהצליח לברוח מטרבלינקה בקרונות של בגדים שנשלחו לגרמניה העביר מידע על כך, שרוב ה"מגורשים" נספו כבר בדרך למחנה מצמא ומאפיסת כוחות, והיתר הושמדו בתאי הגזים של טרבלינקה. (כפי הנראה הידיעה הזו עוררה זעזוע בין 5000 יהודים שנותרו במזריץ'). לאוכלוסיה היהודית שנותרה בחיים קבעו יום אחד - 28 באוגוסט 1942 - למעבר אל שכונה במזריץ' שיועדה לגטו, בחלק הדרומי של העיר בשטח בין בית הכנסת הגדול ברחוב מידלרסקה, ובין הרחובות ב"שמולוביזנה", כמעט עד חוף הנהר קז'ינה.

מזריץ' היתה אחת הערים בחסות גנרל גוברנמנט, שבהן הגטו הוקם מאוחר. ההוראה הרשמית בעניין הוזה הופיעה רק בספטמבר 1942. את 5000 האנשים הנותרים בחיים דחסו אל הסמטאות הצרות של היהודים העניים, הנקראות "שמולוביזנה", בשטח של כ-20 דונם (2 הקטר), שיועדו למטרה הזאת על ידי שלטונות הכיבוש. לכל האורך נמתחו גדרות תיל, שהפרידו בין הגטו ויתר העולם. היתה שם צפיפות נוראה, כי מלבד היהודים המקומיים נמצאו שם מגורשים רבים מעיירות אחרות של פודלאשה, בין היתר מביאלה, מסובאלקי ומסרוצקה. 'י גולדשטיין העריך כי הם מנו כמה אלפים. לגטו היו שתי כניסות מרחוב בז'סקה ושקולנה. היהודים הדחוסים בו היו נתונים לדיכוי מצד הכובש. בחייתיות מיוחדת הצטיין הונדרס אברוואכמיסטר פראנץ באואר שמוצאו מאזור הסודטים. על מעשיו הרצחניים היהודים כינו אותו "Schlaeger" - (רוצח). הוא עצמו ציווה לכנותו "מלך היהודים". "פראנץ באואר היה שטן בגוף אדם - רשם ה' רילסקי - הוא רצח והרג בלי כל סיבה, רק כדי לספק את תאוות הדם החייתית שלו. תכופות טייל בחברת כלב זאב גדול, ששיסה אותו נגד היהודים. כשפראנץ באואר הופיע ברחוב, הגטו היה מתרוקן, והחיים בו השתקו". בולסלאב דראביק-קלוביציקי רשם בזכרונותיו: "...פרנק באואר הוא התליין המפורסם של גטו מזריץ'. כמו ידיו רצח יהודים, ובמיוחד התענה בילדים קטנים ובנשים הרות בנות לאום פולני ויהודי. כשפגש ילד ברחוב, הריץ אותו סביבו, עד שזה נפל באפיסת כוחות. אז היה הורג אותו ביריית אקדח". ה' פטרוצ'נקו אמר, ששמע אישית מפי באואר, כשזה התהלך, כי עד סוף קיום הגטו כמו ידיו ירה למוות ביותר מ-1000 איש. לפי דוד אנוך, באואר היה בנו של

מהנדס מ"ויטקוביצר ורקה" - Witkowitz Werke. בספטמבר ובאוקטובר 1942 הגיעו יהודים מאזור ביאלה פודלסקה (בין היתר מיאנוב, קודן, קונסטאטינוב, פישצ'אן, וישניץ, רוסוש, שלאבאטיץ', טרספול) וגם יהודים מוולין, מפארצ'ב ומרדוין. מפקד המשטרה היהודית דאז ברוקאו' - Brukarz - ציווה, שישכנו את המגורשים בבית הכנסת. החזיקו אותם מעל ל-7 ימים בלי אוכל ובלי מים. הכניסות לבית הכנסת היו סגורות, וכל הבנין הוקף בשוטרים יהודים. ביום השביעי היהודים המיואשים שברו את הדלת והתחילו לברוח בהמוניהם. תפסו רבים מהבורחים ומסרו אותם לשופו - Schupo. "אחרי שהוציאו את היהודים מבית הכנסת ראיתי תמונה מזוועה - העיד עד ראייה. רוב היהודים היו מכוסים בצואה, כי בגלל הצפיפות בבית הכנסת לא היה להם מקום לעשיית צרכים, אחרים היו כל כך צמאים, ששאבו בידיהם מים משלולית ושתו".

בין 6 ל-9 באוקטובר 1942 הוציאו יהודים קודם את אלה שהועברו למזריץ'. בעזרת משטרה כחולה (פולנית), אוקראינית ויהודית הריצו את היהודים לכיכר השוק. התחילה סלקציה, שבה הופרדו נשים, ילדים וזקנים, והסיעו אותם למיידנק. "אחרי שהיהודים הועברו לתחנת הרכבת, ראיתי תינוק שנשאר על הארץ. כעבור רגע ניגש אליו אחד הז'נדרמים הגרמניים, תפס את הילד ברגליו והטיח אותו בעמוד אבן. שמעתי חבטה, ודאי לתינוק התבקעה הגולגולת" העיד עד ראיה. את היהודים הנותרים הריצו שוב לבית הכנסת הגדול, שם החזיקו אותם זמן רב בצפיפות נוראה בלי פרוסת לחם ובלי מים. כמה פולנים ניסו להגיש להם מים דרך החלון, אבל השוטרים האוקראיניים לא אפשרו זאת. כאשר התחילו להוציא את היהודים מבית הכנסת לטרנספורט חדש, כדי לשלחם למחנה השמדה, היו רבים שהסתתרו בעליית הגג. המשטרה האוקראינית זרקה רימוני יד על בניין בית הכנסת, והרגה במקום כמה עשרות אנשים. בית הכנסת ניזוק מבפנים בצורה רצינית. במשך האקציה השנייה נלקחו ונשלחו גם חלק מהיהודים שהיו מועסקים בפירמה 'סטואג'. בסך הכל באקציה הזו הוצאו קרוב לשבעת אלפים יהודים, תושבים קבועים של מזריץ' ואלה שהועברו מביאלה, מלודאקה, מפארצ'ב וממקומות אחרים. לפי 'י גולדשטיין הרגו במקום 53 איש. לפי עדותו, הגיעו לגטו יהודים ממחנות העבודה בסביבה, ואז חלק מיהודי מזריץ' הפסידו את עבודתם, כי הם נחשבו לפחות יעילים. יהודים אלה נסגרו במרתף ברחוב סטארומייסקה ללא מזון ומים. גורלם לא ידוע. חלק מהמתגוררים בגטו האמינו בכח הכסף. אחד היהודים היותר עשירים הציע לכפריים את כל הזהב, אם רק יוציאו אותו בלילה אל מחוץ לגטו ויסתירוהו, אבל לשווא. לפי הוראת השלטון הגרמני חלק מהכפריים מהסביבה היו צריכים להוציא מהגטו רכוש יהודי ולכן מדי פעם היתה להם רשות כניסה. אבל למרבה הצער רק מעטים רצו לסכן את ראשם. יהודים אחרים היו מיואשים. ו' סילושיק זוכר, ששתי נערות יהודיות יפות בירכו אותו כל יום בעצב וספרו, כמה ימי חיים נותרו להן. האמונה הדתית התגברה. בתים מסוימים שימשו לבתי תפילה זמניים. טקסי דת התקיימו גם בפינות סמטאות מאחורי סדינים תלויים. כמה סטודנטים לשעבר קשרו את מיומנותיהם עם מתן צדקה ומעשים טובים. אבל באופן כללי אפשר לקבוע, שהגטו סבל מחוסר תזונה וההברחה היתה למקור קיום כללי. השוק השחור פעל במלואו. גם היהודים שעבדו בתעשיית המברשות היו מאד מוטרדים. אומנם המפעל הזה נמצא תחת חסות המפקח על החימוש באזור ורשה, אך גורל היהודים שעסקו בתחום לא היה

בטוח. המפקח על החימוש, שרצה להגן על המפעל מפני אובדן הפועלים היהודיים, נתן למפעל ב-15 באוקטובר 1942 תעודה מיוחדת, המאשרת שתוצרתו מיועדת למטרות מלחמה. מכתב של נאמן בתי החרושת של המברשות אל ראש העיר הודיע, שבבתי המלאכה למברשות מועסקים מעל 900 פועלים יהודים מיומנים. הנהלה המפעל פנתה על סמך התעודה הזאת אל ראש העיר מאייבסקי ואל גדוד 25 של משטרת הסדר ברדזין בבקשת הגנה על המפעל התעשייתי. קורט דה לר הסתמך גם על התשובה החיובית מיום 21 באוקטובר 1942 של מושל גליל לובלין. במכתב מה-27 באוקטובר 1942 קורט מנמק: "אי אפשר כעת למצוא כח חילופי במקום הפועלים היהודים המועסקים. אין מפעלים דומים בכל גוברנמנט. ביצוע הזמנות לצבא דורש החזקה זמנית של פועלים יהודים מיומנים".

בין ה-27 ל-29 באוקטובר 1942 ביצעו את אקציית ההשמדה השלישית במזריץ'. בזמן האקציה הזאת התגלה התפקיד המשפיל של המשטרה היהודית, שעזרה לכובש להוציא יהודים ממחבואם. התרחשו מחוזות כדוגמת זה ששוטר יהודי, שרולוקה יורסקי, רצה להביע את מסירותו הרבה לכובש ולהציל את ראשו וכך מסר לגרמנים את אישתו ואת ילדיו, כשהוא מאיץ בהם למהר. השוטרים היהודים הידועים ביותר היו: יאנקל ליקרמן, ברל קנופפמאכר, איצק קראבייצקי, הרשל גולדשטיין, יאנקל ניישטיין, אברהם ברוקאו', שימון טובה (פטאק). בין השוטרים היהודים שהועברו מערים אחרות אפשר לציין את: לוביץ' מביאליסטוק, קגן מבאראנוביץ', דולק מלבוב. המשטרה היהודית חבשה כובעים מיוחדים עם סרט כחול לבן והיתה מצוידת באלות גומי. תפקידיה המיוחדים היו שמירה על הגטו בפני בריחות והברחה, ושמירה על הסדר בתוך הגטו. "עבריינים" שנתפסו על ידי המשטרה היהודית נכלאו בבית סוהר מיוחד בשטח הגטו ואחר כך הועברו לגרמנים. פירוש ההעברה היה מוות. השוטרים הגרמניים היו אכזריים יותר מהיהודים. מלבד באואר הצטיינו בסאדיזם: מיופה כח מיוחד של ה'אס-אס' והגסטאפו מרדזין לעניין הגטו במזריץ' היינה קאצב - Heine Katzew; ראש הגסטאפו ברדזין פישר (רוצח היהודים מחלמנו); אנשי אס-אס: דיקוב, בורגר, דומר ובאך. המשטרה היהודית הלשינה על כמה יהודים שהסתתרו ביערות ובאו לעיר כדי להביא לחם לקבוצתם. בזמן האקציה השלישית שלחו שוב חלק מהיהודים לטרבלינקה. בתקופת הגירושים האלה היו מקרים רבים של בריחה המונית של יהודים מהגטאות. הם התפזרו ביערות הסביבה.

כדי לרכז שוב את האוכלוסייה היהודית, מפקד המשטרה

שלי, שאיבדתי את הקשר איתם. הצלחתי לקבוע רק איפה ניתק הקשר. כשחזרתי ליער, הצטרפתי לקבוצת אנשים, שרצו למצוא שם מחפורת. למחרת הם חזרו לגטו" - רשם "גולדשטיין".

בינואר 1943 ובפברואר הגיע לגליל פודלאשה טרנספורט ילדים שגורשו מאזור זאמושץ'. הילדים האלה נמצאו בין היתר בלוקוב, שדלצה, לושיצה ומזריץ'. אחיות ההשגחה האלוהית - Siostry - Opatrzności Bożej - במזריץ' ארגנו בית יתומים לילדים מזאמושץ'. תחילת פעולת בית היתומים היתה, כשראש העיר מזריץ' פראנץ מאייבסקי הביא שבעה ילדים מזאמושץ'. הם נאספו על ידי האחיות לבית ילדים שנמצא במבנה ליד המזקקה. ילדים נוספים, שנמצאו בבית היתומים הזה, ניצלו מרכבות טרנספורטים נוספים. בזמן הגירוש היו זורקים מהקרונות אנשים חולים ונפטרים. האחיות, תוך סיכון חייהן, היו אוספות ילדים שנזרקו ליד פסי הרכבת, והיו עדיין בחיים. ראש העיר מאייבסקי העמיד להעברת הילדים האלה את העגלה שלו, נתן מזון, ואפילו הקציב חלקת שדה לגידול ירקות לצורכי בית היתומים. את הילדים בדק רופא נאמן, הם הוטבלו לנצרות, קבעו את שמותיהם או נתנו להם שמות חדשים. בבית היתומים היו כ-70 ילדים בגיל כמה חודשים עד 14 שנה. ניהלו אותו 6 אחיות, בין היתר קלאודינה, אינוצנטה, רומואלדה ווינצנטה.

פעמיים ניסיתי לדלות מדר' גרש פרטים על הילדים היהודים האלה. בשנת 1999 בזמן שצלמנו את הסרט "אמריקה הקטנה" ובשנה 2007 בזמן ביקור שלנו במזריץ'. תשובתו של דר' גרש היתה שאת הפרטים האלה הוא קיבל מהכנסיה וזה הכל שהוא יודע. (א. גפני)

מלבד פעולות צדקה התפתחה גם פעולת מחתרת. פ' קוסיק, שהיה במזריץ' בינואר 1943, מאפיין כך את המצב בעיר ובסביבה: "במשך כמה ימים של שהותי במזריץ' הכרתי כמה אנשים מחוגי הארגון, בין היתר את יושב הראש של "רוך" - Roch - האזורי, יוזף זאניביץ'. סטאניסלאב דוליי היה מפקד טוב, היה לו אופי רגוע, עזר לאשר את שהותי במזריץ' בעזרת ממלא מקום שלו "ישולד". מצא לי עבודה בבית חרושת קטן בעיר, שייצרה כלים חקלאיים. קיבלו

של הגנרל גוברנמנט קרוגר - Kruger - הוציא ב-28 באוקטובר 1942, פקודה בדבר הקמת גטאות יהודים חדשים. גם באזור מזריץ' יהודים רבים התחילו לחזור לגטו המחודש בעיר, כי סבלו מאד מקור ומרעב. אבל זו היתה מלכודת, כי עד מהרה, ב-7 וב-8 לנובמבר ארגנו את האקציה הרביעית. אנשי גסטאפו ושוטרים התחילו לסרוק בקפדנות את כל הגטו. הם גררו את היהודים שהסתתרו במקלטים ובמחבואים. (באקציה הזאת נשלחו להשמדה חלק מהפעילים, שהיו מועסקים בבית החרושת של קורט דה לר). "כשהיתה אקציה, אני תמיד הסתתרתי. ישבתי בעליית הגג" - העידה אחר כך דבורה ז'לונה. - "פעם הסתתרתי כך כשהיתה אקציה במשך ארבעה שבועות... לקחתי כמה בצלים והיה לי שם סולת, את זה אכלתי, לא מבושל... לא היו מים. היה לי גם קצת תחליף קפה טחון, אכלתי גם את הקפה לא מבושל. חשבתי שאמות. הייתי כל כך חלשה. פעם שמעתי, שהיתה תנועה ברחוב. זה היה בדצמבר 1942. שמעתי תנועה, אז ידעתי שאין כבר משמרות. ירדתי. אחרי האקציה אפשר היה שוב ללכת באמצע בין חוטי התיל. כן, היתה עוד קהילה יהודית. הם נתנו קצת לחם... היו לי כמה כותונות, מכרתי וקניתי לי לחם למחר, למחרתיים... אחרי האקציה הרביעית נשארו בגטו רק כ-1000 יהודים. אבל עם בוא הכפור מספר תושבי הגטו המחודש עלה שוב לכמה אלפים. חלקם עבדו במנסרה, חלקם בפניו דירות, הוצאה ומיון של חפצי המגורשים.

ביום 24 בדצמבר 1942 הגיע למזריץ' נציג המפקדה של ה'אס-אס' ממחנה עבודה בטרבניקי, ושמו נארטשקו, למטרת פינוי כל תעשיית המברשות למחנה הזה. מעל 500 פועלים עם משפחותיהם, עם אברהם פיירמן בראש, כלי עבודה וציוד תעשייתי הועברו לטרבניקי. בליל סילבסטר, בין 31 בדצמבר 1942 ל-1 בינואר 1943 הגיעו למזריץ' אנשי גסטאפו מביאלה פודלאסקה. אחרי הסעודה, שיכורים ומטורפים, ביצעו פוגרום דמים, והרגו במקום יותר מ-50 יהודים. "את העין איבדתי ב-1 בינואר 1943. היתה חגיגה כזאת אצל הגרמנים. הם חגגו סילבסטר. הרגו בירות 65 איש. מהבית שלי אני נשארת לבדי, רק אני חיה. ירו ברחוב, על השלג, ב-6 בבוקר. נכנסו לדירות. אני רצייתי לברוח וקפצתי דרך החלון. חשבתי שנהרגתי אך רק קיבלתי כדור בעין. כשירו עלי, כך הרגשתי: "ואולי אני חיה עוד... רצייתי לחיות. לקחו אותי לבית החולים. בעין לא הרגשתי כלום, רק כאבו לי הגב והרגליים. מהמכה. העין יצאה כולה. על האוזן גם היה לי פצע..." היו שמועות על הקמת ארגון מחתרת בגטו. "זו היתה התקופה, שבה ביליתי 10 ימים בגטו, כדי לקבוע, מה קרה לקבוצת הפרטיזנים

אותי לבית החרושת בתור עוזר במחסן הכלים. אדם צעיר ומלא מרץ היה מנהל מפעל, ארגונית הוא היה קשור עם סוליי. בפברואר 1943 פרצה בגטו מזריץ' מגיפת טיפוס הבהרות. הרשו לפתוח שם בית חולים למחלות אפידמיות. הודות לכך השתלטו חלקית על המגיפה. בזמן מגיפת הטיפוס האחיות טיפלו במסירות רבה בחולים, שנמצאו בבית החולים היהודי לשעבר ברחוב ורשאבסקה. בפברואר 1943 הגיע הקץ לשוטרים היהודיים. הגסטאפו עצרו 10 שוטרים יהודיים ואת מפקדם חיים ברוקוש, הסיעו אותם לבית הקברות היהודי ושם הרגו אותם ביריות.

הגרמנים חדרו גם לארגוני מחתרת הפולניים. ביום 29 במרץ נמסר בעורמה לידי הגסטאפו במזריץ' חבר AK מפושצי'שה, צ'סלאב קורנדה. מפקד המשטרה הכחולה אמר לו בתיווך תושב הכפר, שהוא רוצה להצטרף ל-AK. וכך כותב על כך קורנדה בעצמו: "הפגישה עם באביץ' התקיימה במסעדה של קונדראטוב ברחוב לובלסקה, אבל תוך זמן קצר הגיעו שוטרים גרמניים במדים ועצרו אותי ואת נובושלסקי, אחר כך הסיעו אותנו לרחוב נארוטוביץ' למשטרה הגרמנית, שם חקרו אותי בקצרה... בלילה העבירו אותי למעצר ודחסו לתא, שבו היו כמה גוויות בני אדם, ששכבו על מיטות. בתא הזה בין גוויות מסריחות שהיתי יותר משתי יממות. ביום 1 באפריל 1943 הועברתי לבית הסוהר ברדזין...".

בימים הראשונים של מאי 1943 התקיים חיסול הגטו המחודש במזריץ'. ב-2 וב-3 במאי קיימו הגרמנים את האקציה החמישית בגטו. כדי לתפוס את היהודים שהסתתרו במחבוא, ערכו חיפושים מדוקדקים בכל הגטו. עד אז יהודים רבים הסתתרו בכונקרים תת-קרקעיים, מוסווים היטב. אבל למרבה הצער שוטרים יהודיים כמו שמעון פטאק, ברל קנופפמוכר ואחרים, תוך נסיון להציל את חייהם העלובים, עזרו לגרמנים בגילוי מקומות המחבוא. הגרמנים ערכו סלקציה בין היהודים שנתפסו בכונקרים. את הזקנים ואת הילדים הסיעו לטרבלינקה ואת המתאימים לעבודה - למיידאנק. "כשלקחו את האחרים, כבר לא הסתרתתי, העידה אחר כך דבורה ז'לונה. בעצמי הלכתי עם שלנו למיידאנק. אין לי גרוש, אין לי אוכל, אין לי עין, אין יהודים - מה אעשה לבד בעליית הגג הזאת? לא היתה לי אפילו חתיכת לחם. אם אני צריכה למות, מוטב למות יחד איתם, ולא לבד. אז הלכתי למיידאנק." כנראה האקציה הזאת הקיפה כמה אלפי אנשים, 3000 מהם גורשו, כמה מאות יהודים הרגו (מעל ל-200 יהודים הרגו ביריות בבית הקברות היהודי). דוקטור אברהם קווס, רופא, מנהל בית החולים למחלות אפידמיות, התאבד

יחד עם משפחתו בזמן האקציה. בלי שים לב ל"זכויותיו" בארגון היודנראט והגטו, הגרמנים רצחו את כל משפחתו של ראש היודנראט, בעל בית מרקחת קלארברג, שעד אז היתה לו עמדה מועדפת (קיבל אישור להמשיך ניהול בית המרקחת ולהחזקת דירתו מחוץ לחומות הגטו). לפי ה' רילסקי, פועל צעיר, בן 18, חלוץ לשעבר חיים פוגה, בזמן האקציה החמישית בבית הקברות היהודי התנפל על אנשי אס-אס ושפך עליהם חומצה גופריתית. הוא נפל מכדורי הגרמנים. ז' ראדזקו העיד בצורה אחרת על העובדה הזאת, הוא ראה את המקרה כי יחד עם חבר טיפס על אחד העצים הגבוהים בבית הקברות הפולני. היהודים מאחורי השער היו חייבים להתפשט, ואחר כך בקבוצות הובילו אותם לקבר אחים פפור, ושם במטחים ממכונות ירייה הפילו אותם לבור. לפי ראדזקו לבית הקברות הגיעה מכונית עם גרמני שמן, בעל דרגה גבוהה. ברגע שעבר את שער בית הקברות, צעק נורא וכיסה את עיניו. אני מסיק, שמישהו מהיהודים, שהתפשטו עד עירום מעבר לשער וחיכו בטור להיירות, עשה לו משהו. את הגרמני הזה הוציאו מהר מבית הקברות, הכניסו למכונית שהסתלקה במהירות. אחר כך התברר, שאחד היהודים הירוויים היה רק פצוע, ובלילה זחל מתוך ערימת הגוויות, הגיע לשטח בית הקברות הפולני, ואחר כך פולנים מכרים הגישו לו עזרה. למרבה הצער הוא לא רצה עוד להסתתר וחזר לגטו. אחרי האקציה החמישית בגטו נשארו כבר רק כ-1000 יהודים וכמה שוטרים יהודים. אחד השוטרים, שנוא במיוחד, שמעון גולדמן, שעל מצפונו הכבידו יהודים רבים שנרצחו, נרצח במאי 1943 בגטו ע"י בני עמו. לשוטר השני שמעון פטאק היה יותר מזל - הוא חיפש יהודים שהסתתרו בכפרים וביערות או בגטו עד קיץ 1943, ואחר כך ברח.

ב-26 במאי 1943 הגרמנים ביצעו אקציה שישית, שכללה 700 יהודים מיזאשים לגמרי, שהתיצבו מרצונם בכיכר הגטו. מכאן הועברו לצריפים, שנמצאו בכביש לרדזין. עדים אמרו, שכאן הכובשים סידרו לקורבנותיהם "טרבלינקה קטנה". אחרי שהתפשטו, עברו חיפוש מדוקדק, ואחר כך רק בלבנים נדחסו לקרונות רכבת משא והוסעו למיידאנק. יוסף חיים ליברמן, לשעבר תלמיד בית ספר רבני, שהיה בטרנספורט הצליח תחת מטר כדורים לפתוח את דלת הקרון, ובכך איפשר בריחה של יהודים רבים. אחרי האקציה הזאת הגטו במזריץ' חוסל רשמית, אבל שרידים מעטים של יהודים נשארו, מסתתרים בכונקרים ובמקומות מסתור שונים.

לייב גולדברג, פועל מברשות ממזריץ', לא חס על מילות גינוי למפקד האחרון של הגטו לוביץ' ב', פליט

מביאליסטוק, שבגטו מזריץ' היה בהתחלה רק שוטר, ורצה תפקיד עצמאי יותר.

שורה של תושבי מזריץ' והסביבה תוך סיכון חייהם הסתירו יהודים רבים. אליהם היו שייכים: יאן מטושבסקי, אנה פרוקופיוק, אנה אולאשוק, אדולף קארפינסקי, זיגמונט שבדובסקי, וויצ'ך לאך, לודביק ביגוש. זיגמונט שבדובסקי לבדו תרם להצלת 10 יהודים, אותם העביר לוורשה או לסביבתה (בין היתר הזוג שיינמל). בנו של יאן מטושבסקי, פועל מנסרה, נספה באושוויץ. ביוני 1943 הגרמנים הרסו את בית הכנסת, הם פוצצו את קירותיו בדינמיט (חורבותיו עמדו על תילם 50 שנה). במאי 1943 פורסמה הוראה בדבר הגבלות מלחמתיות בשטח חוק הקואופרטיבים - נאסרו אסיפות חופשיות של חברים ונציגי הקואופרטיבים. ב-3 ביולי התאחד הקואופרטיב "רולניק" עם הקואופרטיב "ספולם".

ביולי 1943 התבצעה פעולת לחימה של המחתרת הפולנית, שנחרתה עמוק בזכרונם של כל תושבי מזריץ'. כבר זמן די רב היה ידוע, ששלושה אנשים משתפים פעולה עם הכובש: בעל המסעדה מיקולאי קונדראטוב, החנוונית לוצינה נאלץ' ומפקד משטרת החקירה דזיאמסקי. קונדראטוב השתדל לשים לב, למי מתושבי מזריץ' יש סכום גדול של כסף. הוא היה מלשין לגסטאפו בטענה של פעילות לא חוקית, ואחר כך בעד סכום כסף גדול נהג לקחת על עצמו לשחרר את הנידונים מידי הגרמנים. כל מצוד גדול היה מתחיל מחגיגה של ז'נדרמים בבית משפחת נאלץ'. הבן היה מתהלך במדי היטלריוגנד, וקונדראטוב היה שייך לארגון האוקראינים (יושב ראש הארגון במזריץ' היה מאקרבין). דזיאמסקי בתור פליט לשעבר מכר את עצמו לשרות הכובש וחרג בהרבה מסמכויותיו, אירגן פרובוקציות והשתמש בשיטות אכזריות בחקירות. הנהגת המחתרת דנה את האנשים האלה למוות. ביצוע פסק הדין נמסר לחברי קבוצת המחתרת "זנונה". בהכנת הפעולה מטעם מפקדת האזור והעמדה של מזריץ' השתתפו ארבעה אנשים. ב-16 ליולי הגיעו למזריץ' ארבעה חיילי "זנונה" והתייעצו עם אנשי המחתרת המקומיים. ההתייעצות התקיימה בדירתו של זיגמונט צ'ופינסקי ברחוב פולנה 47. משם הלוחמים נעו אל כיכר השוק. המטרה הראשונה של הפעולה היתה צריכה להיות המסעדה של קונדראטוב. בגלל נוכחות של גרמנים רבים במקום, המשתתפים המקומיים הציעו לשנות את הביצוע למועד מתאים יותר. הפרטיזונים שבו למושב מפקדה של "זנונה", המרוחק כ-30 ק"מ וביקשו מהמפקד לשנות את המועד. הוא סירב בתוקף. למחרת המתנקשים הגיעו שוב למזריץ', כדי לבצע את הפקודה. לחבריהם ממזריץ' אמרו

באיום: "אם לא תעזרו לנו, ראשיכם יפלו כמו הראשים שלהם". כדי להתמצא במצב, הלוחמים נכנסו למסעדה, שנוהלה על ידי יוזפה קוחרסקה. במפתיע נכנס בזמן הזה משמר של ז'נדרמים, כדי לבדוק תעודות. כנראה היו שם חמישה ז'נדרמים. למרבה הצער אחד המתנקשים לא עמד במתח - הוא החוויר ולא יכול היה להגיד מלה אחת. מכיוון שזה איים בגלוי, חבריו פתחו באש אל הז'נדרמים. כך מספר עד ראייה: "חזרתי מהעבודה. שמעתי יריות עמומות, כמו מתוך בנין. כעבור רגע ראיתי, שמהמסעדה של יוזפה קוחרסקה יצא בריצה אחד הגרמנים ונכנס למדרגות מסעדה "רק לגרמנים". ראיתי שהתמוטט. עד מהרה קפץ גרמני נוסף מהמסעדה של קוחרסקה. הוא אחז בכטנו וצעק: "הילפה" (עזרה!) ראיתי את הז'נדרם המפורסם פראנק באואר, שהסתובב במהירות בזק באופנוע ליד המסעדה. היה מסוכן לשהות בכיכר השוק". התברר ששני מתנקשים "יורק" (שעצביו לא החזיקו מעמד) ופאנאשוק נספו בתוך הבניין, ואחד הצליח לברוח. היה זה "קולייאז". הוא הגיע אל החצר של קולודזייצ'יק, שם היו לו אופניים ובעזרתם הצליח לעזוב את מזריץ'. וכך הודיעו על המקרה הגרמנים: "המפקדה הראשית 20 ביולי 1943 פיקוד איזור צבאי GG מחלקה A 1 מס' 2945/43, סודי. אל המפקדה הראשית של חיל היבשה מפקד החימוש ומפקדת פיקוד הפעולה. דו"ח יומי. שטח 372 של המפקדת על שדה לובלין: ב-17 ביולי משמר של גדוד M. Miedzyrzec, 20 ק"מ מערבה מביאלה, בזמן בדיקה של מסעדה שאינה מותרת לגרמנים, נתקל ביריות של בנדיטים שנמצאו שם. מנהיג תנועת ההתנגדות הפולנית, המבוקש מזמן, ויהודי אחד נורו למוות. נעצרו חשודים רבים. האבידות שלנו: בוורמאכט - 2 הרוגים, ופצוע קשה. במשטרה - פצוע קשה. זעם הז'נדרמים יצא על בעלת המסעדה יוזפה קוחרסקה, שהיתה בחודש התשיעי להריונה. הם התחילו להתעלל בה, ואחר כך הריצו אותה לתחנת המשטרה. וכשהיתה פצועה קשה הושמה על עגלה עם גוויות ומתה. עד מהרה הצבא הקיף את כיכר השוק. נעצרו כמה מאות אנשים. בשל התערבות ראש העיר והזוג נאלץ' שיהררו חלק מהאנשים. את היתר, כמה עשרות איש, הסיעו לרדזין, ואחר כך למיידנק.

המתנקשים נותרו אלמונים, אבל הגסטפו המקומי בחר לקבוע, שאחד מהם יהודי, והשני מנהיג תנועת המרי הפולנית, המבוקש זמן ממושך. על מי חשבו הגרמנים - זה יישאר סוד, אולי על בעלה של קוחרסקה, שכבר קודם ירו בו למוות. כתוצאה מכך, היהודים נחשדו כמתנקשים ולכן יום ה-19 ביולי היה היום האחרון לקיום הגטו של מזריץ'. כבר ב-17 ביולי יהודים הונגריים הוכרחו לפרקו באיטיות.

פעם נוספת ערכו חיפוש וגררו החוצה את התושבים האחרונים, 179 יהודים, שבהם ירו בפרבר פיאסקי. בין הירויים נמצאו גם כמה נשים פולניות, בין היתר ביחלר וברשבסקה. כך זוכר זאת ו' סילושיק: "רעיני סוסים, כשבגדה הנגדית של הנהר שמענו רעש מכוניות. כעבור רגע נשמע טרטור מכוונת ירייה וזעקות נוראות בפולנית - יזוס מריה! יזוס מריה! רק אחר כך נודע לנו, שההוצאה להורג היתה נקמה." בעל המסעדה קונדרטוב חמק מדין צדק רק לזמן מה. כעבור כמה ימים, כשכסף רב ברשותו, נסע "להציל" את משפחת פטרוצ'ניקו, שחבריה נשלחו למיידנק בתור בני ערובה, אבל בדרך לרדזין לוחמי המחותרת עצרו את האוטובוס וירו בו למוות.

הגטו התרוקן. "עכשיו רק הרוח השתוללה כאן. דפקה בתריסים תלויים, חרקה והיכתה בדלתות הפתוחות לרווחה, שנאחזו פה ושם על ציר אחד. התעופפו ניירות, התגלגלו סמרטוטים קטנים, רהיטים ישנים שבורים... בית קברות קודר של היסטוריה חמה". עליית גג של בניין, שנמצא ליד מלון סובלמן לשעבר ובו שכנה תחנת הז'נדרמים הגרמנית שימשה מחבוא ליהודים. בחסות הלילה היהודים היו מתגנבים לכפרים הסמוכים, שם קיבלו מזון מהאיכרים המקומיים. במחבוא הזה זכו היהודים לראות את יום השחרור.

במזריץ' ארגנו המורים לימודים חשאיים. בצוותי ההוראה החשאית השתתפו: אלכסנדר שוברט, יוץ' שבד, ואחרים. הלימודים החשאיים התקיימו בדירות פרטיות. רבים אירחו את קבוצות הלימוד בדירותיהם. מלבד המורים, גם סטודנטים של מוסדות להשכלה גבוהה השתתפו בהוראה. סבה סטרלינג, מורה פרטית, נרצחה ע"י הגסטאפו בשנת 1943.

אחרי מפלתו של מוסוליני והקמת ממשלה בראשות מארשל בדוליו (10-9 בספטמבר 1943), ואיטליה הכריזה על כניעה לבנות הברית, חיילים איטלקיים סירבו להשתתף במלחמה לצד הרייך השלישי. הגרמנים התייחסו לבני בריתם לשעבר כמו אל בוגדים, פירקו את נשקם ועצרו אותם. שבויים איטלקיים הגיעו גם לאזור פודלאשה. באוקטובר 1943 הובאו חיילים איטלקיים גם למזריץ' ואוכסנו בשני מבנים - הבית היהודי לשעבר ברחוב PODLECZNEJ פודלצ'נה 6 ובבניין בית הספר ברחוב ורשאבסקה. בראשון נמצאו כ-100 שבויים, ובשני - כ-200. ביער "מושצ'ונה" בין שיטנו ואוטרובקה התחילו הגרמנים לבנות מסילת רכבת צדדית ואובייקטים צבאיים כלשהם, כנראה מחסני תחמושת, ובבנייה הזו הועסקו שבויים איטלקיים, שהוסעו ממזריץ' במשאיות. השבויים סבלו מתת-תזונה, היו תשושים ומרופטים.

בקרב מזריץ' פעלו בצורה נמרצת מאד פלוגות פרטיזנים פולניים וסובייטיים, שהיו מתנפלים על טרנספורטים. בין המסמכים של הקואופרטיב החקלאי-מסחרי "רולניק" יש דו"ח מיום 30 בדצמבר 1943, המעיד כי בוורשה קנו סחורות בסך 7.393 זלוטי והן אבדו בזמן הטרנספורט. במסמכי AK מיום 20 בינואר 1944 יש דו"ח על קרב בקרב מזריץ' של שלוש סיירות מלוקוב, וכתוצאה ממנו בשני הצדדים היו 10 הרוגים. הקרב התקיים במרחק של 5 ק"מ ממזריץ', בכפר ז'אבצה. הגרמנים צילמו את גופות הפרטיזנים והציגום בפומבי, כשהם קובעים פרסים גבוהים על גילוי השמות. את הצילומים שלחו לראשי הכפרים ולתחנות משטרה וז'נדרמריה עם הוראת זיהוי.

המעבר של הדיביזיה הפרטיזנית האוקראינית על שם קובפאק, במחצית מרץ 1944 בקרב מזריץ', עורר רושם רב. הפגיוז או את הכפרים הקרובים: זאשאדקי, מאניה, רוגוז'ניצה. הפרטיזנים כבשו שתי רכבות, שיחררו 360 שבויים במחנה רוגוז'ניצה. הם היו כל כך תשושים, שרבים מהם מתו בגלל אכילת יתר. בגלל פחד מהתקפה, המריאו כל האווירונים הגרמניים בשדות התעופה בקו'ביצה וברוגוז'ניצה. בעיר נשמעו קולות קרב בפרוהנקה ובאולשאנקה, בהם השתמשו בכלי ארטילריה. פקידים גרמניים ארזו את מזוודותיהם בפחד. מתוך הקסרקטינים הגרמניים הקרובים גייסו את כל הכוחות האפשריים, אפילו מוורשה. בשני צידי הכביש קו'סק - מזריץ' שכבו גרמנים פצועים. את הפרטיזנים לא ניתן היה לעצור.

במרץ 1944 הגיעה למזריץ' יחידה גדולה של הצבא ההונגרי. באותה תקופה חנו בפודלאשה מחלקות של קורפוס ה-II של הצבא ההונגרי, המורכב משלוש דיביזיות של חיל רגלים ודיביזיה של פרשים. ידוע שבמזריץ' חנתה יחידה 101 לתיקוני מכוונות. תושבי מזריץ' טוענים, שזמן מה חנה בעיר גנרל הונגרי, וחיילים הונגריים חנו בכמה מקומות בעיר, בין היתר ברחובות סטארומייסקה ולובלסקה ונהנו מפופולריות גדולה בקרב תושבי העיר. ביום 6 באפריל 1944 הנהלת הקואופרטיב "ספולם" רשמה, שאנשים לא ידועים שדדו קרון של הקואופרטיב שחזר עם סחורה מרדזין. שהכילה 1,400 ק"ג אטריות, 400 ק"ג פתיתי שיבולת שועל, 30 ק"ג חרדל, נגנבו כיסוי משאית ושק לשיבולת שועל. ב-17 במאי 1944 בסביבות השעה 12 בצהריים שלושה אנשים מוסוים וחמושים באקדחים פרצו להנהלת חשבונות של הקואופרטיב "רולניק", שם אחרי שהטילו אימה על צוות העובדים, לקחו את כל הכסף המזומן שהיה בקופה, בסך 69.239 זלוטי. לצוות התירו לצאת מהבניין רק כעבור שעה. המרכיזה הטלפונית ניווקה עוד לפני הפעולה

שנמשכה 15 דקות. למרות הודעה למשטרה מיד אחרי צאת ה"שודדים", הם נותרו לא ידועים.

במחצית מאי 1944 נהרג בוורשה במספרה ברחוב ורונגה סוכן משטרה פלילית צ'ארניצקי, על-ידי חברי תנועת המרי ממזריץ'. גם במאי 1944 בין זצ'יצה וגראבובייץ, מחלקה של AK בפיקודו של צ' קורנדה שיחררה 12 אסירים פוליטיים, בעת מעבר ממעצר במזריץ' אל בית הסוהר ברדזין. לפי עדותו של יוזף שבד, במאי 1944 התקיים ביקור של נציגי AK (WSOP) מלובלין. בבניין של משרד הקהילה של היום נציגים ממזריץ' קיבלו קווי פעולה לתקופה שאחרי השחרור. כמה ימים מאוחר יותר, על ספסל מאחורי כנסיית יוזף הקדוש, התקיימה פגישה עם שליח ראש אזור לובלין שבמחתרת, והוא הורה להקים מועצה מחתרתית של העיר מזריץ'. הפעילים המקומיים שוברט, שבד וסוליי הציעו את ההרכב של המועצה העתידית, הם מינו כ-20 איש מכל שכבות האוכלוסייה ומקבוצותיה הפוליטיות.

ביוני התפתח מאד מסחר בנשק עם היחידה ההונגרית שחנתה במזריץ'. הדברים הגיעו לידי כך, שההונגרים מסרו ביום א' הראשון של יוני 1944 קרון שלם של תחמושת למחלקת היער של AK, כשהם מביאים אותו ממזריץ' ולז'אבצה. בין ההונגרים והפולנים התפתחו יחסים של סימפטיה בלבד. ב-4 ביוני, יום א', הגרמנים ערכו מצוד לפני הכנסייה במזריץ' ואסרו 32 איש. ההונגרים התערבו ושחררו את הפולנים. יוזף שבד רשם: "ביום ראשון העיר הוקפה ע"י שרשרת של ז'נדרמים וחיילי וורמאכט, ומהרחבות הריצו לשוק כמה מאות איש כדי לקחת בני ערובה, ביניהם היתה גם אישתי. בארמון של פוטוצקי חנה גנרל הונגרי, מפקד חיל המצב במזריץ'. שליחי המחתרת שלנו הגיעו לאותו גנרל ובהתערבותו האנשים שנאסרו שוחררו לבתיהם." לפי עדותו של חייל הונגרי יאנוס וארהגי, סיבת המצוד והמעצר היתה: כמה ימים לפני כן הפרטיזנים תפסו ביער 21 חיילים גרמניים. ב-20 ירו למוות, ואחד מהם לבוש רק תחתונים בלבד, שלחו למזריץ', כדי שיגיד למפקדים הגרמניים שכך הולך מי שמענה את העם הפולני. לפי עדויות אחרות, אחרי התערבות ההונגרים התפתח כמעט קרב גלוי בין שני חילות המצב במזריץ' (חיל המצב הגרמני מנה אז 1.500 איש) וההונגרים ברחוב סטארומייסקה שמרו כל הלילה עם נשק דרוך, כי חששו מהתנפלות הגרמנים. שיא הבעת הידידות הפולנית-הונגרית היה ארגון קונצרט על ידי ההונגרים, אליו הזמינו את האוכלוסייה הפולנית. הם הציגו אופרה "Bank - bcina". "אני כחשמלאי הפעלתי זרקורים" - רשם בעדותו י. וארהגי. לפי דבריו כמה פעמים התפתחו תגרות בין ההונגרים והגרמנים במזריץ', והגרמנים הפסידו

תמיד.

ביוני 1944 שלושה חיילים של AK הגיעו למזריץ' במטרה לפרוק מנשקם שני שוטרים ולהביאם למחלקה של AK. בהפתעה בפנינת רחובות לוקובסקה וסצ'לצקה נתקלו בסיירת גרמנית שעקבה אחריהם. הפרטיזנים התחילו בנסיגה בקפיצות ופתחו באש לעבר הגרמנים. למרות אזעקת הכוחות הגרמניים וסריקת השטח בריבוע: רחוב שדלצקה, צ'יסטה, לוקובסקה וטוליקובסקה, הפרטיזנים הצליחו לברוח. נאסרו משפחת רדוקו ואישה בשם דנישוק. הודות להתערבות ההונגרים משפחת רדוקו הצליחה לצאת מהמאסר. בערך במחצית יוני, באזור לומאש, נפל לידי הפרטיזנים של AL התליין של גטו מזריץ', פרנק באואר. באביב 1944 הוא הועבר ממזריץ' לאיזור דרלוב. כפי שמזכיר בעדותו ב' דראביק, באזור לומאז כ-7 גרמנים הלאימו דברי מזון. הפרטיזנים הרגו חמישה מהם, ושניים עם כלבים לקחו בשבי. התברר שאחד מהם היה פראנץ באואר, והשני היה איש שוצפוליצ'יי. ברצון ובנימוס הוא ענה לכל השאלות והסגיר את חבריו. בין לוזקי והכפר ויגנקה הענישו באכזריות את הגרמנים השבויים. פראנץ באואר, עטוף בחוטי תיל, הוכנס בעודו חי לתוך קן נמלים. הפרטיזנים שקלו זמן רב, איזה סוג עונש מגיע לו. זה היה סופו של אדם, ששפך ים של דם וציווה לכנותו מלך היהודים. הוא הציק גם לפולנים, הכה כשלא בירכו אותו ולא השתחוו לו.

ביום 21 ביוני 1944 עברו בשמי העיר כ-300 אווירוני הפצצה ו-22 אווירוני ציד אמריקניים מאנגליה דרך ברלין לפולטאבה באוקראינה. היה זה בשעה 16 בערך. הגרמנים וההונגרים במזריץ' עזבו בחיפזון את הקסקטין והתחילו להתחבא בגנים. מדי פעם מהאווירונים ניתק "סיגר" ונפל למטה. אחד מהם נפל בשדות בין מזריץ' וטולילוב, אחר ליד האלאס. איש לא רצה לגשת אל "הסיגרים" האלה, במחשבה שאלה פצצות עם הצתה מושהית. משדה התעופה הקרוב בקו'ביצה המריאו אווירוני ציד גרמניים והתחילו קרב אווירי. על גגות מזריץ' נפלו תרמילים. בקרב הופל באזור הכפר ז'אבצה טייס אמריקאי צעיר. הורידו את האווירון בגובה של 6000 מטר. הטייסים צנחו במצנחים. ספרו כ-10 מצנחים. הם ירדו במרחק של 7 ק"מ זה מזה. הגרמנים הביאו את הטייס האמריקאי הפצוע לבית חולים במזריץ', שם מת. הפולנים קברו אותו בלילה בבית הקברות. אחר כך על הקבר הדליקו נרות ותקעו דגלון לבן-אדום. סוברים, שהכובשים השגו, מי מתעניין בקבר. הצהירו גם, כי מי שיביא "סיגר" מהאווירון, יקבל ליטר וודקה וחתיכת עור לסוליות נעליים. התברר, שאלה היו מיכלי דלק, לא נמצאו

מתנדבים, אבל אחד האיכרים סידר מהמיכל שוקת לבהמות. את יתר הטייסים, שקפצו מהאווירון שהופל, קלטה יחידת הפרטיזנים "זנונה".

בימים 22-23 ביוני קבוצות של ז'נדרמריה שדה ומשטרה ביצעו פעולה בכפרים. הפעולה לא הביאה לתוצאות מצופות. יחידות הפרטיזנים חמקו מהמצוד. צ'סלאב קורנדה ויוזף שבד מציינים בעדויותיהם, שבז'נדרמריה שדה במזריץ' ב-1944 היו אוסטרים רבים, וניתן היה להגיע איתם להבנה. לכן מקסרקטיני שופו במזריץ' ברחוב ורשאבסקה נקנו כמה עשרות זוגות אופניים, שאוחסנו ב"ספולם", ואחר כך סופקו לפלוגה 35 של AK. לקראת סוף יוני החיילים ההונגריים התחילו לעזוב את מזריץ' באופן חלקי. דו"ח AK הודיע, שב-27 ביוני יצאו ממזריץ' להונגריה 350 חיילים הונגריים. במחצית יולי 1944 בלי הפסקה עברו מכיוון מזרח למערב טורי צבא גרמני. חיילי ולאסוב הובילו עדרים של פרות וכבשים. מדי הגרמנים היו מלוכלכים ומקומטים, והם עצמם היו רזים ולא מגולחים. נשמעו תותחים. בלילה נראו הבזקי היתפוצצויות, "אשוחים" בוועים על מצנחים. הפולקסדויצ'ים המקומיים ומשתפי הפעולה של הגרמנים נעלמו: ויטולה, פילצק, ליסבסקי, ואפילו ראש העיר מאייבסקי. יוזף שבד רשם בזכרונותיו: "ביולי ליד הטורים הגרמניים שעברו דרך מזריץ' נסוגו מהחזית המזרחית גם הונגרים. אחד הטורים האלה נעצר ברחוב לובלסקה לפני המסעדה של גברת קורובסקה. נכנסו פנימה כמה הונגרים... מהם נודע לי, שהם נוסעים מברסט דרך רדזין, קוצק, דמבלין, לראדום. ידעתי אז כבר יותר מעשר מלים בהונגרית, והצלחנו לנהל שיחה. אני נתתי להונגרים וודקה, והם לי - יותר מעשרה רימונים... בעלת המקום המפוחדת התחננה, שאקה מהר את הסחורה הזאת, שבינתיים הנחתי תחת הדלפק של המסעדה. את המידע ואת הסחורה שרכשתי העברתי לאן שצריך". היו יותר עסקים כאלה עם ההונגרים, כנראה. בתאריך 23 ביולי 1944 נרשם בפרוטוקול הקואופרטיב "רולניק": "מכיוון שקשה לקרוא לאסיפת ההנהלה, אני נותן הוראה: אני ממליץ לכל העובדים, המבקשים לעזוב את השטח, שיפנו לסקרניביצה לנקודת איסוף של הקואופרטיב האזורי. מר טומאש קוסלובסקי מקבל את ניהול הקואופרטיב "רולניק", ביפוי כח של הנהלה והמועצה המפקחת. יש לכבד בהחלט את הוראותיו. אני מודה לכל העובדים על שיתוף פעולה לבבי ולויאלי. חתום: ראש ההנהלה פובאליש".

באותו היום קוו החזית נמצא במרחק של 27 ק"מ ממזריץ'. הכובש החליט עוד באותו היום לבצע רצח של כ-60 שבויים איטלקיים. השבויים הובלו אל האסם של סטאניסלאב

ואשצ'וק, שעמד בודד מחוץ לעיר בכיוון שדלץ. אל האסם, אל האיטלקים שהצטופפו שם, זרקו צרור רימונים. על אלה, שלא נהרגו במקום והתחילו לברוח, אנשי הוורמאכט פתחו באש וערכו ציד. כמעט כל האיטלקים נהרגו. גוויות של 56 הנרצחים היו מונחות עוד מספר ימים, עד השחרור. ביום ראשון ב-23 ביולי ביערות שאחרי זאדבורנה נשמעה כבר הארטילריה הרוסית. היה זה סימן, שבקרוב יתחיל קרב על העיר. ההונגרים מרחוב לובלסקה התחילו לסגת בכיוון לוקוב, כשהם משאירים את הציוד. הגרמנים התחילו לחפור בחיפזון תעלות הגנה אחרי סטולפנו, טרטק ותחנת הרכבת ותפסו קו הגנה מכיוון היערות ז'רוצין - זהאיכו. ב-24 ביולי בבוקר קריפו העמיסו על עגלות את המשרד שלהם. שני אנשי מחתרת: העגלון יאן לצ'יק המכונה "אריה" וק' ביגניבסקי החליטו להעביר מבניין המשטרה הכחולה נשק, מכוונות כתיבה ומסמכי משרד. כשנשאו אותם בסל כביסה בכיוון המבנים של לצ'יק, עצר אותם טייס גרמני במדים, אבל משתתפי הפעולה הצליחו לברוח והנער הביא את הכל ליער. באותו היום הרוסים היו כבר בשוסטקה. בלילה בין ה-24 ל-25 נמשך הקרב באזור שוסטקה - ברזה. ביום ב' וג' נשמעו קולות ירי. החזית התקרבה במהירות הבזק אל מזריץ'. הצבא הגרמני הסתובב כמו אחוז קדחת. החיילים הגיעו לעיר מהדרום ומהמזרח, אחרים עזבו את העיר בבהלה, לכיוון צפון ומערב. אוכלוסיית העיר ירדה למקלטים ולמרתפים. "שיכנתי את המשפחה במקלט בגן ברחוב פילסודסקי" - רשם יוזף שבד.

ב-26 ביולי התחיל הקרב על העיר. על העיר הגן גדוד 317 של גרנדירים 5 DP וחלק מהכח ההונגרי 12 DP, עם תמיכה חזקה של הארטילריה הגרמנית. את העיר תקפו 185 DP של גנרל מוזיקין וחלק מהדיביזיה 4 של פרשים. כעבור כמה שעות העיר היתה חופשית. מזכרונותיו של הארמני אראם מירוזוואן ניתן להסיק, שהבטליון בפיקודו הצטיין מאד בקרב. הגרמנים תפסו חלק מהולכי הרגל וסגרו אותם בכנסיית יוזף הקדוש, בתור בני ערובה. יש ויכוח, האם התכוונו לפוצץ את כנסיית מיקולאי הקדוש, או יוזף הקדוש. מזכרונותיו של קצין פרשים 4 מתברר, שהרוסים כבשו במזריץ' 7 טרנספורטים של רכבת, 4 מחסנים עם ציוד צבאי, 28 תותחים, מעל ל-300 סוסים ו-154 שבויים. לצבא האדום עזרו גששים של 34 OP AK, בפיקודו של רוברט דומאנסקי "יאראך". הקבוצה הזו שיתפה פעולה עם המודיעין הסובייטי. כשהקבוצה התקרבה למזריץ' מצד דנובקה, היא נכנסה לסבך שיחים. במשקפת ראו טורים של גרמנים נכנסים למזריץ' מכיוון ביאלה. אחרי שמסרו את הידיעה הזאת ברדיו, סביב הטור הגרמני

התחילו להתפוצץ פגזים של הארטילריה הסובייטית. אווירונים טסו נמוך. המודיעין וקבוצה OP-34 הגיעו לתחנת הרכבת ואחר כך הלכו לכיוון הנהר קש'נה ודרך הגשר לסביבות כיכר השוק. הקרב ליד כיכר השוק נמשך קצת יותר זמן, כי נשאר בה הרבה ציוד גרמני. אחרי סיום הקרבות במזריץ' קבוצת המודיעין עם חיילי OP 34 עברה את העיר בכיוון שדליץ. כאן נעצרו ואכלו ארוחה משותפת. היתה זו ארוחת צהריים על בסיס שימורים אמריקאיים, ווודקה רוסית. מפקד המודיעין הציע ל"יאראך", שכל הקבוצה בפיקודו תצטרף לצבא הסובייטי ותקבל מדים, אבל נתקל בסירוב. ואז נפרדו לצערם של הסובייטיים. לא לפני שקיבלו אישור, על היותם שותפים ללחימה עם הצבא האדום. על התעודה חתם מאיור סוד. במזריץ' פגשו חברי הקבוצה הפולנית טנקים סובייטיים. למרות הנוכחות של הצבא הסובייטי והאישור, בפרברים המזרחיים של מזריץ', קולונל סובייטי התנכל לפרטיזנים ואמר: "לירות בבני הכלבה הפולנים העצמאיים". את הריב הרגיע קפיטן סובייטי אחד. במרחק של 4 ק"מ מזרחית מהעיר נפגשו במפקד, כנראה של 328DP. "יאראך" מסר לו הודעה של "זנונה", כי OP 34 מבקשת לעבור לקו ראשון של החזית. הקולונל הרוסי הצהיר, שהעניינים האלה אינם בסמכותו ויש להודיע למטה. ביום 27 ביולי יאראך התיצב במטה הקורפוס בז'רוז'ין בקרבת הדרך לסצ'ז'ובקה. ציוו עליו לחזור אל "זנונה". מזכרונותיו של סטאניסלב אברמוביץ' "קמיצ'יץ" מסתבר, שבקרבות ליד מזריץ' השתתפה מחלקה של BCh בפיקודו של פיוטר גלובאצקי, שפוצצה את הגשר אחרי מזריץ', וגרמה בכך לניתוק ולנסיגה אל לוקוב. הגרמנים, שנסיגתם נותקה, פוצצו את הקרונות עם התחמושת בתחנה במזריץ' וירו על המחלקה BCh מתותחים ומרגמות. אנשי BCh נסוגו. לפי עדויות אחרות הקרונות בתחנה התפוצצו בגלל ירי הארטילריה הסובייטית. הגרמנים ארגנו הגנה באזור מאניה, זאשאדק ולוניב, ומשם ירו על מזריץ' עוד מספר ימים. התושבים זוכרים היטב את הפיצוץ הגדול בתחנת הרכבת. נשמעה התפוצצות אדירה. יסודות העיר רעדו, קרונות שלמים עפו באוויר. גלגל קרון נפל על בניין ברחוב לובלסקה 57, והקרונות נזרקו למרחק של כמה מאות מטר. "כשניגשתי למקום בערב, שכבו שם גוויות קרועות של גרמנים, באדמה היו מכתשי ענק וערמות של קרונות רכבת" - רשם יוזף שבד.

סקרנות רבה של תושבי העיר עוררו דגלים בצבע לבן-אדום שנתלו על בניין העירייה וכרזות בשפה פולנית, כתובות במכונת כתיבה, שהודבקו בעיר. התברר, שכתוצאה מההסכם, ליד מפקד העיר הסובייטי מקורפוס 77

של ארמיה 47, קפיטן מאזור, נכנס לתפקיד מפקד פולני יוזף שבד, שמונה על ידי שלטונות פולין המחתרנית. הוא אירגן את עבודת משרדי העירייה ושרות הסדר. כדי להבטיח סדר בעיר, נקרא המשמר האזרחי, אליו גויסו אנשים מסביבות מזריץ'. "ובישה" הביא אנשים מדולחה, שאכי, פוכאץ', שיטני. אנדז'יוק בא עם קבוצה מזאהאייק וז'רוז'ין, שדלאנובסקי עם קבוצה מז'צ'יצה. הביאו אפילו תותח, העמידו אותו לפני בניין המשמר האזרחי ברחוב סטארומייסקה. החימוש בא בעיקר מן השלל. ביער בין זאהאייק וז'רוז'ין התושבים גילו עוד קבוצה של פליטים גרמניים. המפקד הרוסי נתן מכונית, ובה נסע הצוות העירוני ולקח בשבי את הקבוצה הזאת. הביאו אותם העירה ומסרו אותם לצבא האדום. אלה היו כמה עשרות אנשים עם מכונית ירייה ותחמושת. עובד רכבת זאו'יצקי מצא בביתו במרתף גרמני במדים שחורים. איכר מטולילוב הביא חייל וורמאכט צעיר, שהסתתר בערמת תבואה בשדה. התיצבו אנשים, שטענו כי הם שבויים סובייטיים שברחו מהשבי. אבל תושבי מזריץ' מסוימים התחילו לשדוד. אל המנסרה כיוונו את רקובסקי עם כמה אנשים חמושים, כדי לתת לוחות עץ רק לאלה, שבתיהם עלו באש. לפני שער המנסרה וטחנת הקמח הוצב משמר. שדדו בצריפים של חיל המצב ההונגרי ברחוב לובלסקה, בקסרקטין הגרמני בבית הספר היסודי. אך היו גם תושבים, שהציעו את שרותם ואת האמצעים הכספיים שברשותם. האופה מ' זבאנסקי נידב בעצמו כמה שקי קמח ונכונות להפעיל את המאפייה שלו ברחוב לובלסקה. כך עשתה גם גברת קאמאס, בעלת מאפייה ברחוב פילסודסקי. ס' פרוקופיוק הצהיר, שיש לו ארבעה שקי סוכר ושני ליטר וודקה. המפקד יוזף שבד החליט, שמי שיעבוד יום בתיקון פסי הרכבת, יקבל כרטיס לכיכר לחם. את הסוכר העביר לבית החולים. האופים התחשבו מהקמח שקיבלו לפי כרטיסים. בסוף יולי הגיע העירה מפקד גדוד 35 של AK קולונל מילר בחברת שלושה קצינים סובייטיים גבוהים. על חזהו ליד אותות פולניים, היתה תלויה מדליה סובייטית. הוא התכוון לקבל מקום למטה של גדוד 35 במזריץ'. מאז 30 ביולי נמצא במזריץ' מטה של מפקד 70 A, גנרל פופוב, שהוציא כרוז לאוכלוסייה. ב-6 באוגוסט מפקד עיר חדש, הסובייטי מאיור סטופניקוב, הביע הוקרה להנהגה הפולנית של העיר על ההתקדמות המהירה בעבודות תיקון פסי הרכבת. ב-7 באוגוסט 1944 מפקד 9 DP של AK גנרל "האלקה" ציווה על מפקדי הגדודים של חיל הרגלים ויחידת הארטילריה של AK, לאסוף את מחלקותיהם לרישום במקומות שנקבעו. אל הגדוד היו אמורים להצטרף קציני קשר של הצבא האדום. על פי הצו של המפקד של 35 pp.

במזריץ' צו מועצת המלחמה של הארמיה ה-70 הסובייטית, שחנתה בקרבת מקום. מפקד הארמיה, גנרל פופוב, ציווה, שתוך שלושה ימים מפרסום הצו יימסר למפקדי הצבא כל הנשק שברשות האנשים, נשק חם וצבאי, נשק קר, תחמושת וחומר נפץ. עוד באותו היום בקונקולבניצה מפקד החזית ה-1 של החזית הביילורוסית, מארשל קונסטאנטי רוקוסובסקי פרסם צו, שיש למסור את כל תחנות הרדיו העצמאיות לצבא הסובייטי. שני הצווים איימו בעונשים כבדים במקרה של אי-ציות. זה היה הסיוע של הפעולה החוקית של נציגויות הממשלה שבאמיגרציה.

מאיור מילר, הורה לרכז את כל החיילים עם ובלי נשק בסוחובולה ובעיר מזריץ' ברחוב ורשאבסקה 60 (בית הספר - לא מזמן הקסקטין הגרמני). המתיצבים בחרו את מקום הריכוז, בהתאם למרחק. המועד האחרון להתיצבות נקבע ליום 14 באוגוסט 1944, בשעה 12.00, למרבה הצער ריכוז מחלקות AK במזריץ' לא התקיים. ביום ראשון 13 באוגוסט נקראה אסיפה של המועצה העירונית הלאומית, ובה בחרו ראש עיר - אלכסנדר שוברט. באותו היום בערב נעצרו במפתיע המפקד הנוכחי של העיר יוזף שבד, עובדיו וגם שורה של חברי AK. הסיעו אותם למיידנק, ואחר כך הועברו לברית המועצות. ב-15 באוגוסט הופץ

מכתב מג'יימי קוטלר

התקדמות הפרויקט (<http://Iyris.jewishgen.org/>)
(/ListManager).

מפאת אורכו של הספר התרגום אמור להימשך כ-5 שנים לערך. מחיר התרגום הוא 23000 דולר לערך. נשמח מאוד לקבל תרומות לארגון Jewishgen על מנת שתרגום הספר בשלמותו יצא לפועל וזאת לכבודם של אבותינו.

תרומות יש לשלוח על פי הנחיות המצויות באתר:
http://www.jewishgen.org/JewishGen-erosity/v_projectslist.asp?project_cat=23
או http://www.jewishgen.org/JewishGen-erosity/projectdesc/YB_Miedzyrzec.html

יש לשים לב שהתרומה תגיע לטובת העיר Myedzyrzec Podlaski

ההיסטוריה של אהובינו מתארת את העיר והחיים בה בזמנם, את הישגיהם מחד וכישלונותיהם מאידך בצורה חיה שגם הקורא היום ובדורות הבאים יוכל לקרוא.

אני מודה לאברהם גפני ונפתלי ברזניאק על כך שפרסמו באתר של העיר את דבר קיומו של הפרוייקט והזמינו אותי לכתוב על כך בעיתון שלכם. אני מודה לעמותה גם על פרסום תמונות עדכניות מהעיר, כמו גם על פרויקט הניקיון של בית העלמין. אני מקווה לעבוד עימכם בעתיד בנושא כה חשוב של שימור זכרם של אהובינו.

ג'יימי קוטלר

לחברי העמותה שלום,

עברו למעלה מ-30 שנים מאז פרסומו של הספר של העיר מזריץ': לזכר קדושי עירנו. תוכן הספר נכתב בעברית ובאידיש, ולפיכך אוכלוסיה רבה בעולם ששתי שפות אלו אינן מוכרות לה, לא יכלה לקרוא את הספר. הגיע הזמן לשנות את הדבר.

אני ביתה של מניה זאוברמן שנולדה ב-1925 במזריץ' לבלה רוזנולד ואדם זילברמן. אימי נפטרה לפני 27 שנים ביוסטון, טקסס, ולמעשה היא כמעט ולא סיפרה לי דבר על התקופה שקדמה למלחמה. ככל שאני עצמי מתקרבת לגיל בו האם נפטרה, הצורך לדעת יותר על חייה של אימי הניע אותי לקרוא את כל מה שהיה בידי וכל מה שאני יכולה למצוא על פולין בשנים אלו. אחד המקורות שמצאתי היה ספר העיר מזריץ'.

על מנת להתגבר על מכשול השפה התחלנו לתרגם את הספר בחסות ובעידוד הארגון Jewishgen (ארגון ששם למטרה ליצור מסד נתונים של חקר אילנות היוחסין של יהדות העולם, ועם הזמן מטרותיו התרחבו מעבר לכך) www.jewishgen.org שם המתרגם הראשי הוא ג'רולד לנדאו המתגורר בקנדה. אני משמשת כעורכת ראשית וכמתאמת הפרוייקט. בספר 821 עמודים הכתובים בעברית ואידיש כאשר החלק האידי ארוך מהחלק העברי. בשלב זה ג'רולד ואנוכי עובדים על תוכן הספר בשתי השפות וכאשר הליך זה יסתיים נעלה את הספר לאתר <http://www.jewishgen.org/yizkor>. התמונות שבספר יפורסמו גם הן באתר.

מידי פעם נפרסם תקציר המעדכן את מי שייכנס לאתר על

July 2008

Dear Fellow Mezritshers,

It has been 30 years since the publication of Sefer Mezritsh: le zecher kedoshei 'irenu. Its contents, written in Hebrew and Yiddish, have been largely kept from the readership of a world wide audience because of the language barrier. It is time to remedy that situation.

I am the daughter of Mania Zauberman, born in Mezritsh around 1925 to Bela Rozenwald and Adam (Yidl) Zauberman. My mother died twenty seven years ago in Houston, Texas having told me virtually nothing about her life before the war. As I approach the age at which she died, the need to know about her early life has propelled me to read all that I can find about Poland during those years. One of the sources that I turned to was the Sefer Mezritsh, only to come up against the obstacle of language.

Under the auspices of Jewish Gen, I am happy to report that we have begun the translation of the Sefer Mezrtish. Our translator is Jerrold Landau of Toronto, Canada. I am serving as the Project Coordinator and Editor of the book. Our book is 821 pages long, written in Hebrew and Yiddish, with the Yiddish portion being the longer of the two sections. Jerrold and I are currently working on the Tables of Contents of both sections, which will finished shortly and then uploaded to the Jewish Gen website (<http://www.jewishgen.org/yizkor/>). Photos from the book along with their captions, will be included in the translation.

The Yizkor Project Digest will keep you posted on the progress of our translation. To subscribe to the Digest, go to <http://lyris.jewishgen.org/ListManager/>.

Because of the length of the book, translation will be a lengthy process, and will last approximately 5 years. It will also be costly – about \$23,000. Please consider making a contribution to the translation project through JewishGen so that we can complete this multi-year project and in this way honor our Mezritsh ancestors. Donations are gratefully accepted at http://www.jewishgen.org/JewishGen-erosity/v_projectslist.asp?project_cat=23. Make sure you specify our town, Miedzyrzec Podlaski! The history of our loved ones' lives, their town, their times, their triumphs and sorrows, makes them real to readers of today, and the generations to come.

I would like to thank Naphtali Brezniak and Avraham Gafni who have been very helpful in providing pronunciation for names in the Sefer Mezritsh. Thanks also to those of you who have been to Mezritsh recently, have posted photos on the website, and worked to improve the conditions at the cemetery. I look forward to working with all of you to preserve the memories of our loved ones.

Please feel free to contact me at jamie.kotler@gmail.com with any comments or suggestions you might have.

Jamie Kotler

I personally enjoyed the process of finding Yael, getting her into the Mezritch mindset, and seeing her decide upon the form that *Tfilah* would take. We were led by Avraham's wonderful management style, steering the committee's cooperation and negotiation sessions - even down to deciding upon the biblical quotation described above.

The Jew as an artist has two responsibilities. First of all he or she must endeavor to be a great practitioner of the chosen craft. And secondly, he or she must guarantee that this talent is part of our Jewish heritage, naturally - a kind of cultural socialism. Yael has brought universal themes and forms to *Tfilah* so that it appropriately represents the survivors and their families who were lost in the Mezritch Town Square.

In Picture #4 we see Yael's satisfaction with her creation, another member of her rich portfolio of sculptures as can be seen at Kibbutz Sdot Yam and shown in Picture #5. This is a first milestone in the trip to Mezritch for *Tfilah* next spring.

And then the story continues.

5: Yael's Sculpture Garden by Her Studio in Kibbutz Sdot Yam

But there is some protective inner defiance as well. The study and impressions she gathered are best expressed in the rationale Yael wrote before starting *Tfilah*, as translated from Hebrew in Picture #3.

Yael's childhood recollections of her mother's praying style each morning also influenced the form of *Tfilah*. Believing that sleep is a hint of death, upon arising her mother would wrap herself within a prayer shawl and thank God for letting her awaken to another day. The feeling of momentary solace and protection is shown by the Talit (robe) that attempts to enshroud within a safe place; perhaps this feeling of security will be permanent in our children's future.

The Dedication

As part of the *Tfilah* unveiling and dedication to take place next spring, there will be an inscription plaque securely attached to the base with the following biblical quotation in several languages:

“The voice of your brother's blood is crying out to me from the ground!”

This sentence is taken directly from Genesis (B'raysheet), Chapter 4, verse 10. Cain has just killed Abel, and the full sentence reads: ***But the Lord said, “What have you done? The voice of your brother's blood is crying out to me from the ground!”*** Considering the significance of the holocaust that befell Mezritch, and the shocking breakdown in relations between previously good neighbors in the town, this inscription is perfect.

The plaque shall also say the following:

In memory of the Jews from Myedzyrzec Podlasky (Mezritch) and its surroundings, who were murdered by the German conqueror during the Holocaust, 1939-1944.

The Creative Process

Since joining the Mezritch Memorial Society, I have been repeatedly amazed at the sheer creative energy that gushes from each survivor and their offspring. They manage to harness the emotions that were forced upon them (both the survivors and their second generation) to yield meaning and focus. Their expressive outlets are in writing memoirs and plays, producing television documentaries, and orchestrating a memorial sculpture. Humbled, I can't help but renew the Mezritch pride my father branded into us as kids. The energy that Avraham has recruited from himself and the steering committee to organize the *Tfilah* memorial project symbolizes the desire to overcome despair and anger in order to state a message: **we are still on your map !**

4: Yael and *Tfilah* in the Spring Sun

Prayer

A memorial sculpture dedicated to the Jews of Mezritch

After much difficulty in deciding how to immortalize the holocaust of Mezritch Jews as a visual experience,

I came upon an internalized image, self-absorbed and strong.

I chose red-black granite whose character creates these connections: Blood Earth Man

The internalized figure, is wrapped in sharp-pleated robe (Talit, the prayer shawl) coarse in texture, aggressive as those horrible days.

The smooth texture in the sculpture is in stark contrast to the robe pleasant to touch, symbolising the life before ...

... and what remained afterwards.

The emphasis on the contradiction between the robe and the figure wrapped within, is a hint of life and death

The hard, and durable granite constitutes a reminder for coming generations

Yael Artsi

(Translation from Hebrew By Bernie Mezrich)

3: Yael's inspiration for *Tfilah*

Yael has created dozens of sculptures and sculpture gardens around the world; they appear in Europe, Scandinavia, the U.S.A., South America, Thailand, Australia, Japan and Israel. Yael's work is a landmark around Caesarea and her home in Kibbutz Sdot Yam, where she works in her cliff-top studio. Yael had previously delivered a memorial sculpture commemorating the destroyed Jewish community of Buchnia in Poland, a project that brought her to us.

Watching the evolution of *Tfilah* last winter from a square granite block to its warm textural image revealed Yael as a woman of boundless energy and creative insight. Yael's approach to her craft can also be seen in a tall mahogany wood sculpture she donated to the Tel Hashomer Hospital. The remarkable part of this delivery is that she started the sculpture while still a patient there herself.

Experiencing a difficult recuperation from surgery, she decided to bootstrap herself back to health by working on this sculpture every day in a nearby garden, while she still wore hospital pajamas and was attached to infusion. The resulting 3 meter sculpture "Tenderness" (or "Embrace") has been on permanent display in the hospital's main lobby for over 20 years.

The Inspirational Theme

Yael read all the material written about Mezritch by Avraham Gafni and Naphtali Brezniak before visiting the town together with them in the Spring of 2007. During this visit she managed to capture the still-resident Jewish sadness of spirit, a dreadful perception of doom's waiting room for those Jews who were caught in Mezritch during the seven *Actzia's*. All those helpless souls were brutally dragged from the Ghetto and emptied into the town square for the fatal deportation to Treblinka and other death camps.

Now that *Tfilah* is done and ready for transport to Poland, many people have come to see and touch it in Kibbutz Sdot Yam, where it was born. The original dedication date was planned for September 2008, instead of the annual Hazkara. However, travel arrangements to Mezritch for the dozens of participants could not be completed on time, so the new date is set for May of 2009.

The Mezritch Memorial Society is planning the format of the unveiling and dedication of *Tfilah*; many Israeli and Polish dignitaries will be invited, and a video documentary of the event will be filmed too. Meanwhile, contact has been made with Yad Vashem about potentially placing *Tfilah* on temporary exhibit to tell the entire story before it goes overseas.

Yael decided to work with red-black granite: “*whose character creates these connections: Blood, Earth, Man*”. A practical justification for granite is to guard against Poland’s harsh winters, and perhaps local delinquents who may have difficulty accepting the Jewish reminder.

She began to work in earnest towards the end of 2007. As Yael described her experience after finishing it three months later, she was obsessed by *Tfilah* and worked day and night continuously, to the exclusion of any other projects. This became a very personal assignment for her. The sculpture was completed in March and has been receiving visitors in the sun since Purim.

About the Artist

All visitors to the Tel Aviv Municipality can see Yael’s acclaimed Basalt-stones sculpture for the Yitzhak Rabin Memorial at the spot where he was shot. It reflects the shock of our nation and the world right after Rabin was assassinated in 1995. The uneven posture of each stone relative to its neighbor reflects the emotional and political tumult that gripped all of us for so long afterwards.

2: Planned location of *Tfilah* in the Mezritch Town Square

The Tfilah Sculpture for Mezritch Created by Yael Artsi

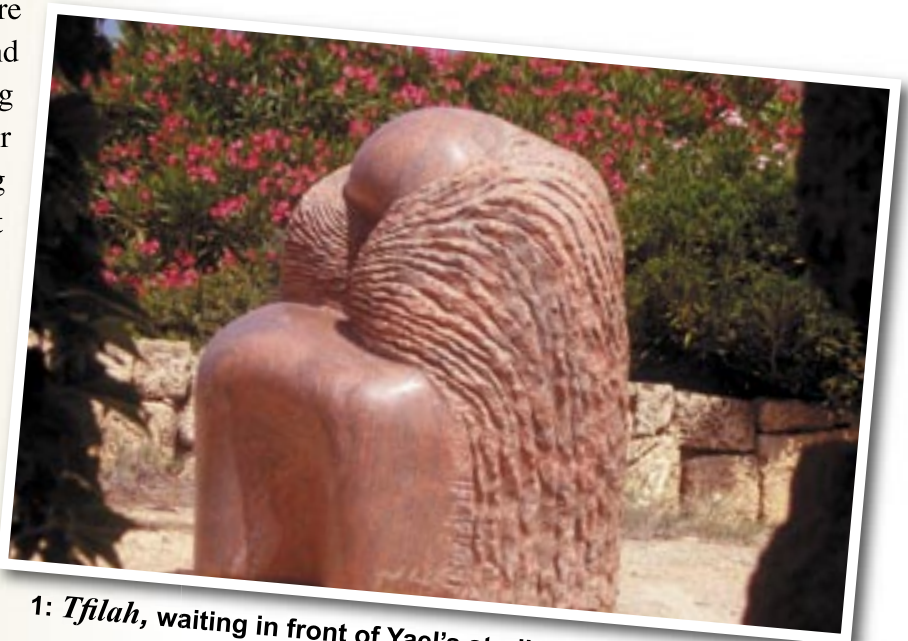
Bernie Mezrich

The project to create a sculpture by Yael Artsi that will be dedicated by survivors in the middle of the Mezritch Town Square was already launched before last year's Mezritch Memorial meeting (Hazkara) in Tel Aviv. During that Hazkara and in the 2007 Mezritch Tribune we learned details of Yael's conceptual basis for the memorial sculpture. We also learned about the tense but rewarding trip to Mezritch by Avraham Gafni, Yael, and Naphtali Brezniak, when they overcame the objections raised by the local government regarding the placement of the sculpture in the center of town. There was a remarkable determination to succeed, as both the artist and Avraham wanted to create a symbolic yet suitable monument to the doomed Jews of Mezritch, the major population of the town who were rounded up and deported from that spot during the seven *Actzias*.

Called *Tfilah (Prayer)*, see Picture #1, the sculpture's appearance and its message was critical to gaining acceptance by the Mezritch mayor and his town council, guaranteeing a dominant place in the very midst of the Polish city that lost all traces of their Jews. Much polite but persistent persuasion has saved the sculpture from being diverted to stand obscurely near the Jewish cemetery or at a remote crossroads entering town.

It was only after Yael presented a computer slide show that she had composed on the spot that this central location was secured; see Picture #2 for a simulated view.

But after returning from their "sales" trip, Avraham still had to convince the local authorities, remotely by email translated to and from Polish for officials and his new friends, to honor their personal pledge and maintain the sculpture's rightful place in the central square. After countless queries, Avraham has just learned that we have received the necessary license to erect the sculpture in the center of town; nothing less would be acceptable by Avraham or anyone else in the Mezritch survivor's community. The cement base for *Tfilah's* site is also on schedule for casting in the town square.

1: *Tfilah*, waiting in front of Yael's studio in Kibbutz Sdot Yam

תהליך יצירת הפסל
'תפילה'